

magazin istoric

ANUL XXIII NR. 3 (264) MARTIE 1989

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XXIII
Nr. 3 (264)
martie 1989

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIPI
VIRGIL CÂDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

România socialistă în plină dezvoltare. Noua revoluție agrară: <i>Nicolae Giosan</i>	2
Permanențe istorice românești — unitatea și independența: <i>Gheorghe Platon</i>	4
Pământul acestei țări — pământul muncii noastre: <i>David Prodan</i>	7
Radu cel Mare: <i>Radu Ștefan Ciobanu</i>	11
Procesul lui Gheorghe Șincai: <i>Radu Economu</i>	15
Un raport școlar inedit: <i>I. Dumitriu-Snagov</i>	18
Victor Slăvescu — 1939. Note zilnice: <i>Eugen Preda</i>	26
Pe urmele strămoșilor: <i>Ion Popescu-Pușuri</i>	33
România — o adevărată oază pentru evrei în cel de-al doilea război mondial: <i>Randolph L. Braham</i>	36
Itinerar istoric. De la Lacu Roșu la Cheile Bicazului: <i>Vasile Smărăndescu</i>	44
În București, acum 50 ani	50

● 11-13 martie 1938 — Anschlussul. Încă un pas spre „vinerea neagră” de la München: *Ioan Talpeș...* 21 ● O lucrare olandeză dedicată Columnei: *Ioan V. Popovici...* 38 ● 1944. Un parașutist pe frontul de vest (II): *Maxwell D. Taylor...* 39 ● Varennes, iunie 1791. „Ne trebuie regele sau capul dumneavoastră”: *André Castellet...* 46 ● După 2 000 de ani — reconstituirea omului din Lindow... 54 ● Ambasadorii Serenissimei raportează...: *Constantin Antoniadă...* 56 ● Concursul Magazin istoric: 1918-1988. Unirea cea Mare — arc peste timp. Răspunsurile la întrebări... 25 ● Telex... 55 ● Cărți sosite la redacție... 60 ● Poșta Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

① ② Tumultuoasa istorie a ducatului Toscanei se oglindește și în rapoartele ambasadorilor venetieni. În veacul XV, orașele ducatului, Florența și Siena — deși rivale — strălucneau cu deosebire; ele au excelat, între altele, prin școlile lor de pictură. „Nuntă de nobili” (1473), tablou de Sano di Pietro (coperta 1). După ce a navigat între Scylla (pretențiile habsburgice) și Carybda (cele otomane), diplomația venetiană a investit, în veacul XVII, o iscusită artă pentru a menține republicii statutul economic de prim plan, într-o lume în care „cărțile” comerțului mondial, deținut cîndva de „fainica Venetie”, erau „făcute” acum de olandezi, englezi și francezi. „Primirea unui ambasador la dogele Venetiei”: pictură din sec. XVII — coperta 4. (Ambasadorii Serenissimei raportează..., p. 56)

② ③ În epopeea eroică a apărării independenței și libertății pământului patriei, glorioase pagini de vitejie și jertfă au înscris ostentiv ridicați la luptă sub flamura lui Ștefan cel Mare. În imagini, diorame expuse la Muzeul Militar Central, evocînd două celebre bătălii în care viteazul Ștefan a învins puterile ostiri otomane la Vaslui (10 ianuarie 1475; coperta 2) și polone, la Codrîi Cosminului (26 octombrie 1497; coperta 3). (Permanențe istorice românești — unitatea și independența, p. 4)

INSTITUTUL DE ISTORIE A PARTIDULUI
DE F.E.L.I.N.Ă C.C. al P.C.R.

România socialistă în plină dezvoltare

NOUA REVOLUȚIE AGRARĂ

Acad. prof. NICOLAE GIOSAN

In decursul frământatei istorii a poporului român, timp de sute și sute de ani, principală forță socială, patriotică, progresistă, revoluționară a societății a fost țărănimea. Nu se poate vorbi despre istoria poporului nostru, despre vechimea și permanența în vatra strămoșească, despre limbă și cultură, despre apărarea și menținerea flinței statale, despre libertate și independență fără a te gândi la țăran, făuritor de inestimabile valori ale patrimoniului nostru național. Așa cum nu poți vorbi despre rodnicia pământului, despre truda pentru a produce de-a lungul secolelor bunurile materiale și spirituale necesare vieții omului, fără să îți seama de țărănime.

Gînditori și oameni politici, cărturari, istorici și scriitori au omagiat în operele lor țăranul român, subliniindu-i contribuția la făurirea culturii materiale și spirituale, la apărarea patriei, la însăși dăinuirea istorică a poporului. Un strălucit exemplu privind înțelegerea rolului și locului țărănimii în dezvoltarea țării noastre ne oferă secretarul general al partidului, președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu. În ansamblul concepției sale unitare și atotcuprinzătoare asupra istoriei, pagini de mare frumusețe și vibrație patriotică redau țărănimii locul ce i se cuvine în istoria patriei, meritul operei secretarului general al partidului nostru în această privință fiind cu atât mai evident cu cît și în acest domeniu s-au făcut simțite, într-o anumită perioadă, atitudini de minimalizare, concepții înguste, dogmatice. „Întreaga noastră istorie — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — pune în evidență faptul că țărănimea a fost clasa care, vreme îndelungată, a dus pe umerii ei greul bătațiilor pentru păstrarea și afirmarea ființei poporului român, pentru dezvoltarea națiunii noastre, pentru libertate, neatințare și o viață mai bună, pentru transformarea revoluționară a societății.

În ciuda altor furtuni ale istoriei, țărănimea a asigurat permanența neclintită a poporului nostru pe aceste meleaguri, păstrînd, totodată, cîmăra limbii și culturii naționale și înaltele virtuți ale spiritului popular. Ea a fost mult timp principală făuritoare a bunurilor materiale și spirituale, clasa care prin munca ei îndrîjită a făcut să renască, de atîtea ori, din cenușă și ruină, țara distrusă și prădată de cîmpăritori. Sensibilitatea și înțelepciunea țărănimii noastre și-au găsit expresie nu numai în bogăția artei populare de o mare frumu-

sețe, profunzime și originalitate, ci și într-un cod moral superior, în care sînt înscrise, la loc de frunte, cînstea și omenia, dragostea de muncă și natură, dirigenția și neînfricarea în fața greutăților, vitejia și eroismul”.

Lupta milenară a truditorilor ogoarelor pentru dreptate socială și libertate națională a cunoscut o nouă trecătoare, superioară istoricește, odată cu afirmarea în viața societății românești a clasei muncitoare și a partidului ei revoluționar, apoi — după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 — a Partidului Comunist Român, moștenitorul și continuatorul celor mai înaintate tradiții de luptă ale poporului nostru. Încă de la făurirea sa, partidul comunist și-a înscris pe steagul său de luptă ca obiectiv major cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea și făurirea unei societăți lipsită de exploatare, care să asigure și oamenilor muncii de la sate o viață nouă, liberă, demnă și civilizată.

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, la victoria căreia țărănimea și-a adus o contribuție de seamă, a deschis o epocă nouă în istoria poporului nostru; prin cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare și principalul său aliat, țărănimea, prin edificarea societății socialiste, aveau să fie împlinite cele mai înalte aspirații sociale și naționale pentru care, secole de-a rîndul, masele țărănești au luptat cu îndrîjire și au plătit un greu tribut de sînge.

Trecerea la dezvoltarea socialistă a țării a impus ca o necesitate obiectivă, odată cu industrializarea, și organizarea pe baze noi a agriculturii, transformarea ei socialistă. Acest complex proces revoluționar, cu adînci implicații pe plan social și economic, a început prin transpunerea în viață a hotărîrilor Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 3-5 martie 1949 și s-a încheiat în linii mari în primăvara anului 1962. „Țărănimea noastră a parcurs un drum lung — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea din 26 ianuarie 1989 —, aproape 14 ani, pentru a intra în cooperativele agricole de producție”. Prin organizarea pe baze socialiste a agriculturii s-a pus capăt pentru totdeauna exploatare de veacuri la care au fost supuși oamenii muncii de la sate, s-a deschis calea realizării principiilor socialiste de dreptate și echitate socială. Pentru prima dată în istorie țărănimea a devenit cu adevărat stăpînă pe pămîntul pe care-l

lucrează, transformându-se treptat într-o clasă nouă — clasa țărănimii cooperatiste, care constituie o forță importantă în statul nostru socialist. În același timp, odată cu încheierea transformării socialiste a agriculturii, s-a realizat dezvoltarea unitară a economiei românești în cele două sectoare fundamentale de producție materială — industria și agricultura.

Proces istoric complex, realizat sub directă conducere a partidului, cooperativizarea agriculturii a constituit parte integrantă a însuși procesului de edificare a noii societăți. Opțiunea istorică a țărănimii s-a dovedit — fapt pe deplin atestat de marile schimbări cantitative și calitative petrecute în lumea satelor în anii construcției socialiste — drept singura cale ce poate asigura progresul neîntrerupt și rapid al agriculturii noastre.

În realizarea acestui obiectiv istoric de cea mai mare însemnătate pentru victoria noii orinduirii pe pământul românesc, un rol de o deosebită valoare a avut tovarășul Nicolae Ceaușescu care a asigurat unirea eforturilor maselor pentru transpunerea în viață a politicii partidului în agricultură. Nu a existat județ al țării în care tovarășul Nicolae Ceaușescu să nu își partăcipt activ la rezolvarea cooperativizării agriculturii.

In evoluția acestei ramuri, în mod cu totul deosebit se detașează transformările înnoitoare petrecute în perioada inaugurată de Congresul IX al partidului, care a marcat o cotitură radicală și în domeniul politicii agrare a partidului și statului nostru, în dezvoltarea și modernizarea agriculturii. Inaugurând o perioadă nouă în istoria țării, în construcția socialistă, Congresul IX a situat agricultura pe locul ce i se cuvine, ca ramură de bază a economiei naționale. O contribuție decisivă, inestimabilă, are în această privință secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Cunosător profund al realităților agrare din țara noastră, conducătorul partidului și statului nostru a fundamentat cu clarviziune teze originale, cetezătoare, referitoare la locul și rolul agriculturii în ansamblul economiei naționale. Sub impulsul gândirii sale revoluționare s-a pus astfel capăt subaprecierii care s-a manifestat în legătură cu această ramură într-o anumită perioadă în activitatea de construcție socialistă din țara noastră.

Arătând că — în condițiile României — fără o agricultură intensivă, modernă, de înaltă productivitate, organizată pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii nu se poate asigura nici făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, nici edificarea comunismului, secretarul general al partidului a acționat cu o neslăbită consecvență pentru crearea condițiilor necesare realizării acestor mari obiective. A avut loc înnoirea rapidă și substanțială a dotării tehnico-materiale a agriculturii, s-au înfăptuit ample programe de mecanizare, chimizare și irigații, s-a dezvoltat puternic cercetarea științifică agricolă și pregătirea cadrelor de specialitate. Preocuparea neslăbită pe care conducătorul partidului și statului nostru a manifestat-o în toți acești ani față de problemele agriculturii, de modul de viață al țărănimii, s-a materializat și în orientările și indicațiile de mare valoare date cu prilejul vizitelor făcute în unități agricole din toate zonele țării, în profundele analize efectuate cu privire la dezvoltarea acestei importante ramuri a economiei naționale.

În perioada actuală, orientările și măsurile stabilite de partid, de secretarul său general se concretizează în obiectivul fundamental al agriculturii — realizarea noii revoluții agrare —, concept nou, dinamizator, de mare cuprindere, ce definește o strategie ce vizează transformări de esență calitativă în toate sferele agriculturii. Desfășurându-se pe fondul revoluției tehnico-științifice, al prefacerilor structurale în toate domeniile vieții social-economice, noua revoluție agrară are în vedere creșterea puternică a producțiilor agricole, dar și transformarea generală a felului de muncă, de viață și de gândire al țărănimii. Înăfptuirea cerințelor noii revoluții agrare presupune totodată o amplă acțiune de organizare a localităților rurale pe baze moderne, ridicarea nivelului general de cultură al țărănimii, crearea premiselor necesare pentru a apropia tot mai mult condițiile de muncă și de viață de la sate de cele de la orașe.

O componentă de prim ordin a noii revoluții agrare o reprezintă cercetarea științifică și tehnologică. Îmi fac o datorie de onoare de a releva deosebită grijă pe care partidul, secretarul său general o acordă cercetărilor în domeniul științelor agricole, ca factor de prim ordin în dezvoltarea unei agriculturii moderne, intensive, de înaltă productivitate. Semnificativ în această privință este, de exemplu, faptul că anul 1988 a fost al treilea an consecutiv în care s-a realizat o producție de cereale de peste 30 milioane tone. În ultimii ani, numeroase unități au realizat producții record la care mai înainte nici nu ne puteam gândi — de 10 000 kg de grâu și orz la hectar, 30 000 kg porumb și tutești la hectar, producții mari la alte culturi, ca și în zootehnie și celelalte sectoare. Toate acestea demonstrează forța cu care se afirmă noua revoluție agrară, capacitatea agriculturii noastre, dar și marile rezerve existente și care — cum arată secretarul general al partidului — se cer din plin folosite.

Gânditor de mare profunzime, conector genial al noii României, tovarășul Nicolae Ceaușescu și-a legat indisolubil numele de organizarea agriculturii românești pe baze moderne, de obținerea marilor recolte din ultimii ani, de profunde schimbări survenite în lumea satului românesc. Conferirea celui dintâi titlu de „Erou al Noii Revoluții Agrare” tovarășului Nicolae Ceaușescu ilustrează înalta stimă și prețuire pentru contribuția sa determinantă, revoluționară, la progresul general al patriei, la politica de făurire a unei agriculturii moderne, intensive de mare randament.

În tabloul atât de dens al marilor realizări înăfptuite în țara noastră, în glorioasă epocă inaugurată de Congresul IX al partidului, cea mai bogată în împliniri din întreaga noastră istorie și pe care pe drept cuvânt o numim Epoca Nicolae Ceaușescu, agricultura s-a înscris cu înăfptuiri de seamă. Angajarea fermă și consecvență a oamenilor muncii de la sate în realizarea mărețelor obiective ale noii revoluții agrare, a programelor de dezvoltare a agriculturii, hotărârea de a întâmpina cu noi înăfptuiri cea de-a 45-a aniversare a victoriei Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, și cel de-al XIV-lea Congres al partidului, care vor avea loc în acest an, este răspunsul cel mai autentic pe care ei îl dau grijii permanente arătate de partid, de secretarul său general. Faptele lor de muncă se înscris în faptele de muncă ale întregului popor, care se adaugă mereu și mereu zestrei de putere și frumusețe a patriei. ■

În deceniile care au trecut de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă și de la proclamarea Republicii, țara noastră a parcurs mai multe etape istorice. Au fost lichidate dictatura fascistă și orînduirea burghezo-moșierească, împărțită în clase antagoniste, în bogați și săraci, în exploatare și asupriți. S-a înfăptuit revoluția democratică, iar, începînd din anul 1948 s-a trecut la înfăptuirea obiectivelor revoluției socialiste, care a lichidat pentru totdeauna exploatarea și asuprirea, inegalitățile economice, sociale și naționale, asigurînd deplină libertate și egalitate între toți cetățenii patriei.

NICOLAE CEAUȘESCU

Permanențe istorice românești:

UNITATEA ȘI INDEPENDENȚA

Prof. univ. dr. GHEORGHE PLATON

Idealele luptei românilor pentru unitate și independență națională s-au constituit ca permanențe ale existenței istorice ale poporului nostru, cristalizate și afirmate de-a lungul mileniilor în impresionante pagini de istorie.

Să urmărim, în continuare, alte semnificative momente din cronica luptei pentru unitate și independență, desfășurată de poporul nostru după momentul istoric, cu deosebite semnificații, marcat de unirea celor trei țări române înfăptuită de Mihai Viteazul în 1600.

Dulcea dragoste pentru moșia strămoșească

Deși cu o existență de scurtă durată, mărețul act politic înfăptuit de Mihai Viteazul a avut însemnate reverberații peste timp, constituind un început de nouă etapă în lupta poporului pentru refacerea unității statale.

În sec. XVII, conștiința comunității istorice românești se afirmă în operele istoricilor, constituindu-se într-o tradiție cu largă deschidere în timp.

În pragul secolului următor, XVIII, exprimînd această constanță a istoriei românești, Dimitrie Cantemir scria o carte cu titlul sugestiv: *Hronical a vechimii româno-moldo-vlahilor*, al cărei subtitlu —

Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenască și Ardealul) — reprezenta nu numai concluzia unei investigații științifice ce sublinia tocmai tradiția istorică românească constituită. Sintetizînd constatările istoricilor din sec. XVII, savantul constată că „Neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor, care cu toții, cu un nume de obște români se chiamă, necurmat s-au menținut în Dacia, nepărăsindu-și teritoriul de origine — deoarece dulce iaste dragostea moșiei strămoșești”.

În sec. XVIII, lupta românilor pentru independență, pentru reconstituirea unității etnice în cuprinsul unui organism politic modern, în acord cu spiritul Luminilor și, apoi,

cu direcțiile din secolul naționalităților se inscrie pe coordonate noi; ea capătă o altă pondere și o nouă valoare, nemaiputînd fi disociată, separată.

Noul raport de forțe stabilit în Europa, în sec. XVIII, a avut repercusiuni importante și grave, totodată, asupra evoluției în continuare a istoriei românești. Aflate la confluența geopolitică în care se întîlneau și se ciocneau interesele economice, militare, strategice și politice ale celor trei imperii — otoman, țarist și habsburgic —, centrul de esențial interes al zonei orientale, țările române au devenit teatrul a numeroase războaie, au fost supuse unor periodice ocupații militare fiind, totodată, obiect de schimb sau de compensație pentru învingători.

Transilvania (după 1699) și Bucovina (în 1775) au intrat în componența Imperiului habsburgic, iar Basarabia (în 1812) a fost anexată Imperiului țarist. În Principate — pe care otomanii intenționau să le transforme într-un avanpost al politicii lor europene — a fost instituit regimul fanariot, care încalca, abuziv și flagrant, capitulațiile, sistemul suzeranității, stabilit din vechime între Poarta otomană și Principate.

Împotriva noii stări de lucruri, a amenințării care plana mereu asupra celor două principate dunărene — acestea păstrându-și, în continuare, ființa de stat și autonomia — lupta armată nu mai era posibilă. În noile condiții ale evoluției istorice, când se constituia națiunea română și se cristaliza și se definea conștiința națională, efortul principal al românilor de rezistență față de expansiunile imperiale s-a deplasat pe terenul politic.

În Transilvania, mișcarea națională a românilor, inițiată de Inochentie Micu, continuată de activitatea Școlii ardelenne, a fost programatic manifestată prin celebrul document din 1791, *Supplex Libellus Valachorum*, act al unei națiuni conștiente de existența sa, stăpînă pe destinul său istoric.

În principate, lupta politică avea drept primordial obiectiv revenirea la suveranitatea recunoscută de vechile capitulații. A fost unul dintre obiectivele de seamă ale Revoluției lui Tudor Vladimirescu și, în pofida înfringerii acesteia, rezultatul ei cel mai concret. Această luptă, avînd aceeași legitimare teoretică ca și aceea din Transilvania, urmărea, totodată, drept obiectiv imediat, unirea celor două principate, soluție compatibilă cu noile realități politice europene. Ea sfîrșește prin a stabili liniile unei Probleme românești, în cuprinsul larg al Problemei orientale. Deși se manifestă separat, în condiții deosebite, cele două mișcări

— din Transilvania și din principate — au aceleași forme de expresie, aceeași simultaneitate și aceeași finalitate, impunînd problema românească în cuprinsul relațiilor internaționale.

În sec. XVIII, de profunde transformări, cu toate limitele impuse de stăpînirea stăină în Transilvania, de regimul fanariot în principate, dezvoltarea societății românești constituie o realitate. Națiunea română se omogeneizează, con-

Întorcerea de pe front a eroilor care au cucerit independența României în războiul din 1877-1878

știința națională se întărește, integrarea, în economia, în viața politică și în spiritualitatea europeană se desăvîrșește. Lupta pentru unitate, independență și modernizare, întărită cu noile motivații ale spiritului revoluționar — deși, din rațiunile politice ale separației, se desfășoară provincial — are implicații și consecințe naționale. Ea este, tot mai mult, organizată la nivel unic.

Continuitatea idealurilor revoluționare

Procesul de dezvoltare a societății românești moderne a fost marcat de o serie de revoluții succesive, în cursul cărora s-au cimentat națiunea și spiritul național, s-a înfăptuit unirea celor două principate, a fost cîștigată independența, a fost pregătită Unirea cea Mare, împlinită la 1 Decembrie 1918.

Prima mișcare care deschide ciclul revoluțiilor moderne românești este aceea din 1784, de sub conducerea lui Horea. Reliefind dimensiunile sociale ale mișcării naționale din Transilvania, ea a înscris în conștiința opiniei timpului problematica națiunii române. În continuarea acesteia, Revoluția din 1821 — deși s-a desfășurat pe o arie restrînsă — a avut consecințe durabile asupra întregii lumi românești. A înălțat domniile fanariote, a deschis larg porțile dezvoltării economiei, spiritului și culturii naționale, de care a beneficiat întreaga națiune. Dezvoltare progresivă a Revoluției din 1821, Revoluția română de la 1848, prima care cuprindea concomitent întreg pămîntul românesc, a înscris una din cele mai frumoase pagini ale istoriei noastre, în cursul ei afirmîndu-se puternic nevoia de unitate și de independență, premise esențiale ale unei viitoare Români moderne. În Transilvania, într-o adunare cu caracter reprezentativ, național, desfășurată pe Cîmpia Libertății Blajului, la 3/15 mai 1848, zecile de mii de români și-au afirmat adevărul fermă la ideea de unitate națională, hotărîrea de a o realiza.

Revoluția de la 1848, care a pus și problematica socială, a trasat programul de constituire a societății românești moderne, sub semnul căreia se va dezvolta România unită și independentă, care a realizat unitatea națională (1859-1866) și independența națională (1877-1878).

Prima fază a acestei revoluții s-a consumat în perioada

cuprinsă între 1859-1866. Unitatea politică realizată acum, „opera energetică a națiunii”, în întregul ei, a reprezentat, totodată, un însemnat probant și distinctiv al voinței de independență, pe care domnitorul Unirii a afirmat-o în toate actele mari ale domniei sale, impunând Puterilor garante politica faptului împlinit și acționând ca un suveran. Independența statului român începe să devină o stare de fapt încă de acum, odată cu înfăptuirea și desăvârșirea Unirii.

„Întreaga istorie demonstrează cu putere că întârzierea formării Principatelor Române și a statului național român, a națiunii înseși — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, s-a datorat dominației și stăpînirii străine, iar mai târziu exploatarei și asupririi de către cele trei mari imperii — Imperiul otoman, Imperiul țarist și Imperiul austro-ungar. Viața, realitatea — adevărul judecător — demonstrează că toate acestea nu au putut împiedica formarea poporului român, a națiunii române, a statului național unitar, n-au putut împiedica dezvoltarea României, a poporului nostru pe calea progresului și civilizației”.

Înfăptuită prin consultarea poporului, prin votul acestuia, Unirea principatelor reprezentă, totodată, după expresia lui Cavour, „începutul unei noi ere în sistemul politic al Europei”. Era o realizare care conferea luptei naționale a românilor nu numai caracter și valoare politică europeană, ci sublinia, în același timp, greutatea morală și frumusețea de preț a actului însuși.

Formarea statului național a creat instrumentul prin intermediul căruia s-a introdus progresul, au fost impuse instituțiile moderne, a fost consolidată România, au fost pregătite condițiile pentru cucerirea independenței și desăvârșirea unității.

Spre Unirea cea Mare

Independența deplină, înălțarea oricărei forme de dependență politică și a repercesiunilor multiple care decurgeau din această stare de

lucruri reprezentau condiția esențială a progresului. Acțiunea diplomatică a României, începută în perioada care a precedat criza orientală din 1875, a dus la participarea țării noastre la războiul împotriva Imperiului otoman, la înălțarea suzeranității Porții dar și a regimului garanției colective (constituit după Războiul Crimeii) și la recunoașterea independenței României la Congresul de pace de la Berlin (1878), evenimente ce au înscris una din cele mai importante și semnificative pagini în cartea luptei românești pentru independență. Hotărârea cu care românii și-au apărât dreptul la independență, stare de fapt care a existat întotdeauna, pe care nu au încetat s-o afirme și s-o apere, demnitatea cu care și-au susținut drepturile în fața areopagului european, eroismul fiilor țării pe cîmpul de luptă, care amintea, redimensionînd-o, gloria străbună, au intrunit adieziunea și stima opiniei publice europene, au determinat recunoașterea independenței absolute a României și intrarea acesteia cu drepturi depline în ansamblul relațiilor internaționale.

Participarea României la primul război mondial a fost necesară pentru desăvârșirea Unirii, care urma să împlinească destinul istoriei românești. Prin istorica Adunare de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, în urma aceluiași consens național — după ce, în lunile anterioare, Basarabia și Bucovina se uniseră și ele cu Țara — Transilvania revenea la patria-mamă: Statul național România era realizat, astfel, în limitele sale firești, naționale. Se desăvârșea, în acest fel, marea acțiune a revoluției naționale. Pentru aceasta, au fost făcute sacrificii uriașe, a fost necesară o luptă necurmată, desfășurată de-a lungul întregii noastre istorii.

Printr-o nouă revoluție, al cărei început a fost marcat de actul istoric de la 23 August 1944 — situat în succesiunea revoluțiilor anterioare —, poporul român și-a afirmat, cu fermitate, hotărârea de a trăi în demnitate, într-o lume a dreptății sociale și naționale, a respectului reciproc și a păcii.

Insurecția din august 1944, de la a cărei declanșare aniversăm în acest an patru decenii și jumătate, a marcat începutul Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Ea a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la transformarea revoluționară, socialistă a României.

În anii care au trecut de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, societatea românească și-a schimbat structura. Sub conducerea Partidului Comunist Român, într-un îndelungat și continuu proces revoluționar, în România a fost instaurată o nouă orînduire, cea socialistă. Obiectivul politic al acesteia a avut în vedere nu numai transformarea internă. România s-a angajat, cu toate forțele sale, în acțiunea pentru instaurarea în lume a unui climat politic și a unei ordini economice și sociale capabile să schimbe natura raporturilor internaționale și să facă din înțelegerea reciprocă, din respectul suveranității și independenței fiecărui stat norme de conviețuire, menținute și apărate prin forța dreptului.

Lupta pentru independență și-a lărgit, astfel, sfera, extinzîndu-se asupra întregului sistem al relațiilor internaționale. România participă la instaurarea noului ordinii cu întreaga sa capacitate, cu responsabilitatea și experiența unei bogate și îndelungate istorii, în cursul căreia independența a reprezentat norma vieții și idealul progresului. Efortul românesc îndreptat în acest sens se situează pe o linie de continuitate istorică.

Esența vremurilor pe care le străbatem impune, mai mult ca niciodată în trecut, o corelație indestructibilă între construcția internă, libertatea dinlăuntru și din afară, și strînsă unire a locuitorilor acestui pămînt „în cuget și în simțiri”. Venit din adîncuri de vreme și legitimat de experiența istoriei, acest simțămînt care ne ține „etern laolaltă și împreună” este factorul ce întărește solidaritatea națională și hotărîrea neabătută în realizarea tuturor actelor sociale și politice în perspectiva duratei, a permanenței. ■

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

PĂMÎNTUL ACESTEI ȚĂRI — PĂMÎNTUL MUNCII NOASTRE

Acad. DAVID PRODAN

Opera academicianului David Prodan se axează pe două coordonate principale: lupta socială și mișcarea de emancipare politică — de altfel strîns împletite — ale românilor din Transilvania în secolele XVI-XIX. Istorie de prestigiu internațional — a fost ales ca membru de onoare al Asociației istoricilor americani pe locul ocupat anterior de Fernand Braudel — academicianul David Prodan a dat studii fundamentale privind Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea, Supplex Libellus Valachorum: din istoria formării națiunii române, Urbaniile Țării Făgărașului, 1601-1680 (2 volume); Răscoala lui Horea (2 volume). Un loc aparte în cadrul preocupărilor sale îl ocupă cercetările privind instituția iobăgiei în Transilvania, despre care au apărut pînă acum Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea (3 volume) și Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea (2 volume).

Academicianul David Prodan are acum bucuria, după o muncă de o viață (s-a născut la 13 martie 1902), de a încheia tripticul consacrat acesteia cu volumul Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848, aflat în pregătire la Editura științifică și enciclopedică. Preluăm din partea finală a lucrării un fragment pe care îl prezentăm — cu titlul redacției Magazin istoric — cititorilor revistei noastre.

S-a discutat mult și pe plan larg asupra genezei șerbiei. I s-au căutat originile insistenț în producția pentru piață. S-a insistat asupra a două alternative: derivă din producția pentru piața externă sau pentru piața internă, cu mobilizare de probe și argumente și într-un sens și în altul. În concluziile la lucrarea *Iobăgia în Transilvania în secolul XVI* am pledat pentru o a treia alternativă. Șerbia nu o aduce cu sine nici una nici alta, ci simplu: saltul domeniului de la întemeierea pe prestații la întemeierea primordială pe producția proprie face necesară munca servilă.

Răspunsul documentației, mobilizarea de probe concrete, cifre, bilanțurile de producție și de consumație, scrutarea minuțioasă a întregului proces de dezvoltare acum pe noi secole definitorii, documentar incomparabil mai bine înarmate, ne îndreptătesc la noi precizări.

Pornind la acestea, din capul locului trebuie să eliminăm din geneza șerbiei prevalarea producției pentru piață. Aceasta nu se arată deloc hotărîtoare, deloc indispensabilă pentru a genera șerbia. Șerbia vine cu o nouă fază a economiei domeniiale, trecerea hotărîită la predominarea producției proprii în locul celei întemeiate pe prestații, în primul rînd a producției agrare. Aceasta aduce cu sine o

nouă organizare, o nouă echipare a domeniului, o largă restructurare, un nou și important aparat diriguitor, administrativ, salariat. Aceasta aduce cu sine nenumărate probleme noi, extinzîndu-se asupra tuturor ramurilor economiei, nenumărate noi sarcini față de economia de pînă aci întemeiată pe prestații. Un nou buget de venituri și cheltuieli.

Vine înainte de toate cu o problemă fundamentală: a creării pămîntului propriu de cultură, a așa-numitului „pămînt alodial” și a muncii, care să-l fructifice, a inventarului, aparatului economic necesar, a întreținerii lui.

Urmărind acum minuțios, în termeni de precizie, măsurînd în cifre acest proces, de la început trebuie să eliminăm temeiul mercantil al procesului. El nici nu e în intenție. Ne-o spun deschis instrucțiunile economice date consecvent dregătorilor administratori ai acestei economii. Da, să se producă cît mai mult, cît mai bine, cît mai economic, și nu numai pentru acoperirea tuturor nevoilor mari și mici ale curții stăpînului, ale noii sale economii, dar să fie și pentru vînzare la nevoie. E vorba clar nu de producție pentru piață, ci de priso-uri care pot fi valorificate.

Ceea ce demonstrează concret și scriptele,

Economia domeniială nu e axată principal pe producția de marfă. Nobilimea, marea nobilime, principiile care stă în frunte, nu se caracterizează acum prin spirit mercantil. Acest spirit e tocmai detestat ca necadrînd cu demnitatea nobiliară. E privit cu dispreț de nobilul econom. Prestigiul nobiliar e cetate bine înzestrată, castel, acareturi, mulțime de stoguri, grînare, hambare, pivnițe pline, păduri, herghelie de cai, grajduri pline, turme de oi, porci, curte încărcate cu notabili, cu oaspeți, populată cu personal economic sau domestic, de prebendari, plină de îngrijitori de cai, de vizitii, cetlăiași, de ciini de vinătoare, de îngrijitori de ciini. Curtea marelui nobil se distinge prin belșugul consumației, risipei de toate bunurile, de grîne, de vin. Ceea ce se remarcă în inventare sînt listele încărcate de consumație, uimitoare pentru ochiul de azi, de grîne, de cărnuri, de vite, de oi, de porci, de păsări, de cele mai felurite produse animale. Cît se consumă, cît se risipește în oșpeții, în oșpețe? Liste exorbitante la nunți, exemple ispititoare pentru prestigiul nobiliar. Belșug, confort, stofe scumpe, mătășuri, nu veleități mercantile.

În revers, cîmul de provizii, rezerve mari, prevădute nu numai pentru un an, ci pentru mult înainte, rezerve pentru penurii, pentru nevoi urgente, pentru siguranța domeniului. Bunul econom e cel prevăzut de Cserei, cel care nu-și începe griul anului mai înainte de a vedea recolta anului următor. Inventarele ne surprind cu stoguri de grîne ținute în rezervă mulți ani în șir.

Progresul, stăpînul îl face prea puțin prin investiții în agricultură, îl face prin cîmul de moșii, prin achiziții, prin zalogiri, prin împrumuturi, prin datorii, decît prin valorificarea mercantilă a producției sale agrare. Pentru sporirea veniturilor sale bănești își prelungește economia de preferință prin funcții, prin arendări de venituri de stat, dări, oene, vămii. Principele profită de monopoluri de stat, de comerț cu aur, cu mercur, cu sulf. Iar veniturile bănești nu le investește deloc în producția agrară, ci mai curînd în consumație, în coloniale, în lux, în risipă. Iar în economia agrară stăpînul e preocupat de întreținere, de reproducere, rezerve, prevedere.

Pentru a găsi cheia șerbiei să ne întoarcem la economia domeniială și în speță la economia agrară proprie. Putea să genereze această economie producție de marfă? Putea producția ei de marfă să genereze șerbii?

Producție de marfă are, da: vinzări însemnate de oi, porci, de produse animale, brinzeturi, lînă, piei. Dar oricît de mari ar fi, pot ele genera șerbii? Nu. Ele pot foarte bine prospera fără șerbii. Vinzări mari de vin, de băuturi prin crișmărit. Și mai puțin. Nici măcar producția viticolă. Aceasta se putea face și cu muncă salariată. Vinzări de fier, de produse manufacturiere, dar acestea tocmai atenuează șerbii.

Serbii nu poate fi căutată decît în agricultură, în speță în producția de grîne, în producția de grîu cu deosebire. Dar vinzările de grîne, am văzut, sînt departe de a

putea constitui cu adevărat o producție pentru piață care să poată genera prin sine șerbii. Nici producția de grîu, producția suverană agricolă. Aici nu avem export, nici comerț fluvial de grîne. Un singur caz putem cita, o „navă“ (luntre) la Porumbac, pentru transportat grîu în Țara Românească. Dar de la Porumbac într-o perioadă de 28 de ani (1667-1694) apare o singură vînzare de grîu în Țara Românească, anume în 1680, de 85 gălete cu 103 taleri leonini. Și încă o vînzare, în 1685, de 2 stoguri de grîu cu 725 fl. Dar evident aceasta nu pe piața externă. Atît în 28 de ani. Aceasta cînd recolta unui singur an acapătă aproape mîia de gălete de grîu.

Nu solicită prea mult producția domeniială nici piața internă. N-avem nici o piață urbană absorbantă, care să nu poată fi acoperită de producția țărănească și mai ales să implice hotărîtor producția domeniială și cu deosebire producția ei de grîne. Grînele sînt o nevoie capitală a domeniului însuși, ele se impun nu prin fluiditatea, ci prin stabilitatea lor. Grîul cu deosebire acum e temelia vitală a domeniului și economisit cu grijă, valorificat doar la nevoie sau din prisosuri. Înainte de toate pe piața internă a domeniului însuși, vînzări, cumpărături de nevoie, avansuri, împrumuturi, ajutoare propriilor supuși, vînzări în penuriile obișnuite ale economiei țărănești, sub nume de ajutor. Tranzacții decurgînd din economisirea, asigurarea propriei forțe de muncă. Vînzările de grîne sînt prea reduse, intermitente, la mari distanțe, sporadice, conjuncturale, departe a indica producția constantă de marfă, cu totul insuficiente pentru a constitui o producție de marfă determinantă de șerbii.

Din capul locului producția de marfă în sine nu generează șerbii. Dimpotrivă, ea descompune șerbii. Și aceasta decisiv numai tîrziu, după o lungă evoluție și condiționat de o serie întreagă de factori determinanți. Înainte de toate de o evoluție tehnică, de noi sisteme de cultură în stare să ridice sensibil productivitatea agricolă. E nevoie de o evoluție în proprii tatele pămîntului, a proprietății în genere, transformare a stăpînirii pămîntului în proprietate deplină, întrevăzută încă de *Tripi titum* și evoluată și în practică spre proprietatea deplină în genere, stăpînul dispunînd de pămîntul său în plină proprietate. E nevoie de o creștere demografică, de o întreagă evoluție socială, de reducere tot mai mult a supusului în pămîntul său, reducere care vine înainte de toate automat prin creșterea populației agricole. Dar și voit, prin reducerea tot mai mult a pămîntului supusului în favoarea celui domeniial. De o reducere forțată chiar prin alungarea de pe pămînt (*Bauernlegen*). De o sporire continuă a omului fără pămînt, sporire a omului disponibil pentru muncă contractată, de proletariizare vorbind în termeni moderni, putînd duce spre noi raporturi de producție și în agricultură. E nevoie de o evoluție în însăși conștiința nobilimii proprietare, de o evoluție spre spiritul mercantil, care să ia treptat locul mentalității senioriale dinainte, de adaptare la relații de producție capitaliste. O

evoluție generală din treaptă în treaptă ducând spre descompunerea relațiilor agrare iobăgiste.

Și mai e nevoie, pe de altă parte, de un alt factor fundamental, de lupta supusului însuși, de rezistența lui care face munca servilă tot mai puțin rentabilă, de lupta lui pentru pământul însuși, de care se leagă cu tot mai mare dirigenție pe măsură ce scade. Trebuie să se opereze în genere o inversiune, legarea de pământ simbol al servituții să devină acum simbol al proprietății.

Dar e nevoie și de luptă directă, deschisă a supusului. Șerbia e marcată de momente mari de răzvrătire. Introdusă prin răscoala lui Doja de la 1514, servitutea personală e înlăturată prin răscoala lui Horea la 1785, ca prin Revoluția de la 1848 să se desființeze iobăgia însăși. Convulsiuni mari revoluționare îi marchează istoria.

Și nici cu desființarea revoluționară din 1848 nu se încheie procesul. Stăruie încă forme derivate, intermediare, se intră într-o fază durabilă burghezo-moșierească cu reminiscențe în prelungire: arendare, felurite tranzacții, învoielii agricole...

Și mai anevoioasă decît introducerea, e lichidarea șerbiei.

Dar să ne reîntoarcem iarăși la problema fundamentală: ce a generat șerbia? Ce răspuns ne dau materialele documentare, noianul de cifre mobilizate aci?

Nu ne vom hazarda în complicate calcule economice; pe acelea le lăsăm aparatelor de precizie ale economistului. Să ne mărginim la raționamente simple.

De la început o întrebare: economia proprie agrară a domeniului a venit cu vreo inovație tehnică, inovație care să deschidă noi perspective producției agrare? Nici una sau aproape nici una. Ea vine cu o simplă transpunere a economiei tradiționale a supusului. Aceleași sisteme de cultură, aceleași asolamente, aceleași semănături, aceleași grîne, aceeași predominare, hotărîtoare a grîului. Aceleași sisteme de recoltare, aceeași arătură, același semănat, cu același om lucrător, cu același inventar agricol. A venit cu vreun plus în productivitatea muncii? Dimpotrivă, cu un minus inherent muncii servile. Aceleași sisteme de păstrare, de valorificare, decît acum pe plan larg, aglomerat, cu un aparat economic considerabil sporit, complicat. Și, firește, cu aparat administrativ consumator dar nelucrător masiv, plătit prevalent în produse, cu care am făcut cunoștință.

Să pornim de la temelie, de la economia țărănească a timpului. În condițiile fizice și economice, în condițiile de producție și de valorificare date, cu productivitatea dată, poate fi ea productivă, poate fi excedentară, poate fi și productoare de marfă? Poate. Și era. Dar cu o deosebire fundamentală. În economia țărănească lucrează toată familia fără o măsură a muncii, la nevoie ziua-noaptea, cu o consumație mică. Realizează desigur, mai ales la virfur, și prisosuri pentru piață. Vinde din prisosuri. În nici un caz nu axată direct pe producția pentru piață. Ță-

ranul vinde — de voie de nevoie —, nu numai pentru trebuințe curente, ci și pentru a face față multiplelor și tot mai apăsătoarelor sale sarcini domeniiale și publice. Vinde și din inventarul său viu sau mort. Vinde la nevoie, firește, și din necesarul vital. Întreține o piață cotidiană. Ce-ar fi dacă ar fi luată în calcul valoarea muncii sale cu prețul curent al zilei? Dacă economia lui ar mai putea fi rentabilă și în ce măsură? Da, ar putea fi și este, dar cu munca sa gratuită.

Să transpunem acum totul în economia domeniială în care condițiile de producție sînt aceleași, dar condițiile de consum și de valorificare în exigențele și risipa, în viața înaltă a nobilimii sînt, cu totul altele, unde o mare masă nu lucrează numai consumă, și încă copios, în regia enormă domeniială. În această economie nou creată, în nevoile sale nemăsurate de investiții de la crearea unui pământ alodial pînă la inventarul complicat al unei mari economii, pînă la asigurarea hranei pentru animale, pentru omul lucrător etc., etc. Se puteau realiza cu muncă salariată? Chiar dacă presupunem peste regia prestațiilor și o producție pentru piață?

Din capul locului, de unde o muncă salariată? Unde sînt brațele disponibile pentru aceasta? Ale țaranului cu proprie economie, cu care e în genere îndestulat, și prea puțin dispus la muncă în plus, chiar plătit fiind, în economia altuia? Ale prea puținilor jeleri? Unde e masa celor lipsiți de mijloace de producție disponibilă pentru munca plătită? Plătită după obiceiul timpului în bani și în natură.

Cum ar putea fi asigurată o muncă constantă domeniială, cum ar fi asigurată munca pentru perioadele de mare stringență ale economiei agrare? Și cu ce preț? S-au făcut la început și asemenea încercări în mic, dar au trebuit să fie repede părăsite în favoarea muncii servile oferită de noul regim al șerbiei. Pînă și în viticultură, incomparabil mai rentabilă.

Legal munca plătită ar fi fost calea. După celebrul precept al *Tripartitului*, după care supusul pe pământul domnului său nu are decît „plata și răsplata muncii sale”, ar fi trebuit ca munca în noua economie domeniială să fie plătită. Dictionul însă a rămas doar o lozincă amenințătoare, cu care se putea ostenta împotriva velleităților de proprietar ale supusului. Practic s-a folosit nu această lozincă, ci hotărîrea incomparabil mai avantajoasă: decretarea celei o zi pe săptămînă de muncă servilă. Care trecută de pe planul dreptului public pe cel al dreptului privat a deschis calea creșterii empirice a muncii servile, decurgînd din servitutea însăși, sfîdînd preceptul legal limitativ. Încă o probă pentru valoarea practică a dreptului public!

Nu e nevoie de calcule complicate pentru a da un răspuns la întrebarea capitală: ce a produs șerbia. E suficient să punem față în față cifrele producției sau ale proviziilor cu ale consumației de produse agrare și a le confrunta apoi cu cifrele vinzării de produse agricole, ca să vedem că nu producția pentru piață aduce șerbia. Pe aceasta o aduce

producția proprie domeniială cu exigențele ei de consum, care, dată fiind gratuitatea muncii, se mai potențau încă. Iar crearea și întreținerea acestei economii la o productivitate medie a solului de 3 la unu, asemănătoare cu cea din Polonia șerbiei de între 2-4 la unu, cu muncă salariată ne apare economic cu neputință.

Cum se întâmplă obișnuit în istorie, la procesele ei concurează mai mulți factori. Așa și în dezvoltarea economiei domeniiale. Înainte de toate nevoile nobilimii stăpîne în creștere, de prestigiu social și politic, de cetate, de castel, de echipament militar, de personal, de temeie economic corespunzător, cu aparatul administrativ economic necesar, de viață de curte costisitoare, de belșug, de risipă. Dar și de prevedere, de rezerve pentru nesiguranta producției, vieții de toate zilele ale curții, ale echipamentului economic, ale supușilor chiar. Pe primul plan se situează economia proprie completată cu dijme, daturi, nevoile de consum ale curții și aparatului, de rezerve pentru siguranța domeniului, și doar în subsidiar, din prisosuri, ca posibilitate, de vânzările de piață, pe o piață internă a domeniului înainte de toate și apoi pe piața propriu-zisă. Nevoile de bani domeniului și le asigură înainte de toate din prestațiile bănești și mai ales din monopoliurile senioriale, din crișmărit cu deosebire. Nu lipsește nici spiritul mercantil, dar acesta doar în subsidiar. Nu spiritul mercantil domină viața nobilimii, ci întinderea economiei sale, pămînturi, turme, hambare, pivniți pline, personal numeros, belșug, risipă nobiliară. Din scrutarea îndelungată a bogatului material documentar acestea ne apar de acum ca certitudini.

În concluzie: cheia șerbiei e de găsit nu în producția pentru piață, ci în *productivitatea la nivelul tehnic de acum prea scăzută a solului* în raport cu exigențele noi ale economiei domeniiale.

■ ată-ne la capătul a trei secole și jumătate de istorie social-economică a Transilvaniei, de gravă istorie, a iobăgiei în cea mai acută fază a sa, a șerbiei, adică a servituii sub îndoita ei esență, a servituii personale (*Leibengenschaft*) și a servituii reale (*Erbuntertänigkeit*), adică a legării iobagului de stăpîn și de glie. A șerbiei desființate în Transilvania mai întîi sub nume de *Leibengenschaft* la 1785 redînd iobagului libertatea de strămutare, și-apoi, a iobăgiei însăși în 1848. Servitutea domină cele trei secole și mai bine de istorie a Transilvaniei, în faza ei cea mai gravă, aceeași servitute care sub o gamă infinită de nuanțe domină istoria Europei de Mijloc și de Răsărit pe o zonă largă aproximativ în aceleași limite de timp. Și implicit trei secole și mai bine de gravă istorie a poporului român din Transilvania care constituie majoritatea covârșitoare a iobăgimii din Transilvania.

O servitute implicată în istoria economică a domeniului, care se întemeiază primordial pe munca servilă. În funcție de diversitatea acestei economii se diversifică și munca ser-

vilă, crește sau scade. O caracteristică generală a acestei economii e că ea nu se mai întemeiază numai pe prestațiile supușilor, ci predominant acum pe economia proprie a domeniului însuși. Această economie e predominant agrară și se întemeiază prea puțin pe inventarul tehnic propriu, ci pe cel al supușilor. Inventarul agricol propriu față de cel al supușilor se arată neînsămînat. Noua economie vine cu o serie întreagă de sarcini noi, cu o sporire considerabilă de sarcini economice, administrative, cu un întins aparat salariat, care crește pe măsura nevoilor de producție, de consumație, sau de valorificare, pe măsura înzestrării exterioare sau interioare a inventarului, a acareturilor, a interioarelor, castelului, a înzestrării militare, creșterii în prestigiu a stăpînului însuși. Întreținerea, înzestrarea, consumația în creștere a acestui complex e sarcina fundamentală a noii economii, lăsînd pe al doilea plan valorificarea restului producției, a prisosurilor. Această economie nu e axată pe producția de marfă, copleșesc în ea nevoile proprii de întreținere, de consum, de rezerve, de prevedere. Ea trebuie să asigure nu numai nevoile curente, ci și să prevadă siguranța domeniului și chiar a supușilor săi și pentru vicisitudinile zilei de mîine. Rezervele lui de grîne, de pîldă, întrec cel mai adesea copios producția anului. O producție de marfă mai eficientă nici nu e posibilă în productivitatea dată a solului în tehnica agrară țărănească a timpului pe care economia domeniială se întemeiază.

Covîrșește consumația, în primul rînd consumația nobiliară, secundată de a aparatului domeniial. În economia domeniială predomină consumația, risipa, prestigiul nobiliar și nu spiritul mercantil, spirit privit cu dispreț de nobilime. Se amortizează mult prin tehnica economică dată, prin sistemele de recoltare, de păstrare, prin degradare, moliere, mortalitate masivă, prin randamentul scăzut al muncii robite, prin neglijența, incorectitudinea, fraudele personalului minutor, consumul, intoleranța, rezistența supusului lucrător însuși, care toate scad din potențialul economic al domeniului, inclusiv din veleitățile sale de producător de marfă. O demonstrează copios la fiecare pas cifrele.

În vastul peisaj al șerbiei pe o mare arie a Europei de Mijloc și de Răsărit, în varietația infinită a formelor pe care le-a luat, Transilvania ne apare ca un caz tipic, prezentînd toate caracteristicile. Dar și cele mai grave din forme. Supusă la o îndoită apăsare, cea a sarcinilor senioriale, dublată cu a sarcinilor publice, nobilimea rămînînd pînă la capăt neîmpoziabilă, iobăgimea a trebuit să îndure variațiile, capriciile amîndurora, mai ales creșterile continue ale robotei, ale dărilor și altor sarcini domeniiale și publice, ale capriciilor producției, vieții de toate zilele, intemperriilor, molimelor repetate, circulației, incartiriilor de oști, incursiunilor de pradă. A trebuit să îndure, să facă față războaielor din

(Continuare în p. 62)

Se îndăltinase în țările române ca fiecare nouă înscăunare de domn, într-unul din principate, să fie vestită cirmuitoților megieși prin solii de prietenie și bună vecinătate. De asemenea intrase în datină ca, la rindul lor, orașele transilvane (întreținind de veacuri strinse legături economice și comerciale cu statele extracarpătice) să ureze domnie îndelungată, în pace și prosperitate, noilor voievozi. Așa s-au petrecut lucrurile și în septembrie 1495, când catastifil de socoteli al orașului Sibiu consemna trimiterea unei solii în Țara Românească, pentru a-l saluta pe noul cirmuitor „transalpin” și a-l cerceta sentimentele față de neguțătorii și meșteșugarii sibieni, cărora precedentul domnitor, Vlad Călugărul, le fusese un prieten apropiat.

RADU CEL MARE

Românii — „De un neam și o seminție”

Dr. RADU ȘTEFAN CIOBANU

Din stirpe basarabească

Noul „voievod și domn” se numea Radu — fiind al pătrulea domnitor al Țării Române.

În imagine: „Bun, drept, înțelept”, cum îl caracteriza sultanul Bayazid II pe Radu cel Mare (1495-1508).

nești cu acest nume. La jumătatea veacului XVI, reușind să ajungă în scaunul părintesc (pe care, între timp, îl ocupaseră voievozii din altă ramură a familiei Basarabilor), fiul său, Mircea vodă Ciobanul, referindu-se la părintele său, îl numea, în chip constant, în

hrisoave „Radu voievod cel Mare”. Supranumele „cel Mare” a fost preluat de cronicarii veacurilor următoare și de istoricii moderni ca o formulă oarecum uzuală. Cercetarea înfăptuirilor domniei, a politicii interne și externe a domnito-

rului ne arată însă că supra-numele are deplină îndreptăţire.

Alesul sfatului domnesc pentru a ocupa jîlţul voievodal era fiul mai mare al lui Vlad Călugărul (1481; 1482-1495), rezultat din prima căsătorie a acestuia cu domniţa Zmaranda. Ca atare, voievodul avea o descendenţă ilustră, întrucît Vlad Călugărul era fiu (natural, e drept, dar în epoca feudală acest amănunt nu avea o însemnătate deosebită) al lui Vlad Dracul, şi frate vitreg, aşadar, cu Vlad Ţepeş. Se număra şi el deci printre nepoţii „marelui şi preabunului Mircea voievod” pe care-l evoca în hrisoavele de danie către marile mănăstiri Tismana, Cozia ş.a., fiind descendent deci al principalei linii basarabeşti.

Primind o educaţie aleasă, ca orice vîlstar domnesc din acea vreme, Radu a fost desemnat succesor la tron încă din timpul domniei tatălui său: două hrisoave, din 29 august 1492 şi 16 martie 1494, îl arată asociat la domnie cu Vlad Călugărul — modalitate expresă, pentru epoca feudală, de indicare a urmaşului la cîrmuirea ţării.

În momentul urcării pe tron, Radu era la vîrsta maturităţii; el era căsătorit cu doamna Cătălina şi avea mai mulţi copii, dintre care trei: Vintilă, Radu şi Mircea au domnit în Ţara Românească: Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1535), Radu Paisie (1535-1545) şi Mircea Ciobanul (1545-1552; 1554; 1558-1559).

Îndată ce a preluat cîrma ţării, Radu s-a arătat dornic de asigurarea continuităţii şi stabilităţii în viaţa politică, urmîndu-i în această privinţă tatălui său, care se dovedise şi el un bun gospodar, preocupat de liniştea internă a statului. Analiza componenţei sfatului domnesc arată că Radu a respectat şi a dus mai departe organizarea moştenită de la părintele său, păstrînd în dregătorii pe experimenţaţii *vlăsteli* (mari boieri), în frunte cu cei patru boieri Craioveşti — Barbu, Pirvu, Danciu şi Radu, cărora, după anul 1500,

li s-a adăugat şi fiul lui Pirvu Craiovescu, Neagoe — viitorul domn Neagoe Basarab (1512-1521). Craioveştii¹ alcătuiau cu toţii un adevărat „partid” boieresc — deosebit de puternic nu numai prin influenţa pe care o exercitau în principalele dregătorii ale ţării, ci şi prin averea lor, cu adevărat impresionantă, domeniul lor însumînd peste 180 de sate, moşii şi părţi de moşii răspîndite pe întreaga suprafaţă a Munteniei şi Olteniei.

Perioada de domnie a lui Radu (1495-1508) a coincis cu o epocă relativ calmă pe plan extern. Sublima Poartă era prinsă în luptele din Anatolia, regatul maghiar — după moartea lui Matei Corvin — traversa o perioadă de lupte interne pentru supremaţie, iar regatul polon îşi avea îndreptată atenţia spre cnezatul Moscovei şi ţările baltice cu care se afla în luptă pentru dominaţie în acea parte a continentului. Profitînd deci de liniştea externă (relativă totuşi cum se va vedea) şi conving că numai din interior îşi poate trage un stat seva puterii, Radu s-a preocupat de dezvoltarea şi prosperitatea Ţării Româneşti, conducînd ţara energetic, controlînd permanent, personal, tot teritoriul.

Gospodar priceput

Cele peste 100 hrisoave de danie păstrate din vremea sa ni-l arată străbătînd ţara în lung şi-n lat — la Craiova, Cornăţel, Glavacioc, Gherghiţa — pentru a împărţi dreptatea şi pentru a supraveghea bunul mers al treburilor ţării. A stat mult, fireşte, şi în cele două reşedinţe, Bucureşti şi îndeosebi Tirgovişte — oraş căruia i-a acordat o atenţie specială şi care, conform mărturiilor unor cărturari ai epocii, Antonio Verancsics (Verantio), de origine dalmată, secretar la curtea regilor Ungariei, şi italianul Michail Bocignoli, era cel mai mare şi mai puternic oraş al Ţării

Româneşti, numărînd aproape 15 000 locuitori şi fiind înfloritor din punct de vedere economic şi cultural.

Producţia agricolă sporită şi numărul mare de vite au însemnat o creştere a tezaurului domniei şi un negoţ mai susţinut, îndeosebi cu marile centre meşteşugăreşti şi comerciale din sudul Transilvaniei, Sibiu şi Braşovul — renumite importatoare de cereale, vite, brînzetură, vinuri. Registrele de socoteli din cele două oraşe consemnau permanent însemnate cantităţi de produse aduse din această parte a pămîntului românesc. Să amintim că în anii 1497-1498, cînd sibiienii adăpceau pe adversarul lui Radu la domnie (viitorul domn Mihnea cel Rău), simpla ameninţare a domnitorului Ţării Româneşti că va închide trecătorile carpatice i-a determinat pe oraşeni să-l îndepărteze pe pretendent.

La rîndul lor, cele două oraşe transilvane furnizau Ţării Româneşti produse meşteşugăreşti, unelte, arme, stofe şi hîrtie. Pentru desfăşurarea negoţului în bună ordine s-au făcut precizări în privinţa unităţilor de măsură (care fiind diferite de la zonă la zonă — creau probleme în fixarea impozitului şi în aprecierea cantităţilor de marfă). S-a precizat astfel — printr-un document — că un butoi trebuia să măsoare 100 de vedre, adică circa 1288 litri. Domnia urmărea activitatea negustorilor, avînd grijă ca aceştia să nu-şi încalce teritoriile de desfacere a mărfii şi, totodată, să păstreze cîntea şi corectitudinea. Cînd boierul Vlaicu, de pildă, şi-a pus în vinzare produsele într-un tirg rezervat altor negustori, domnitorul i-a cerut autoritar „ca în ceasul în care vei vedea cartea domniei mele, în acel ceas să-ţi încarci marfa şi averea toată, să pleci din sat unde ştii, căci acel sat, Stoiceşti, domnia mea l-am dat”. Graţie măsurilor luate de domn „pentru buna rînduire a vieţii, Ţara Românească îndreptăţea caracterizarea pe care i-o făcea, la scurt timp după încheierea domniei, Michail Bocignoli: „Această Valahie se mărgi-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1978.

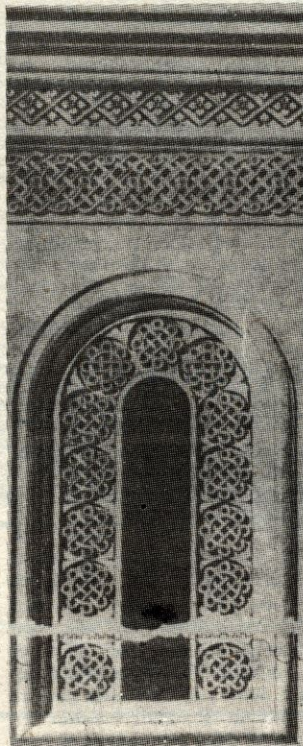
nește dinspre răsărit cu, cealaltă Valahie, care e numită... Moldova și [a fost odinioară] numită de cei vechi Dacia... Se întinde în lungime de la apus la răsărit, cale de douăsprezece zile, în lățime de la miazăzi la miazănoapte cale de trei zile și mai mult. În acest șes necurmat, pământul este gras, potrivit pentru cultură, afară de locurile unde e tăiat de mlaștini și păduri. Regiunea este productivă în toate cele privind nevoile traiului..., nu are nicăieri în altă parte o mai mare mulțime de vite, iar hergheliile de cai sînt abia mai puțin numeroase ca turmele de vite mărunte”.

Iscusință diplomatică

Radu cel Mare a acordat, de-a lungul întregii sale domnii, o mare atenție menținerii unor raporturi de bună vecinătate, necesare asigurării ordinii și liniștii interne. A urmărit, îndeosebi, păstrarea de bune relații cu Poarta, ceea ce i-a atras aprecieri negative din partea istoriografiei romantice din veacul trecut, aprecieri ce nu corespund realității. Este adevărat că domnitorul și-a achitat obligațiile față de Poartă ce decurgeau din statutul țării reglementat prin acte diplomatice¹. Dacă nu a inițiat acțiuni armate împotriva Porții, a căutat însă să folosească armele diplomatiei în recistigarea unor drepturi mai vechi ale țării, ajutat fiind, în această privință, și de boierii Craiovești, care aveau bune relații, inclusiv prin înrudiri de familie, în sudul Dunării. Prin diplomație, domnul a reușit astfel să reia vama de la Calafat, pe care otomanii o luaseră în stăpînire în mod abuziv. Era un dublu succes: vămile erau aducătoare de mari venituri și, totodată, se elimina un cap de pod al turcilor la nord de Dunăre. Bunele relații cu Poarta otomană erau, totodată, o pavăză și pentru celelalte teritorii românești, cum reiese limpede dintr-o

scrisoare adresată de domnitor în anul 1498 pirgarilor din Brașov: „Cît voi fi în viață, să nu vă temeți... că vor trece turcii pe undeva prin țara noastră, de la Severin și pînă la Brăila, ca să prade în țara domniilor voastre”.

Domnitorul Țării Românești a folosit și alte căi de luptă

Detaliu arhitectonic de la așezămîntul de la Dealu

împotriva dominației otomane (pe care, asemenea tuturor voievozilor români, o dorea și el înlăturată), acordînd permanent sprijin așezămintelor ortodoxe din cuprinsul Imperiului otoman și, prin aceasta, implicit, popoarelor subjugate de Semilună. Analiza actelor de dănie arată că Radu a confirmat unele danii mai vechi, cărora le-a adăugat, desigur, și sume de bani, dar mai ales a contribuit la repararea unor mai vechi așezăminte, ceea ce, conform practicii vremii, i-a

atras calitatea de „ctitor nou” al instituțiilor respective. Ajutoarele acordate de el au constituit un factor de seamă în susținerea activității religioase și culturale a așezămintelor respective, răspîndite în tot Răsăritul ortodox, contribuind la menținerea rezistenței popoarelor din aceste teritorii împotriva ocupanților otomani.

Una din acțiunile cele mai importante ale domniei în sprijinul creștinătății orientale a constituit-o adăpostirea patriarhului Constantinopolului, Nifon, persecutat de sultan. Radu l-a chemat în Țara Românească, acordîndu-i întreaga cinstire, potrivit rangului ce-l deținea. A folosit, totodată, prilejul pentru reorganizarea teritorială a activității bisericești, mutînd mitropolia de la Argeș la Tîrgoviște, careia i-a subordonat și activitatea mitropoliei din Rîmniciu Vîlcea (redușă la nivelul unei episcopii). A creat, de asemenea, o nouă episcopie la Buzău. Cînd însă patriarhul Nifon a încercat să intervină în conducerea țării, domnul, care dăduse dovadă de atîta ospitalitate, a reacționat, silindu-l să plece de unde venise, în sudul Dunării, dovadă că înțelegea să ajute și să colaboreze cu instituția ecleziastică, dar nu admitea imixtiunea acesteia în conducerea treburilor de stat.

Dar cel mai luminos capitol al activității politice și diplomatice a lui Radu cel Mare este neîndoios cel rezervat relațiilor cu celelalte teritorii românești. Am arătat deja bunele relații stabilite cu Transilvania și îndeosebi cu marile centre comerciale ale ei. Bunele raporturi cu Moldova, „cealaltă Valahie” — cum o cunoșteam în mod constant cărturarii și oamenii politici ai vremii — a constituit o preocupare de căpetenie a domniei, ilustrată chiar din primii ani ai domniei. În 1497, doi ani după înscăunarea lui Radu cel Mare, Moldova lui Ștefan cel Mare a avut de înfruntat invazia oștilor polone, conduse

¹ Magazin istoric, nr. 3/1975.

de Ioan Albert. În acel ceas de primejdie pentru țara românească de la răsărit de Carpați, celelalte principate românești n-au ezitat să-i sară în ajutor. „Ce pin' a stringe oastea lui Ștefan Vodă — consemnează aceste momente Grigore Ureche — și pină a veni ajutorul, că și Laslău [Ladislaw] craiul ungurescu ... i-au trimis 12 000 de oameni de oaste și cu dinșii pre Birtoc voevodul Ardealului, ce era cuocrul lui Ștefan Vodă, și de la Radul vodă încă i-au venit ajutorul de oaste muntenească [s.n.]”, ceea ce i-a îngăduit lui Ștefan Vodă să obțină marea biruință din Codrii Cosminului.

Un moment de cumpănă în relațiile moldo-muntene s-a petrecut în octombrie 1507, cînd urmașul lui Ștefan, Bogdan III (1504-1517) a vrut să pedepsească pe boierii buzoieni care adăposteau un pretendent la tronul Moldovei și pustiiseră, într-un raid, ținutul Putnei.

Domnul Moldovei a trecut cu oastea în Țara Românească, dar voevodul muntean, plin de înțelepciune, după cum arată cronică, nu a ridicat sabia, ci l-a însărcinat pe ierarhul Maxim Brancovici să medieze pacea. Acesta i-a spus lui Bogdan că muntenii și moldovenii fiind „de un neam și o seminție” nu se cade ca frații să se lupte între ei, argument care a contribuit hotărîtor la încheierea păcii.

Meșteșugul tiparului

Bunele relații s-au statornicit și cu Transilvania, Radu și fratele său Vlad primind de la voevodul Ardealului domeniul Geoagiului, în ținutul Huneadoarei, unde se putea retrage, el și familia sa, în vremuri de primejdie. Pentru aceleași vremuri grele efectuase domnul și ample reparații la cetatea Poenari, unde numise pe unul din dregătorii importanți, Gherghina, care îi era și rudă. În acest cuib de vultur se putea adăposti familia domnitorului și avutul țării.

Mari realizări au fost înscrise în timpul domniei lui Radu în domeniul cultural, ele singure fiind suficiente pentru a-i justifica renumele „cel Mare”. Prin grija domnu-

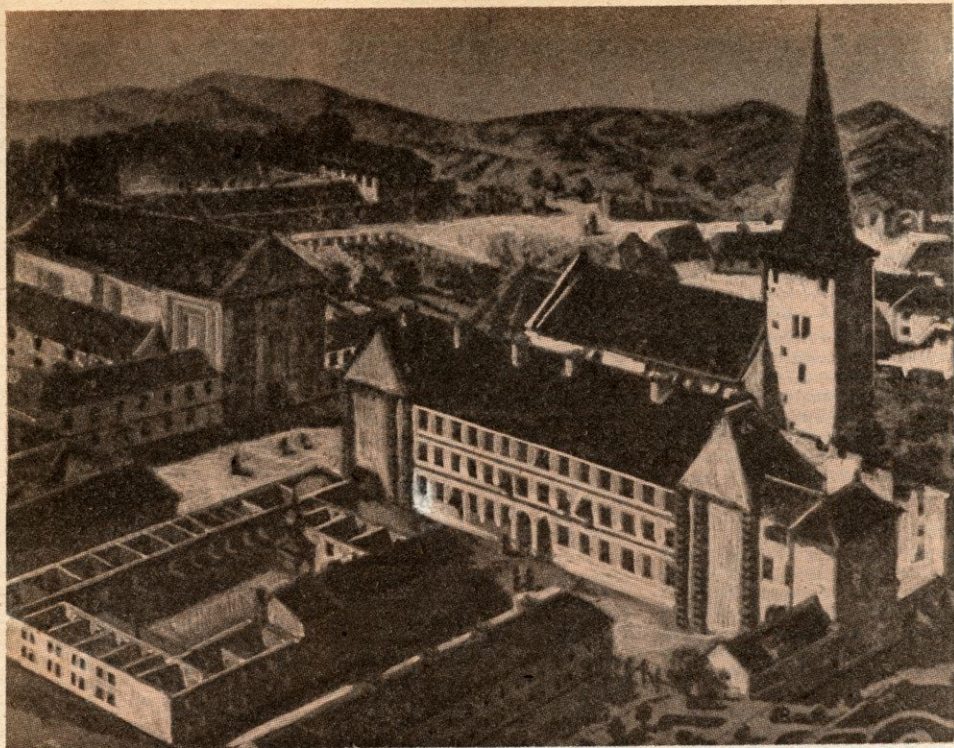
lui au fost înălțate mai multe ctitorii, între care strălucește așezămîntul de la Dealu, din apropierea orașului Tirgoviste. Prin planul arhitectonic, împărțirea interioară, ornamentația fațadei, materialul folosit — piatra și marmura — această impozantă construcție (devenită, în timp, și necropolă voievodală) se impune ca una din cele mai de seamă înfăptuiri arhitecturale ale Țării Românești. Ctitoria Dealu a constituit, totodată, un important lăcaș de cultură al Țării Românești; în liniștea dintre zidurile sale au putut lucra în voie caligrafi și miniaturisti, au putut crea cărturari și filosofi. Despre activitatea culturală ce se desfășura aici, un călător italian, Francesco della Vale, originar din orașul Padova, relatează: „Pe un deal în fața orașului [Tirgoviste] se află o mănăstire, sau mai degrabă o abație foarte mare, în care locuiesc niște călugări [de rit ortodox], care ne-au făcut o foarte bună primire și ne-au povestit toată istoria așezării locuitorilor din această țară”, subliniind faptul că, din vechime, aceștia „păstrează numele de romani... de aceea își zic astăzi români”. În susținerea afirmațiilor sale, cărturarul italian mai arată că „limba lor [a românilor] e puțin deosebită de limba noastră italiană, și cînd vreunul încreabă dacă știe careva să vorbească în limba lor valahă, ei spun în felul acesta: știi românește, adică știi să vorbești limba română?”

Pe fondul înfloririi culturale a țării, introducerea tiparului s-a înscris ca un proces de deosebită însemnătate, cu atât mai semnificativ cu cît s-a petrecut la puține decenii după inventarea lui de către Gutenberg. Domnul și-a dat învîntarea pentru aducerea în țară a unui cărturar vestit, călugărul srb Macarie, din Cetinje, fost elev la o tipografie venețiană. Momentul și locul venirii lui Macarie nu sînt cunoscute cu precizie. Se crede

că a venit la Dealu în anul 1506. Cert este că Macarie a tipărit prima carte în vremea lui Radu cel Mare, în 1508, întrucît *Liturghierul*, cuprinde însemnarea: „s-a început această carte după porunca lui Io Radu voievod și s-a săvîrșit din porunca prea lăminatului Mihnea voievod a toată Țara Ungrovlahiei și a părților de la Dunăre, în anul întîi al domniei sale, ostendindu-se... smeritul Macarie. În anul 1506 [1508], luna noiembrie, ziua 10”.

O analiză atentă — relativ recent făcută — asupra lucrărilor lăsate de Macarie: *Liturghierul* (1508), *Evangeliarul* (1510) și *Octoiul* (1512) relevă aportul meșterilor autohtoni. Lucrarea este tipărită în slavonă — limbă de cult oficială în lumea ortodoxă — cărțile slujind atât necesităților societății românești, cît și popoarelor sud-slave, protejate de români.

Radu cel Mare nu a reușit să-și vadă împlinită cea mai de seamă realizare culturală a domniei sale — apariția primei cărți românești tipărite. Fire bolnăvicioasă, suferind de podagră (motiv pentru care în ultima parte a vieții nici nu a putut circula decît în caleașcă) și de alte boli, pentru tratarea cărora a apelat la serviciile unui medic permanent (*phisicus*), a murit pe neașteptate în 1508, înainte de a-și putea impune pe tron pe vreunul din fiii săi. A lăsat, la moarte, o țară bogată, bine organizată, cu prestigiu între vecini. Istoricul german din sec. XVI Leunclavius, autorul unei istorii a Imperiului otoman, consemnează o legendă, anume că sultanul Bayazid II, pentru a potoli minia ienicerilor răsculați în anul 1511, care-l acuzau că nu organiza suficiente expediții, le-a dat ca exemplu domnia și realizările lui Radu voievod din Țara Românească. Radu cel Mare, așa cum, pe bună dreptate, l-au numit generațiile ce i-au urmat. ■

PROCESUL LUI GHEORGHE ȘINCAI

RADU ECONOMU

16 iulie 1794. La locuința prepozitului Ștefan Vlad, din incinta mănăstirii din Blaj, în fața mai multor clerici și profesori, un bărbat „cu fruntea largă, cu ochii mari și plini de foc, cu căutătura plină de îndrăzneală și pătruns de o mândrie latină” — descrierea îi aparține lui Al. Papiu-Ilarian — rostea, într-o tumultuoasă revărsare de minie, următoarele cuvinte: „Ego sum dux conjuratorum et auctor futurae rebellionis” (Eu sint conducătorul conjurației și autorul viitoareii rebeliuni).

Cel care pronunțase aceste cuvinte cu sabia întinsă spre Ștefan Vlad și canonicul Vasile Filipan era nobilul român Georgius Șincai de Șinca — Gheorghe Șincai, cum este cunoscut îndeobște — director al Școlilor române greco-catolice din Transilvania, doctor în artele libérale ale filosofiei, și în teologie al Colegiului De Propaganda Fide de la Roma și autor, împreună cu Samuil Micu, al primei gramatici a limbii române (Elementa linguae daco-romanae sive valachicae [Elementele limbii daco-romane sau valahice]), tipărită în 1780, coautor al memoriului cunoscut sub denumirea de Supplex Libellus Valachorum¹ și asiduu cercetător al trecutului poporului român.

Un pretext de mult așteptat

Cuvintele sale, spuse într-un moment de surescitare ner-

¹ Magazin istoric, nr. 1/1978.

voasă, au determinat un răsunător proces, ale cărui ecouri — prin implicațiile pe care le-au avut asupra lui Șincai — au stîrnit interesul istoriografiei noastre.

La aproape o săptămînă după cele întimplate (22 iu-

lie 1794), prepozitul Ștefan Vlad a depus o reclamație directă la guvernator împotriva lui Șincai, cerînd înlăturarea lui din funcție, apoi, intrucît guvernatorul Banffy (care îl cunoștea și îl respecta pe cărturarul român) nu a

întreprins nici o măsură, la 19 august, episcopul Bob, cu care Șincai era într-un mai vechi conflict, a adresat și el o reclamație gubernatorului, cuprinzând și unele acuzații cu aspect „politic”. Între ele, și acelea că Șincai ar fi adăpostit un dezertor din armata austriacă și că ar fi atentat la viața episcopului, ceea ce — dată fiind calitatea lui Bob de deputat numit în Dieta Transilvaniei — era considerată ca o crimă politică.

Autoritățile nobiliare au căutat să folosească prilejul pentru a-l ovi cu sălbăticie în acest luptător pentru cauza națiunii române. La 24 august, fără a fi fost delegat de cineva să facă o astfel de anchetă, subprefectul comitatului Alba de Sus, Alexandru Gyujto, a intervenit din oficiu, chemându-l pe Șincai la un interogatoriu ce urma să se desfășoare la locuința cumnatului episcopului Bob, Iosif Pop Benei. Șincai s-a îmbrăcat din nou în veșmintele nobiliare și s-a încins cu sabia, înfățișându-se astfel anchetatorului. Așa cum va dovedi și la proces, cărturarul român avea rang nobiliar, atestat documentar, dar subprefectul, ca și ceilalți anchetatori i-au contestat vehement această calitate, socotindu-l iobag. Conform legislației nobiliare, iobagii — în majoritatea lor români — erau supuși unui regim justițiar deosebit de aspru, fiind judecați de tribunale speciale numite *sedes filialis*. Contestându-i calitatea de nobil, Gyujto urmărea și alt scop. Știind că Șincai avea o fire impulsivă, subprefectul voia, astfel, să determine o reacție violentă, pe care apoi s-o exploateze. Și, într-adevăr, dascălul român a ripostat vehement, afirmându-și rangul și drepturile sale. Anchetatorul, fără să ia în considerație nici funcția publică, nici calitatea de teolog ale lui Șincai, l-a insultat, numindu-l „cine de Horea” făcând, așadar, o vădită legătură între activitatea lui Șincai și revolta țăranilor români din 1784 — și cerindu-i să explice ce este conjurația al cărei șef se revendicase, deși în niciuna din reclamații — nici în aceea a lui Vlad, nici a lui

Bob — nu se făcuse vreo referire la o astfel de acțiune. Așadar, de la început, autoritățile au căutat să acrediteze ideea că ar fi vorba de o acțiune îndreptată împotriva monarhului și statului, acuzație ce ar fi avut drept consecință juridică condamnarea învinuitului la pedeapsa capitală.

Insistențele cu care, la interogatorii, i s-a cerut să precizeze amănunte în legătură cu presupusa conjurație sau conspirație vădesc caracterul politic pe care autoritățile au vrut să-l imprime procesului, precum și faptul că reclamația celor doi canonici n-a constituit decît pretextul așteptat pentru înlăturarea unuia dintre cei mai vehemenți susținători ai drepturilor românilor transilvăneni. În întreaga înscenare juridică ce a urmat, s-a urmărit obținerea, pe baza acestei afirmații, a pedepsei capitale.

Cu cîntea profundă ce îl caracteriza, Șincai a recunoscut de la început cele afirmate în casa lui Ștefan Vlad, o recunoaștere pe care a menținut-o pe toată durata procesului. A refuzat însă să indice numele vreunui dintre participanții la așa-zisa conjurație, atunci cînd anchetatorul i-a cerut-o. În urma refuzului, Gyujto l-a lovit atît de dur, încît i-a scos doi dinți, apoi l-a declarat arestat.

Tratat cu severitate și împiedicat să ia legătura cu vreunul dintre cunoscuții săi, la 10 septembrie 1794 dascălul român a fost transportat la închisoarea din Aiud. Aici a fost dus, asemenea iobagilor, legat cu lanțuri de carul unui țigoveț și însoțit de paznici înarmați cu furci, fiind anchetat din nou și cu deosebită duritate pentru a dezvălui numele membrilor presupusei conjurații.

A existat, cu adevărat, o conjurație, din rîndurile căreia a făcut parte Șincai? La aproape două veacuri de la aceste evenimente, întrebarea stăruie fără a-și găsi un răspuns precis. În declarațiile sale, Șincai a respins ideea unei „conjurații” îndreptate împotriva ordinii de stat, referindu-se însă la o nemulțumire împotriva episcopului Bob. Samuil Micu, anchetat și el, a prezentat lucrurile

asemănător, ca o stare de nemulțumire generală contra abuzurilor episcopului. Dar, firește, faptele puteau sta și altfel. Conjurația putea exista în realitate însă evident, o recunoaștere a organizării ei ar fi echivalat cu o autocondamnare la moarte. Șincai — în minia lui din casa lui Vlad — se dovedise și așa destul de imprudent. Cert este că, în cele din urmă, anchetatorii nu au putut să dovedească existența conjurației, nici măcar a unei conspirații împotriva episcopului (în sensul ei riguros, adică presupunînd un legămint secret, adunări conspirative etc.), trebuind să se rezume la a o prezenta doar ca o ipoteză. Pînă atunci însă, ancheta și procesul și-au urmat un curs, pe cît de nefiresc, pe atît de aspru și umilitor pentru marele învățat român.

„Lumea lui Horea”

Pe toată durata detenției Șincai a fost tratat ca iobag. Supus deci unui regim aspru. Procesul a început la 3 decembrie 1794, acuzarea fiind susținută de Alexandru Gyujto, care, în rechizitoriul său, arăta că Șincai, fără a ține seama de legile severe care au fost întocmite împotriva tulburătorilor liniștii publice — ca urmare a răscolai românești conduse de Horea —, s-a amestecat în multe ilegalități, participînd la un complot împotriva statului și amenințîndu-l cu moartea pe episcopul Bob. În consecință, conform legislației în vigoare, acuzatorul cerea condamnarea lui Gheorghe Șincai la moarte, confiscarea averii și suportarea cheltuielilor de judecată și „oboseală”.

Nemulțumit de apărătorul său, Șincai a decis să se apere singur. Folosindu-se de temeinicele sale cunoștințe juridice dobîndite la Viena. Cel dintîi aspect urmărit de el a fost de a i se recunoaște rangul de nobil, ceea ce ar fi avut drept urmare desesizarea instanței și trecerea procesului în jurisdicția organului judiciar rezervat nobililor — *sedes generalis*. Acuzatul a adus în fața instanței o seamă de acte (o cerere adresată Dietei

Transilvaniei și două scrisori de jurământ, din 21 ianuarie 1702 și 5 mai 1753), prin care dovedea că, din timpuri imemorabile, strămoșii săi pe linie paternă s-au bucurat de rang nobiliar posedind „moșii” (pământuri) în Făgăraș. Cu toată opoziția avocatului acuzării, la 5 decembrie 1794, instanța de judecată a admis probele, desezindu-se automat, cazul urmînd să treacă în competența organului judiciar rezervat nobililor. Adunarea nobiliară a comitatului (competență să dispună eliberarea) a refuzat însă să decidă și eliberarea lui Șincai din detenție. Au urmat alte șase luni de arest, timp în care învățatul român și-a afirmat cu hotărîre dreptatea cauzei sale. La 2 mai 1795, după ce demersurile sale și ale fraților săi pentru eliberare au rămas fără rezultat, a adresat un amplu memoriu autorităților religioase din Alba Iulia, arătînd modul ilegal al arestării sale și făcînd un viguros rechizitoriu abuzurilor și ilegalităților comise de acuzatorul său.

Abia la 18 iunie 1795, după numeroase străduințe și ca urmare a dispoziției exprese, date, încă la 22 aprilie, de guvernatorul Transilvaniei, de a se încheia procesul, la *sedes generalis* (instanța nobiliară) din Aiud a început judecarea în fond a acuzațiilor aduse lui Șincai. Noul acuzator, Ion Ghiyan, subprefect al comitatului Alba de Jos, și-a restrîns acuzarea la cuvintele rostite de Șincai în fața lui Vlad, învinuirea referitoare la amenințarea cu moartea adresată episcopului Bob fiind abandonată, atît din lipsă de probe, cît și pentru motivul că persoanele interesate (Bob și Vlad) nu făcuseră nici o reclamație în acest sens. În noul act de acuzare, expunerea era mult mai temperată, conspirația împotriva statului fiind prezentată, cum am mai arătat, ca o ipoteză, nu ca un fapt întemeiat pe probe concludente.

Prin sentința dată la 25 iunie 1795, Șincai a fost eliberat din închisoare, dar condamnat la plata tuturor cheltuielilor de judecată. Era o soluție vădit abuzivă, sub motiv că mai fusese amendat în

1791, dar „nu i-a fost de învățătură”.

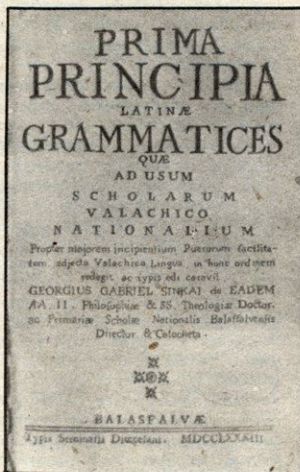
În actul de acuzare, ca și în timpul anchetei — cum am văzut — s-au făcut referiri la legătura dintre acțiunea lui Șincai și revoluția lui Horea. O astfel de legătură ar fi fost motivată și de cuvintele de apreciere pe care — a susținut unul din martori — le-ar fi rostit Șincai la Blaj, „pentru lumea lui Horea”. Cercetarea istoriografică nu dispune de documente care să ateste o astfel de implicare directă. Dar se poate afirma, cu certitudine, că atît Șincai cît și Horea s-au găsit alături pe marea scenă în susținerea intereselor naționale și sociale ale românilor din Transilvania. Metodele și mijloacele pentru realizarea acestor interese au fost însă dife-

rite. Horea s-a ridicat cu lancea, Șincai cu forța ideilor, cu puterea de convingere a scrisului.

Cronica românilor

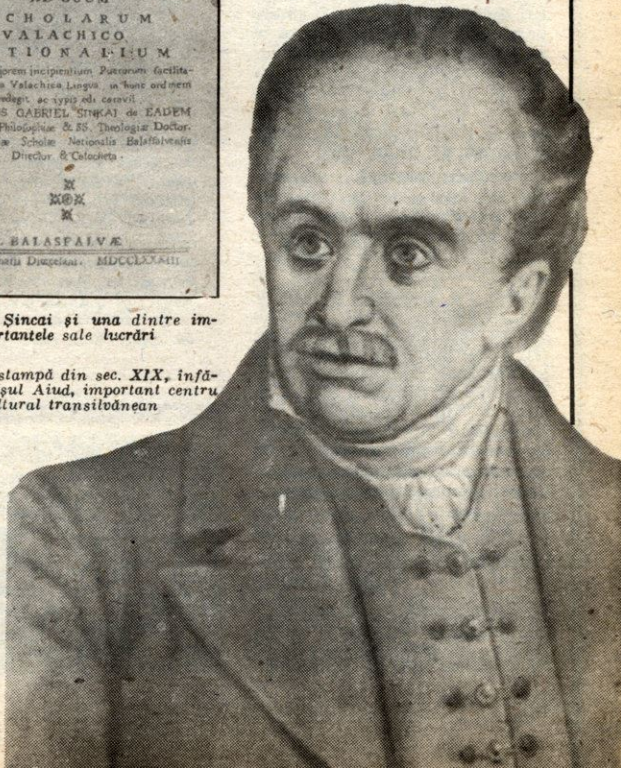
Cum am arătat, mobilurile politice urmărite de acuzatori în procesul înscenat au fost ca — folosindu-se de disensiunile apărute între Șincai și episcopul Bob — să înlăture de pe scena activității politice și culturale pe unul dintre cei mai aprigi susținători ai drepturilor naționale ale românilor. Gheorghe Șincai se afirmase ca una dintre cele mai de seamă personalități în apărarea acestor drepturi, întreaga sa biografie demonstrînd aceasta.

Sosit la Blaj în anul 1773, a fost însărcinat cu predarea cursurilor de poetică și retorică la școala română din acest important centru cultural al Transilvaniei. Un an mai tîrziu, împreună cu Petru Maior și Ioachim Pop, a plecat la Roma, pentru a urma filosofia și teologia, obținînd, în 1779, titlul de doctor în ambele

Gheorghe Șincai și una dintre importantele sale lucrări

În p. 15: stampă din sec. XIX, înfățișînd orașul Aiud, important centru cultural transilvănean

discipline. Concomitent, bucurându-se de sprijinul lui Ștefan Borgia, secretar al Colegiului De Propaganda Fide, a fost numit custode al Bibliotecii Colegiului. A avut, astfel, posibilitatea de a cerceta fondurile acestei instituții, ca și ale altor biblioteci de la Vatican, de unde a început să adune documente referitoare la istoria poporului român, operă căreia i-a consacrat — cu pasiune nedesmințită nici în cele mai tragice momente ale existenței sale — întreaga viață. Din documentele adunate a alcătuit o colecție de 26 volume, rămase în manuscris, pe baza cărora, precum și a unei imense cantități de izvoare istorice, a elaborat opera sa fundamentală, *Cronica românilor și a mai multor neamuri*.

În 1779, reîntorcându-se de la Roma, a rămas un an la Viena, în vederea pregătirii pentru activitatea didactică. Aici l-a cunoscut pe Samuil Micu, de care-l va lega o trănică prietenie. Paralel cu cursurile Școlii normale a frecventat, la Universitatea din Viena, cursuri de drept natural, drept canonic, drept public și dreptul ginților, dobândind solide cunoștințe juridice, pe care le va proba și în cursul procesului. La terminarea lor, a obținut și un certificat de absolvire a studiilor, cum putem deduce dintr-o notă la *Elegia* alcătuită de el în 1803.

Perioada vieneză i-a îngăduit să lege prietenii cu istorici cunoscuți ai vremii, ca Iosif Benkő și Daniil Cornides, cu care va întreține o îndelungată corespondență. Tot la Viena, l-a cunoscut pe istoricul austriac Franz Joseph Sulzer (ale cărui teorii împotriva continuității românilor le va combate cu hotărâre), prin intermediul căruia a intrat în posesia unui exemplar din *Letopisețul* lui Miron Costin. Contacte strânse a stabilit, în aceeași perioadă, și cu Ștefan Coste, consilier în Cancelaria alică din Viena, de origine română, care a avut un rol important în redactarea *Supplexului* și de la care Șincai a primit un document extrem de valoros: diploma prin care Mihai Viteazul întărea hotărârile Dietei din 20 noiembrie

Un raport școlar inedit

I. DUMITRIU-SNAGOV

Ca director general al școlilor române greco-catolice din Transilvania, funcție pe care a deținut-o după propria sa mărturisire vreme de 12 ani, pînă în anul 1794, cînd a fost arestat samavolnic, Gheorghe Șincai a desfășurat o activitate deosebit de fructuoasă în sprijinul dezvoltării învățămîntului românesc și, implicit, în favoarea culturii române, element important în afirmarea drepturilor naționale ale românilor transilvăneni. O serie întreagă de documente atestă acest fapt. Într-un astfel de act din 18 decembrie 1782, Sinodul ținut la Blaj, de exemplu, menționa că Șincai nu precupețea nici o osteneală, necrușîndu-și nici sănătatea, pentru ridicarea Școlilor românești. Laborioasa lui activitate didactică a fost atestată și de oficialitățile administrative. J. Lerchenfeld, șeful Inspectoratului școlar al Transilvaniei, instituție cu sediul la Sibiu, adevăra într-un certificat dat la 19 august 1792 că Șincai „a satisfăcut nu cu mai puțin zel decît cu dexteritate și a năzuit din toate puterile ca în tinerimea națiunii sale să se propage cultura intelectuală și morală”.

Eforturile depuse de Șincai în fruntea învățămîntului românesc din Transilvania sînt ilustrate sintetic de marele număr de școli întemeiate prin stăruința sa și cu lărgul concurs și efort material al comunităților sătești. Înainte de a fi numit director al Școlilor românești, în Transilvania existau doar 12 școli. La sfîrșitul directoratului său, numărul acestora era de 300.

Preocupările lui Șincai în folosul Școlilor românești s-au manifestat pe tărîmuri multiple: ca inspector, îngrijindu-se de starea materială a școlilor și de nivelul de pregătire al profesorilor, și ca profesor și autor de manuale. În 1783, prin grija sa, au fost tipărite Alfabavit pentru folosul și procceseala școalelor celor normalești a neamului românesc, Prima principia latineae gramaticae și A.B.C. sau Bucoavna, apărute la Sibiu și Catehismul cel mare de întrebări și răspunsuri, editat la tipografia seminarului din Blaj. Peste doi ani, din aceeași tipografie a ieșit o nouă carte a lui Șincai destinată școlarilor: Îndreptare către aritmetică pentru folosul și procceseala tuturor școalelor românești a neamului românesc. Alte trei scrieri, destinate, de asemenea, uzului didactic au rămas în manuscris: două dicționare (latin-român și român-latin) și o Istorie a naturii sau firii.

În *Elegia* cu caracter autobiografic, scrisă în limba latină în anul 1803, cînd pierduse de mult speranța de a fi reintegrat

1599, care îi recunoștea domnia în Transilvania.

Reîntors la Blaj, la 9 aprilie 1782, a fost numit catihet (profesor de religie), iar la 13 octombrie, același an, a devenit director al Școlii române din Blaj; ulterior (tot în 1782 sau, după alte opinii, la 30 septembrie 1784), a fost numit director general al Școlilor române greco-catolice din

Transilvania, funcție pe care a deținut-o pînă în 1794. În 1784, Gheorghe Șincai s-a retras din călugărie, dedicîndu-se activității didactice și științifice. Documente de epocă menționate de Papiu-Ilarian ne confirmă efortul său deosebit pentru întemeierea, organizarea și îndrumarea școlilor — autentic focar de ridicare culturală

în învățămînt, Șincai, referindu-se la activitatea sa didactică, arăta că, timp de 12 ani, cîi am fost directorul școlilor românești din Ardeal, niciodată n-am pregetat a le vizita [cu scopul] de a le îndrepta, de a le înmulți și de a le întări... Prin silința și munca mea, numărul școlilor s-a ridicat la 300. În timpul domniei împăratului Iosif al II-lea, am fost silit [a trebui] să inspectez de trei ori școlile naționale românești, una câte una, și să raportez oficial despre starea, programul și funcționarea lor”.

Unul dintre aceste rapoarte este și cel la care ne referim în continuare, Protocol de vizitare a tuturor școlilor valahice naționale pentru anul 1787. Raportul consemnează constatările pe care le-a făcut în timpul inspecției întreprinse în școlile din câteva comitate: Alba, Cluj, Turda, Solnoc, Hunedoara. Între 9 iulie și 14 septembrie 1787, — cum rezultă din acest raport — Șincai a vizitat nu mai puțin de 38 școli, urmărind gradul de pregătire a profesorilor și felul în care era respectată noua metodă de predare, înzestrarea instituțiilor și modul în care autoritățile comunale ori comitatense se achitau de obligațiile ce le reveneau în buna funcționare a școlilor. El lua poziție împotriva acelor autorități care nu-și îndeplineau aceste obligații. Astfel, cu prilejul vizitei în satul Mușina, el constată că „învățătorul s-a acomodat cu noua metodă, dar partea a treia din veniturile mîndstirii, după prevederile guvernamentale, încă nu i se dă”. Pentru satul Bobota, propunea ca „întreținerea învățătorului, precum și a clădirii întregii școli, să se plătească din veniturile mari ale bisericii de acolo, pe care și așa curatorii bisericii de acolo le consumă fără rost”.

Din raportul întocmit reiese că fuseseră construite de curînd sau se aflau în curs de construire o serie de școli, unele din ele, ca la Mădăraș, de pildă, prin străduința comunității române.

Șincai sublinia, de asemenea, eforturile depuse de unii dascăli: Eremia Muntean, la Cergăul Mare, Toma Moldovan, la Mădăraș, George Maior, la Căpușul de Cîmpie, Popa Oniga Toma, la Straja, în însușirea și introducerea noii metode de predare. El insistă pentru acordarea de înlesniri dascălilor, între care scutirea de „robotă”, la care unii profesori erau supuși, asemenea iobagilor.

Valabilitatea observațiilor și propunerilor sale era remarcată și de inspectorul principal al școlilor normale din Transilvania, Keisfeld, care, în referatul întocmit asupra raportului lui Șincai, arăta: „cele mai multe puncte din raportul directorului sînt de admis, iar predicile în realizarea lor trebuie înlăturate”.

Raportul întocmit de marele învățat și dascăl român ilustrează stăruința pe care el a depus-o în folosul învățămîntului românesc, Pro lingua et gentis honores — „pentru onoarea limbii și neamului” — cum afit de sugestiv îi caracteriza activitatea biograful său, Al. Papiu-Ilarian.

a românilor din Transilvania, de afirmare a drepturilor lor.

Îndreptățite

argumente istorice

În Transilvania, anii de după marea ridicare la luptă a țărănimii de sub conducerea lui

Horea, Cloșca și Crișan au fost ani plini de frămîntări, conținîndu-se două tendințe principale de desfășurare a luptei pentru afirmarea drepturilor românilor. Gheorghe Șincai, Petru Maior, Samuil Micu, Ioachim Pop, Ioan Budai-Deleanu și alții reprezentau un curent radical în lupta pentru drepturi naționale. Pe poziții moderate se situa grupa

rea din jurul lui Ioan Bob, numit episcop în 1782, dar instalat în funcție în iulie 1784. Acesta nu intrunise cel mai mare număr de voturi, dar fusese preferat de împăratul Iosif II, ceea ce a provocat nemulțumirea unor intelectuali transilvăneni; printre ei și Șincai, care — din spirit de echitate — a protestat împotriva numirii lui Bob.

Din nefericire, cele două grupări nu au găsit calea unei conlucrări. Dimpotrivă, disensiunile dintre ele s-au adîncit, mai ales în noile condiții de după moartea lui Iosif II. Cum se știe, acesta — animat de unele idei iluministe — acordase o serie de reforme, între care desființarea unor servituiți feudale, reforme adoptate mai ales ca urmare a puternicelor mișcări țărănești ce au zguduit Transilvania în anii 1784-1785. După moartea lui Iosif II, clasa stăpînitore a impus însă revocarea reformelor, reafirmînd privilegiile și prerogativele nobilimii și hotărînd îndepărtarea funcționarilor români din dregătoriile publice pe care le dețineau. Astfel, Ladislav Pop, vice-comite de Hunedoara, a fost scos din funcție sub acuzația de a fi fost favorabil revoluției lui Horea. Dieta a cerut, de asemenea, pedepsirea consilierului gubernial Beyschlagg, acuzat de a fi susținut, împotriva acelor rînduiri stabilite de asupritori, constituirea celei de-a patra națiuni din Transilvania — cea românească —, pe temeiul că aceasta era cea mai veche și mai numeroasă.

Pe acest fond, programul politic de afirmare națională a poporului român, susținut în prima jumătate a secolului de Ioan Inochentie Micu, a fost viguros reafirmat. Au fost alcătuite mai multe memorii, cel mai important fiind cel din martie 1791, cunoscut îndeobște sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*, la a cărui redactare a contribuit și Gheorghe Șincai, alături de Ioan Para, Samuil Micu, Ioan Piariu-Molnar, Iosif Meheși, Aron Pop, Ignatie Darabant și Petru Maior.

Acțiunea de afirmare politică a românilor transilvăneni nu a fost susținută hotărît de

episcopul Ioan Bob. Interpelat în Dietă, unde era singurul deputat român între cei 417 membri ai acestui organism, el a răspuns că *Supplex* fusese lucrat cu știrea și consimțământul său, că l-a iscălit, dar nu credea că e necesar ca românii să formeze cea de-a patra națiune, ci doar să se bucure de drepturile și libertățile pe care le au, potrivit stărilor, celelalte „națiuni”. Atitudinea sa șovăielnică a furnizat Dietei argumente în plus pentru respingerea memoriului.

Episcopul nu a dat curs nici celorlalte memorii propuse de mai mulți intelectuali români; mai mult, pentru a-și dovedi loialitatea față de „ordinea constituțională”, a început să manifeste resentimente față de cei ce militau pentru afirmarea drepturilor egale ale românilor. Samuil Micu a fost amenințat cu un proces, sub acuzația, neîntemeiată, de a fi dorit să ajungă episcop ortodox; Petru Maior a fost forțat să părăsească Blajul; Budai-Deleanu a fost supus, de asemenea, la persecuții, fiind nevoit să plece la Lemberg, cum era numit pe atunci orașul Lvov.

Șincai nu era direct și exclusiv în subordinea episcopului, iar funcția de director al Școlilor române îi asigura oarecare autonomie. Ca atare, episcopul nu putea lua măsuri directe împotriva lui. În aceste împrejurări, a căutat să determine o decizie a organelor de resort administrativ-judiciare. La 24 iunie 1794, episcopul a înaintat „gubernatorului” o primă reclamație împotriva lui Șincai, aducându-i o seamă de învinuiri privind incompatibilitatea atitudinii sale morale și etice cu demnitatea de director al școlilor.

Gubernatorul Banffy l-a delegat pe Anton Vajna, jude suprem al nobililor din comitatul Alba de Sus, să se deplaseze, fără zăbavă, la fața locului și să cerceteze cele afirmate. La 15 iulie 1794, anchetatorul a procedat la audierea a 14 martori (călugări, canonic, profesori) de la Blaj. Între declarații s-a numărat și aceea a lui Ștefan Vlad care a afirmat că Șincai, în calitate de director al Școlilor române, nu dăduse urmăre

dispozițiilor Dietei de a înlocui limba germană cu cea maghiară, și, pe de altă parte, a introdus în școli, limba română. A doua zi, Șincai s-a dezlănțuit cu o reacție firească împotriva celui ce-l reclamase și a oamenilor săi, episod ce a declanșat procesul politic ce l-a fost înscenat.

Momentul pentru arestarea și înscenarea judiciară împotriva lui Șincai n-a fost întâmplător ales. Cum am văzut, prigoana împotriva marelui dascăl român a fost dezlănțuită în contextul în care — după răscoala lui Horea — autoritățile înăsprișeră măsurile prin care căutau să împiedice orice acțiune de afirmare a drepturilor românilor. În același timp, pe plan european, forțele reacționare își întăreau teroarea și asuprirea. În Franța, după ghilotinarea lui Robespierre — 28 iulie 1794 — începuse o cruntă reprimare a adepților curentului iacobin. Ecurile acestor singeroase frământări s-au răspândit în întreaga Europă, regimurile absolutiste — cum era și cel habsburgic — luând măsuri împotriva oricăror tendințe reformatoare și revendicative.

În slujba poporului

Nemulțumit de sentința dată (nemulțumire firească, deoarece obținuse doar eliberarea din închisoare, nu și achitarea, deci recunoașterea nevinovăției), Șincai s-a hotărât să ceară revizuirea sentinței. A apelat la sprijinul împăratului din Viena, unde îl găsim în primăvara anului 1796. Primul memoriu adresat Camerei aulice pentru Transilvania, organ cu sediul la Viena, a fost trimis guvernului Transilvaniei, care a răspuns că nu este cazul de a se revizui sentința și deci a se rejudeca procesul. Ca răspuns la un nou memoriu, adresat aceleiași instituții, Șincai era sfătuit să caute satisfacția cuvenită, plângându-se pe cale legală împotriva subprefectului Gyujto și a episcopului Bob.

Anticipând decizia, Șincai se adresase încă din toamna anu-

lui 1795 Tablei regești din Tirgu Mureș — organul suprem juridic al Transilvaniei. Aceasta a delegat doi anchetatori, care, în decembrie 1795-ianuarie 1796, au audiat la Blaj 55 martori ce au arătat, în marea lor majoritate, abuzurile și ilegalitățile săvârșite de Gyujto în timpul anchetei. Nu cunoaștem urmarea acestei cercetări, dar este posibil ca însuși Șincai să fi renunțat la promovarea acțiunii, dat fiind ritmul ei lent de desfășurare.

Insistențele sale pot fi mai clar înțelese dacă avem în vedere că sentința se dovedea o piedică în restabilirea condițiilor sale sociale. Cererea de a fi reîntegrat în funcția de director al Școlilor române și de a primi drepturile bănești pe perioada detenției s-au izbit de refuzul autorităților. La acestea s-au adăugat noi lovituri materiale. Administratorul moșilor sale a refuzat să-i plătească arenda, pretextând calamitățile din 1794. Nici încercarea de a obține, la 7 mai 1797, postul de translator pe lângă guvernul Transilvaniei nu a avut urmări pozitive, motivindu-se necalificarea sa pentru această funcție, deși cunoștea — pe lângă română — maghiara, germana, latina, greaca, italiana și ruteana.

Fără slujbă și mijloace de existență, ni-l putem imagina — așa cum sugerează *Elegia* autobiografică din 1803 — ca un bătrîn încovoiat și sprijinit în toiag, purtându-și în desagi *Hrönicul* — cea mai de seamă realizare a sa — revenind la Blaj, în locurile legate de bogata sa activitate în sprijinul școlii și culturii române din Transilvania.

În istoria patriei, a luptei pentru drepturile naționale și pentru ridicarea culturală a poporului român, Șincai a rămas o mare personalitate cu formație intelectuală superioară, animat de înalta responsabilitate a îndatoririlor ce-i reveneau. Tot astfel și-a înțeles și creația științifică, istorică, pe care a pus-o în slujba națiunii române, încrezător în rolul pe care-l are cultura în ridicarea morală și materială a maselor. ■

11-13 martie 1938: Anschlussul

ÎNCĂ UN PAS SPRE „VINEREA NEAGRĂ” DE LA MÜNCHEN

Dr. IOAN TALPEȘ

„În acea epocă, Franța putea conta pe loialitatea Micii Antante, anume, pe Cehoslovacia, Iugoslavia și România. Statele baltice și Polonia făceau, de asemenea, parte din sistemul său de alianță. În plus, ea avea dreptul să conteze pe Marea Britanie în virtutea

În imagine: Austria sub ocupație germană — fotoreportaj apărut cu acest titlu în revista bucureșteană Realitatea ilustrată din 16 martie 1938.

faptului că noi am garantat menținerea frontierelor sale contra oricărei agresiuni germane și pentru că noi am insistat pentru evacuarea anticipată a Renaniei. Or, niciodată nu s-ar fi putut să se prezinte o violare mai caracteristică nu numai a tratatelor de pace, dar, de asemenea, a tratatului de la Locarno, toate puterile interesate fiind la rîndul lor legate prin angajamente“.

„Lumea întreagă, în special țările mici, are ochii îndreptați spre Anglia. Dacă Marea Britanie se decide să acționeze, ea poate lua conducerea Europei. Dacă aveți o politică fermă, lumea întreagă vă va urma și veți putea astfel evita războiul. Aceasta este ultima dumneavoastră șansă. Dacă dumneavoastră nu opriți acum Germania, totul se sfârșește. Franța nu va mai putea garanta mult timp Cehoslovacia, căci va fi imposibil chiar din punct de vedere geografic. Dacă dumneavoastră nu veți face să fie respectat tratatul de la Locarno nu vă va mai rămâne decât să așteptați reînarmarea Germaniei, contra căreia Franța nu poate face nimic. Dacă nu opriți Germania prin forță astăzi, războiul este inevitabil, chiar dacă veți reuși să realizați, provizoriu, o antantă amicală cu ea”.

Două puncte de vedere exprimate în legătură cu un singur eveniment — ocuparea zonei demilitarizate a Renaniei de către trupele celui de-al III-lea Reich, la 7 martie 1936, brutală violare a tratatului de la Versailles și începutul unui șir de grave acte de agresiune. Primul citat este desprins din lucrarea lui Winston Churchill consacrată celui de-al doilea război mondial; cel de-al doilea reprezintă pledoaria ministrului de externe francez, Pierre-Étienne Flandin, sosit în ziua de 12 martie 1936 la Londra, pentru a determina o intervenție hotărâtă a guvernului englez împotriva actului comis de Germania nazistă.

Dincolo de evidenta încercare de a arunca responsabilitatea neintervenției în tabăra cealaltă, opiniile citate sînt unanime în a recunoaște faptul că atitudinea celor două puteri occidentale față de noua încălcare a tratatelor internaționale de către cel de-al III-lea Reich a marcat începutul unei noi etape în evoluția relațiilor internaționale, o etapă în care spiritul de solidaritate, voința și practica acțiunilor comune s-au diluat treptat, făcînd loc conciliatorismului. Și aceasta în condițiile în care au existat luări de poziție ferme cu privire la stăvilirea pericolului iminent al reînarmării Germaniei naziste și al politicii ei revanșarde, revizioniste. „În fața slăbiciunii evidențiate de Marea Britanie în susținerea drepturilor juste ale tratatelor care apăra Franța [prin Tratatul de la Locarno¹, denunțat de Germania în martie 1936, Marea Bri-

tanie garanta frontiera Franței cu Germania] — raporta la 23 martie 1936, ministrul francez la București superiorilor săi — românii își spun că dacă marile puteri aliate din Occident și chiar Societatea Națiunilor dau dovadă de atât de puțină vigoare pentru a se opune violării tratatelor pe care o comite cu premeditare Reichul, trebuie de așteptat că acestea vor arăta și mai puțină energie dacă tratatele vor fi violate pe frontul oriental de către adversarii Micii Antante”. Temere întemeiată a cercurilor conducătoare românești și a opiniei publice din țara noastră, care vedeau limpede faptul că România era unul dintre statele grav amenințate de politica revizionistă a Germaniei hitleriste.

După doi ani, mizînd pe același dezinteres din partea puterilor occidentale, trupele celui de-al III-lea Reich au invadat Austria, punînd capăt existenței ei independente. Deși prin înfăptuirea Anschlussului² harta politică a Europei suferea o radicală modificare în favoarea puterilor fasciste, și în primul rînd a celui de-al III-lea Reich, actul de forță s-a consumat fără ca acei ce garantaseră independența republicii Austria să schizeze un gest cit de cit semnificativ în sprijinul victimei și care să dea asigurări de viitor celor care se simțeau amenințați în existența lor independentă.

Opinia publică din România, cercurile politice din București au reacționat cu aceeași promptitudine, cerînd măsuri ferme și imediate de pedepsire a agresorului. Guvernul român era la curent cu situația internă din Austria³ și își dădea perfect de bine seama că rolul hotărîtor în determinarea cursului pe care avea să-l ia criza politică internă din această țară era imixtiunea tot mai brutală a Berlinului. Astfel, încă la 10 martie 1936, ministrul român la Viena informa cu îngrijorare Bucureștii că „în tot cursul zilei de azi au avut loc manifestațiuni naziste [ale nazistilor austrieci] cu un caracter mai accentuat decît în zilele precedente. Am văzut elemente izolate din poliție atacate de manifestații. Cîteva case evreiești din cartierele mărginașe au fost devastate. Cercul diplomatic nu întrevăd o soluționare a situației create prin gestul disperat al cancelarului [Kurt Schuschnigg], căci totul depinde de atitudinea ce va fi luată de Hitler personal”.

O inscenare tipic nazistă

Dar pentru a putea înțelege mai bine cît de pertinentă era concluzia finală din raportul trimis din Viena de diplomatul român

¹ Magazin istoric, nr. 12/1985, 1/1986.

² Într-o traducere exactă, cuvîntul înseamnă alipire; în publicistică și în istoriografie, el a fost preluat însă cu sensul de anexiune, ceea ce a și fost de altfel actul comis de cel de-al III-lea Reich în 11-13 martie 1938.

³ Magazin istoric, nr. 3-5/1986.

Alexandru Gurănescu, trebuie să ne reamintim cîteva din momentele ce au punctat relațiile germano-austriece în preajma cotozirii Austriei și anexării ei la cel de-al III-lea Reich. La 12 februarie 1938, cancelarul Schuschnigg a fost convocat la Berchtesgaden, pentru o întrevvedere secretă, în cursul căreia, sub amenințarea invaziei, i s-a prezentat un ultimatum prin care era obligat să semneze pe loc un „acord”, stipulînd, între altele: revocarea interdicției partidului nazist austriac, e-

liberarea nazistilor închiși, includerea în guvern a trei miniștri nazisti: Arthur Seyss-Inquart — la interne (avea în subordine poliția și siguranța), Edmond von Glaise-Horstenau — la Ministerul de război (cu sarcina specială de a „stringe relațiile dintre armatele germană și cea austriacă”) și Habs Fischboeck — la finanțe (pentru a pregăti „integrarea economiei austriece în economia germană”). Cancelarul austriac a primit un răgaz de trei zile pentru a trece la aplicarea

„acordului”, pe care l-a acceptat, având în cele din urmă, și asentimentul președintelui republicii, Wilhelm Miklas. Numit ministru al securității statului, Seyss-Inquart a plecat imediat la Berlin pentru a primi noi instrucțiuni. La 20 februarie, Hitler declara în Reichstag că nu va mai tolera ca „peste 10 milioane de germani, trăind în două state care au frontieră comună cu Germania să treacă, clipă de clipă, prin cele mai grele suferințe, pentru că se simt solidari cu întreaga națiune”. Declarația Führerului îi viza fără nici un ocol pe cei 7 milioane de austrieci și pe cei 3 milioane de germani sudeți din Cehoslovacia. Hitler lăsase, de fapt, să se înțeleagă că soarta acestora urma să fie decisă de către cel de-al III-lea Reich.

Patru zile mai târziu, sub presiunea indignării generale a opiniei publice austriece, Schuschnigg a ținut un discurs, în care a declarat că făcuse deja maximum de concesii posibile, și că „Austria nu va renunța niciodată la independența sa”. Imediat, naștii austrieci, incitați de Berlin, au început să organizeze grave dezordini în țară, fără ca poliția, aflată în subordinea lui Seyss-Inquart, să intervină. În fața tulburărilor crescânde, cancelarul austriac a făcut apel la muncitori și la membrii Partidului Social-Democrat, luând măsuri pentru eliberarea imediată a celor care fuseseră înțemnițați pînă atunci. Încurajat de răspunsul prompt și favorabil pe care l-a primit din partea muncitorimii, Schuschnigg a hotărît, la 6 martie, organizarea unui plebiscit, cu tema: Austria liberă, independentă — să răspundeți prin *da* sau *nu*. A doua zi, Mussolini l-a sfătuit să renunțe la plebiscit, dar cancelarul s-a menținut pe poziție și la 9 martie a făcut publică intenția de a organiza plebiscitul pentru ziua de 13 martie. Drept răspuns, la 11 martie Hitler a emis directiva prin care trupele germane erau masate la granița Austriei, și l-a somat, totodată, pe Schuschnigg să renunțe la plebiscit și la funcția de can-

celar, desemnînd în locul său pe Seyss-Inquart. În seara de 11 martie, Schuschnigg și-a anunțat demisia prin radio, iar Seyss-Inquart, desemnat succesor al său, s-a declarat și „șef al guvernului provizoriu”. Supunîndu-se în continuare orbește dispozițiilor Berlinului, el a făcut apel la trupele germane pentru a „restabili ordinea în țară”.

Astfel, ceea ce părea a fi „o criză politică” internă austriacă, în realitate s-a dovedit a fi o lovitură politico-militară concepută și înfăptuită de maeștrii agresiunilor în stil hitlerist. La 11 martie, ministrul român Al. Gurarescu raporta la București: „Schuschnigg, demisionînd, nu a crezut nimic mai oportun decît să anunțe poporul austriac la radio că a părăsit puterea sub amenințarea intrării trupelor germane și că președintele Republicii va numi un nou guvern la recomandarea lui Hitler. După dînsul, a vorbit [la radio] și Seyss-Inquart, care a cerut liniște populației și concursul ei pentru autorități în vederea unei eventuale intrări de trupe germane în Austria. A mai consiliat apoi pe naștii să se abțină de la denunțuri și răzbunare”.

Din alte documente de arhivă știm că în după-amiaza zilei de 11 martie președintele republicii Austria a contactat Londra și Parisul, căroră le-a comunicat somația primită de la Berlin de a demisiona din funcția de președinte. Cele două cabinete au refuzat să ia atitudine față de iminentul Anschluss și, puțin înainte de miezul nopții, Miklas a cedat presiunilor naziste, numîndu-l cancelar pe Seyss-Inquart, care, în mod ilegal, și-a așumat apoi și funcția de președinte al republicii. Explicînd gestul său, fostul președinte Miklas avea să scrie: „Eram cu desăvîrșire abandonat, atît în țară, cit și în străinătate”. La 13 martie, Hitler, venit la Linz, a semnat cu Seyss-Inquart „legea Anschlussului”, prevăzînd un plebiscit care urma să fie organizat la 10 aprilie, atît în Austria cit și în Germania.

(Ținut sub teroarea naștilor, el a dat rezultatele scontate de organizatori: 99,08% în favoarea Anschlussului în Germania și 99,75% în Austria.) La 14 martie, șeful guvernului britanic s-a declarat „șocat de acțiunea Reichului”, dar a admis „interesele speciale ale Germaniei în Austria”, iar la 2 aprilie a recunoscut oficial ocuparea și încorporarea Austriei la cel de-al III-lea Reich, guvernul francez urmînd și el calea celui britanic.

Raportați

din șase în șase ore

Care a fost reacția guvernului român?

În ziua de 12 martie 1938, Adrien Thierry, ministrul Franței la București, raporta la Paris că „evenimentele din Austria au provocat o veritabilă stupeoare în România, la care se adaugă un puternic sentiment de îngrijorare”. Convocat la Ministerul afacerilor străine, diplomatului francez i s-a cerut de către ministrul de externe român, Gh. Tătărescu, să informeze guvernul de la Paris, în mod oficial, că „poziția României nu a fost schimbată de la convorbirea care a avut loc la 6 februarie 1936 între dl. Titulescu și dl. Flandin și în cursul căreia a fost stabilit că problema Austriei este o chestiune de ordin european și că tot ce atinge grav independența acestei țări trebuie să fie considerat un *casus belli*. Dar — a adăugat interlocutorul meu [Gh. Tătărescu] —, marile puteri sînt cele căroră le aparține luarea unei inițiative în această privință. În ceea ce privește punctul de vedere românesc, a continuat dl. Tătărescu, acesta a estimat întotdeauna că Anschlussul nu reprezintă un pericol atît de evident ca restaurația Habsburgilor, dar că aici [la București] se înțelege foarte bine că actul de forță care se produce la Viena pune în pericol întregul statu-quo din regiunea dunăreană. În aceste condiții, este sigur că aceste țări [din sud-estul Europei], doresc cu ardoare ca marile

puteri să ia o atitudine energică. Dacă această speranță a lor va fi înșelată — continuă Thierry —, am sentimentul că se așteaptă [ca fiecare dintre aceste țări] să suporte, într-un interval mai lung sau mai scurt de timp, o soartă similară celei a Austriei”.

Cu același prilej, ministrul român al afacerilor externe i-a comunicat lui Thierry că îi contactase deja pe omologii săi din Iugoslavia și Cehoslovacia pentru a discuta problema adoptării unei atitudini comune, cerându-le, totodată, să intervină pentru o convocare urgentă, la București, a reprezentanților Micii Antante. În dimineața de 13 martie, Gh. Tătărescu l-a informat pe Thierry despre eșecul demersului său: guvernul cehoslovac își dăduse doar acordul „de principiu”, în timp ce cabinetul din Belgrad era de părere că o asemenea conferință nu-și mai găsea rostul, acum când faptul era împlinit.

Guvernul român nu s-a limitat însă doar la inițiativa de natură diplomatică. Sperând că această nouă încălcare a prevederilor tratatelor de pace de către cel de-al III-lea Reich va trezi, în cele din urmă, o reacție promptă a celor două mari puteri occidentale, precum și a Societății Națiunilor, cabinetul din București a întreprins urgent o serie de măsuri de ordin militar. Astfel, chiar la 12 martie 1938, ministrul apărării naționale a ordonat Marelui Stat Major să ia măsuri „ca să se poată executa o mobilizare parțială a frontului de vest”. De asemenea, s-a ordonat ca până la 15 martie să „se pregătească toate măsurile pentru a se putea reacționa în ipoteza declanșării unui conflict”. În aceeași zi de 12 martie, prin Ordinul nr. 1530 strict-secret, s-a dat dispoziție Comandamentului forțelor aeriene să pregătească: „1. Măsurile de alarmare a unităților aviației; 2. Nevoi imediate ce trebuiesc satisfăcute în acest scop; 3. Deplasări eventuale de unități, material sau personal, care să permită intrarea instan-

tanee în acțiune, cu deosebire a mijloacelor de apărare”.

Concomitent cu aceste măsuri menite să pregătească o ripostă românească fermă în ipoteza declanșării unui atac împotriva țării, ministrul apărării naționale a ordonat atașailor militari români din diverse capitale europene să informeze, din șase în șase ore, despre „situația și impresiile asupra atitudinii și eventual măsurile luate de guvern [în țara respectivă] sub raport politic, economic și militar”.

În același context al măsurilor de pregătire de luptă pentru apărarea independenței și integrității României, al reliefării poziției adoptate de țara noastră într-un moment de acută criză internațională, când soarta unui stat era tranșată prin forță de Germania hitleristă, o semnificație specială o are faptul că în plină criză austriacă, chiar la 12 martie, în cadrul unei consfătuiri restrinse care a avut loc la Palatul regal, s-a hotărât interzicerea Gărzii de fier (considerată un avanpost al naziștilor în România), măsură primită cu satisfacție de cercurile largi ale opiniei publice.

Informații la fel de descurajante

Cunoscând relațiile apropiate dintre Ungaria și cel de-al III-lea Reich, răspunsul atașatului militar român, care comunica la București că „toată presa aprobă teza germană”, era de presupus. Mai ciudat era că de la Praga se informa că guvernul cehoslovac părea liniștit în urma unor „asigurări de la Berlin de neagresiune și de destindere față de Cehoslovacia”. Informațiile sosite de la Londra erau de natură să paralizeze orice inițiativă: „Nici o măsură militară sau economică — raporta la 12 martie atașatul militar român acreditat în capitala britanică — nu a fost luată și pentru moment nu sînt învedereate astfel de măsuri. Acțiunea germană a produs mare con-

sternare, totuși se păstrează calmul. În afară de energetică notă trimisă deja, nu este de prevăzut nici un act politic de mare importanță pînă luni”. O zi mai târziu, la 13 martie, orice dubii privind poziția Marii Britanii erau cu totul înlăturate: „nu numai că Anschlussul părea „acceptat”, dar, după informațiile atașatului militar român, „guvernul [englez] ar fi declarat că va rămîne indiferent în cazul amenințării independenței Cehoslovaciei”.

Din Paris, Marele Stat Major Român primea informații la fel de descurajante: „din cauza crizei de guvern [din Franța], măsurile au întîmpinat dificultăți”, iar noul cabinet își propunea doar ca, împreună cu cel englez, să trimită un protest energic la Berlin.

O notă telefonică transmisă de atașatul militar român la Belgrad cu privire la convorbirea pe care o avusese cu șeful Marelui Stat Major Iugoslav preciza că acesta din urmă „și-a manifestat îngrijorarea față de evenimentele petrecute, arătînd că Iugoslavia nu poate acționa sub nici o formă cît timp Anglia nu acționează, iar Franța, în situația actuală internă, nu poate lua nici o hotărîre. Față de această neașteptată atitudine din partea acestor două țări, Iugoslavia nu poate decît să stea în rezervă... Generalul [șef al M.St. M. Iugoslav] socotește că atîta timp cît marile puteri nu intervin, aceste măsuri sînt inutile și pot da naștere la complicații”.

Referindu-se la modul în care era privită și apreciată în România situația creată în Europa după înfăptuirea Anschlussului, colonelul Delmas, atașatul militar al Franței la București, scria într-un raport către ministrul apărării din Paris: „Pentru a reveni la România, dirigenții cercurilor politice și militare ale țării, opinia publică chiar, sînt impresionați defavorabil de atitudinea rezervată a Angliei în afacerea Anschlussului, așa cum a reieșit din ultimile discursuri ale d-lui Chamberlain și lordului Halifax. Din ce în ce mai mult

se împămînteneste convingerea că Anglia nu se va angaja împotriva Germaniei și că Franța, singură, nu este în măsură să asigure securitatea în Europa Centrală. De aici pînă la alunecare spre o atitudine de conciliere față de Reich nu este decît un singur pas, care va fi curînd făcut, dacă situația actuală nu va fi schimbată. Se poate oare aștepta de la România ca, neamenințată direct și în lipsa unei coaliții puternice, să ia de una singură o atitudine ostilă Germaniei în Europa Centrală?"

Pata neagră amenință România

La 28 martie, atașatul militar din Paris informa Marele Stat Major Român că generalul Gamelin — șeful Statului Major General al armatei franceze —, ca și alte personalități militare din anturajul său, declaraseră că în cazul unei agresiuni naziste asupra Cehoslovaciei, Franța își va îndeplini obligațiile asumate față de aliata ei. Deocamdată nu exista însă primejdia unei astfel de acțiuni, deoarece „Germania mai are nevoie de încă aproximativ doi ani spre a fi complet gata pentru un război generalizat (de lungă durată), iar, pe de altă parte, Hitler își dă perfect seama că o nouă agresiune nu s-ar mai produce, ca în cazul Austriei, sub privirile indifferente ale celorlalte puteri. Noi (adaugă ei) sîntem legați de Cehoslovacia printr-un tratat formal de alianță și guvernul francez a declarat în repetate rînduri că este ferm hotărît «à faire honneur à sa signature» [să-și onoreze semnătura]”. La Statul Major Francez se considera — după cum raporta atașatul militar român — că „deși ar interveni fără să fi fost ei înșiși atacați, francezii sînt convingși că Anglia va trece de partea lor cu toate că Anglia nu vrea să-și ia nici un fel de angajament juridic față de Cehoslovacia”.

„Dincolo de aceste declarații, evenimentele aveau să urmeze un curs tot mai periculos, conciliatorismul pregătind — cum se știe — „vinerea neagră” a acordului de la München”.

Opinia publică din România, cercurile politice din țara noastră au văzut însă Anschlussul în substratul său intim, periculos, de atentat brutal la adresa securității și independenței popoarelor europene. „Acum, după ocuparea Austriei de către Germania hitleristă, numai orbi... nu pot vedea ce pericol amenință independența poporului român...”, avertiza organul de presă al P.C.R. *Lupta de clasă*, într-un articol publicat în mai 1938. În opinia partidului comunist, Anschlussul reprezenta o „etapă hotărîtoare în dezlănțuirea războiului”, deoarece „ocuparea Austriei dă lui Hitler cheia pentru sugrumarea Cehoslovaciei și subjugarea economică și politică a țărilor din bazinul dunărean și din Balcani”. Într-o broșură editată în luna aprilie 1938 și intitulată *Momentul politic și sarcinile imediate ale muncitorilor din România*, partidul comunist descifra cu clarviziune schimbarea raportului de forțe pe plan european în favoarea puterilor fasciste, revizioniste: „Prin ocuparea Austriei, fascismul german a stabilit granița comună cu Italia lui Mussolini, a tăiat Europa în două, separînd Franța de aliații săi, statele din Mica Înțelegere, și va îngreuna enorm legăturile economice între aceste țări și Franța, Belgia, Anglia, va pune aceste state mult mai mult sub influența sa economică și la prima ocazie va preface tot sud-estul Europei în bază pentru ducerea războiului pentru reîmpărțirea lumii”. Se vede limpede cită clarviziune demonstrea Partidul Comunist Român în analiza evenimentelor Anschlussului și cit de hotărîtă era atitudinea patriotică a comuniștilor români. „Nu trebuie să fie nici un patriot în adevăratul sens al cuvîntului — sublinia P.C.R. — care

să nu vadă acest mare pericol ce amenință poporul român. Acest pericol trebuie adus la cunoștința maselor populare și aceste mase trebuie organizate și conduse la luptă pentru înfrîngerea acestui pericol”.

Puncte de vedere apropiate împărtășeau și alți reprezentanți ai vieții politice din țara noastră. În celebrul său articol *Ferește-te popor al meu căci mari primejdii ți se pregătesc*, publicat în *Timbul* din 23 mai 1938, Nicolae Iorga îndemnă la încordarea tuturor eforturilor pentru apărarea independenței țării, grav amenințate: „Austria nu este un adaos oarecare la complexul de vechi state germanice din care s-a alcătuit imperiul în cele trei forme ale sale. Austria nu este un hotar, cum nici nu o poate admite doctrina nazistă care leagă drepturile statului german, în orice țară, de prezența acolo a unei populații germanice, numeroasă sau foarte puțin numeroasă, întinzînd astfel o linie de culoare neagră pînă peste România la țărmul Euxinului și pe deasupra Euxinului pînă în regiunea Caucazului. Austria este un popas pe o linie de înaintare pregătită cu cea mai mare grijă...” ■

Concursul: 1918-1988

UNIREA CEA MARE — ARC PESTE TIMP

Răspunsurile la întrebări

I	II	III
1—b	1—a	1—c
2—c	2—b	2—c
3—b	3—c	3—b
4—c	4—a	4—a
5—b	5—a	5—b
6—b	6—c	6—a
7—a	7—b	7—a
8—b	8—a	8—b
9—b	9—a	9—b
10—b	10—a	10—b

¹ Magazin istoric, nr. 8/1973.

VICTOR SLĂVESCU:

Note zilnice

În primăvara 1939, Victor Slăvescu trăiește „una din cele mai frumoase zile”. Rîndurile au fost încredințate jurnalului intim tîrziu, în noaptea de 17 mai 1939, după emoțiile unei zile încununate de avalanșa de felicitări pentru alegerea ca membru titular al Academiei Române. Dar norii grei de furtună de la orizontul vieții internaționale nu lasă răgaz să fie gustate triumfuri și plăceri personale. Se succed constatări interministeriale și discuții intense cu furnizori, diplomați, generali, consacrate înestrării armatei. Au loc inspecții repetate la fabricile de muniții și armament.

Tensiunile în care se desfășoară această activitate sînt dezvăluite de laconice însemnări, cum se poate observa în cele din 9 august, după o zi în care, împreună cu primul ministru, fusese la astfel de întreprinderi din Ploiești, Valea Prahovei, Brașov și împrejurimi: „La 3 dim., Călinescu mă deșteaptă și plecăm la București, unde ajungem la 6 1/2. Motivul: informațiuni de la Gafencu că se prepară ceva, în Germania — deplasări de trupe spre Est, etc. La 9 dimineața la minister. La 10 1/2 întrevăderi cu Călinescu la Ministerul ap. naț. și la M. St. Major, unde luăm măsuri adecvate, energice și rapide. După-amiază, la minister. La 9 seara, vine la mine N. Malaxa, căruia îi cer să la unele măsuri urgente în legătură cu munițiile”. La 28 august notează: „La 11 1/2 sosesc [la minister]. Mă pun la curent cu situația internațională care este destul de alarmantă. Călinescu destul de aflat [agit], se interesează de situația diverselor comenzi din țară și străinătate”.

În timp ce Europa cunoaște ultimele zile de pace, înainte de a fi cufundată în noaptea marilor conflagrații (care avea să dureze aproape șase ani, pînă la victoria asupra fascismului), situația comenzilor de armament din străinătate continua să rămînă blocată. Încă la 31 mai 1939, un document secret al Foreign Office-ului (Poziția României în caz de război) conchidea în legătură cu eventualitatea unui atac german: „În ce privește armamentul, România ar depinde de livrările din străinătate, dar nici Marea Britanie, nici Franța nu ar fi în situația de a-l asigura... În primele faze ale războiului noi nu am putea acorda un sprijin efectiv României nici prin furnizarea de armament, nici în trupe” (Arhivele Statului București, Colecția Microfilme Anglia, Roia 276, cadrele 62-69). Peste hotare nu a fost înțeles, în condițiile respective, nici adevarul cuprins în sublinierea publică făcută în

Adunarea Deputaților, la 9 iunie, în numele guvernului, de ministrul de externe, G. Gafencu: „O Românie puternică și independentă e, pentru statele din jurul nostru, o chează-șie de siguranță”. Această poziție, ca și demersurile prin canale diplomatice (acțiunea lui V.V. Tilea la Londra), erau cu atât mai semnificative, cu cît în cursul convorbirilor pe care ministrul de externe român le avusese la Berlin în 18 și 19 aprilie, Hitler și Ribbentrop l-au avertizat „că participarea României la un sistem de securitate colectivă care ar cuprinde U.R.S.S. și formarea de legături de asistență mutuală între țara mea și Moscova, ar fi considerate la Berlin ca o tentativă de încercuire a Germaniei, împotriva căreia Reichul era decis să intervină energic” (G. Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, Paris, 1944, p. 288).

La 1 septembrie 1939, tancurile și avioanele în picaj ale Germaniei s-au năpustit asupra Poloniei. În articolul intitulat Pentru apărarea Poloniei, Șcinteia (8 septembrie 1939) scria: „Comuniștii români infierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler împotriva poporului polonez și vor lupta în fruntea poporului lor contra Germaniei fasciste și hitleriste”.

Septembrie 1939 a fost marcat în continuare, chiar și în țările care se aflau în afara cercului de foc al războiului, de un lanț de șocuri politice. Între acestea, asasinarea primului ministru Armand Călinescu, la 21 septembrie, din inspirația ocultă a Gestapoului, avînd un răsunet european. „După I.G. Duca, mina hitleristă l-a ucis pe Armand Călinescu. Ca și I.G. Duca, Armand Călinescu a fost ucis de legionarii lui Hitler. Ordinul de asasinare a primului ministru a fost dat la Berlin” (Manifest al C.C. al P.C.R., din septembrie 1939, în Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A. XII-17, nr. inv. 1 038).

În cercurile conducătoare românești, conform unei însemnări a lui Victor Slăvescu din 16 septembrie, se mai „trăgea nădejde că pînă în primăvară să rămînem în liniște”, ceea ce ar permite „cu tot calmul să continuîm galopul înarmărilor”¹. Cursul evenimentelor intrase însă — și avea să fie tot mai mult cuprins — în zodia lui Marte.

Eugen PREDA

¹ Precizăm că în redarea textului, întreruperile au fost marcate cu trei puncte; notele care nu poartă altă mențiune și cuvintele între paranteze drepte ne aparțin. Ortografia a fost pusă în concordanță cu normele actuale.

15 mai. Între 8-11 vizitez cazarma Malmaison (Rgt. 2 art. grea, Rgt. art. cimp. unde am făcut armată acum 28-29 de ani)... Cazarmă mizerabilă, remize în curs de construcție. Iau măsurile indicate pe loc.

La 11 1/2 primesc pe gl. Petrovanu și gl. Parasciv care îmi aduc raportul lor asupra misiunii ce au avut la Berlin de a cumpăra din materialul ceh capturat de germani. Misiunea este eșuată, căci germanii păstrează pentru ei tot materialul, în schimb nouă ne oferă material perimat austriac!

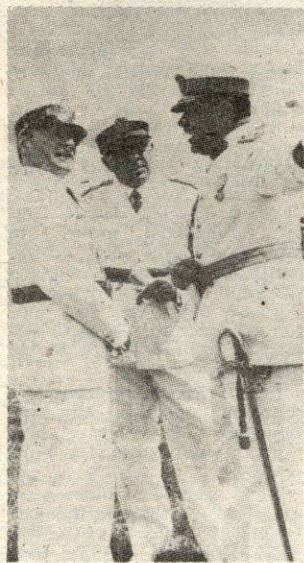
La 3-4 1/2 la Academia Română, deschiderea sesiunii

¹ În legătură cu această misiune vezi *Magazin istoric*, nr. 1 și 2/1989. Chiar în aceeași zi, însărcinatul cu afaceri al U.R.S.S. la Berlin (Astahov) a fost invitat la Ministerul de externe al Reichului, unde, conform unui document de arhivă, i s-a „comunicat că ne-am declarat de acord cu executarea contractelor de livrare sovietice cu Uzinele Skoda [în legătură cu care Ambasada U.R.S.S. făcuse un demers la 17 aprilie, o lună după ocuparea Boemiei și Moraviei]... S-au și dat dispozițiile corespunzătoare... Astahov a primit această informație cu vizibilă satisfacție... S-a informat dacă nu am dori să reluăm în cursul tratativelor (economice) întrerupte în februarie... Apoi, Astahov a adus vorba despre înălțurarea lui [Maxim] Litvinov [1876-1951, comisarul poporului pentru afaceri externe, anunțată public la 3 mai], încercând, fără a pune întrebări directe, să afle dacă acest eveniment ne-ar putea face să ne modificăm atitudinea față de Uniunea Sovietică” (*Akten zur Auswärtigen Politik*..., Band VI, doc. 215, 332). Acesta a fost și punctul de plecare al negocierilor pentru încheierea unui acord comercial și de credit, al pregătirii vizitei ministrului de externe al Reichului la Moscova („de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră nu există nici o problemă care nu poată fi rezolvată spre satisfacție deplină a ambelor părți” comunica ambasadorul Reichului în capitala sovietică, la 14 august) și semnării la 23 august a pactului de neagresiune germano-sovietic. În ce privește destituirea lui M.M. Litvinov, un alt element, după cum își amintește un diplomat sovietic, l-a constituit faptul că forul conducător „nu era satisfăcut de politica axată prioritar pe cooperarea cu Anglia și Franța, pe participarea la Societatea Națiunilor” (A. Roehchine, *Le Commissariat aux affaires étrangères à l'aveil de la guerre, in La Vie Internationale*, Moscou, nr. 5/1988, p. 109). Intr-o convorbire cu ministrul României la Moscova (N. Dianu), M.M. Litvinov îl declarase, la 8 februarie 1939: „Politica d-voastră actuală este urmărită cu simpatie la noi” (Arhiva Ministerului afacerilor externe [A.M.A.E.], Fond 71/U.R.S.S., dosar 135).

generale. Am o discuție mai lungă și amicală cu Vania Inculeț², care mi-a cerut să ne înțelegem să mai stăm de vorbă asupra situației politice...

După citirea raportului general, mă retrag, cînd este vorba de alegerea secretarului gl. (în persoana lui Alex. Lapedatu)³...

16 mai. La Academie, la gl. Rosetti, la 9 dimineata, pentru a-i prezenta bugetul...

În timpul unei inspecții pe teren (de la stînga la dreapta): Armand Călinescu, Victor Săvescu și generalul Paul Teodorescu

D-na Alexandrina Cantacuzino vine să mi se plîngă că guvernul vrea să-i pună un fel de supraveghetor la Școala Ortodoxă și la Societatea Ortodoxă. Îi spun că

² I.C. Inculeț (1884-1940), conferențiar de astronomie și matematici la Universitatea din Petrograd, ales în martie 1917 membru al Sovietului deputaților muncitorilor și soldaților din capitala Rusiei, președinte al Sfatului Țării din Basarabia (21 noiembrie 1917); deputat, din 1918, în repetate rânduri, în Parlamentul de la București, membru al guvernului român (1918-1919; 1920, 1922-1928; 1933-1937); academician.

³ Membrii corespondenții nu participau la vot; Al. Lapedatu a fost ales după al doilea tur de scrutin.

textul legii permite și deci nu se poate opune. Spune că este mereu amenințată în viața ei. Îi spun că acestea sînt lucruri neserioase, de care nu trebuie să se impresioneze. Pleacă mult mai liniștită. Cred că își dă o prea mare însemnătate...

La 2, fiind încă la minister, col. adjutant [Radu] Ruscescu mă anunță la telefon că la ora 2.50 să fiu la Palat, fiind convocat de rege.

La 3, la rege, împreună cu Călinescu și gl. Mihail. Ne scoborim în grădina Palatului, unde ne așteaptă maiorul Radu cu un soldat îmbrăcat într-o nouă ținută de infanterie, cu un fel de ghetre în locul moletierelor. Ne dăm avizul asupra uniformei și regele acceptă unele propuneri ale noastre practice. Treccm apoi în salonul din casa cea mică⁴, unde locuiește regele, din curtea Palatului. Gust bun, mobile frumoase, englezești. Multe fotografii, între care a regelui George [VI] al Angliei [1936-1952] și a reginei Elisabeta [soția monarhului britanic].

Vorbim de nereușita demersurilor pe lingă nemți de a obține material ceh. Pregătim o nouă listă pentru comenzile ce urmează să facem în Germania și în Cehoslovacia. Se hotărăște să ne intrunim din nou vinerea viitoare pentru a discuta. Regele urma să primească în audiență pe col. Gerstenberg (at. militar german) [locotenent-colonel A. Gerstenberg era acreditat ca atașat al aerului în România și Polonia, avînd reședința la Varșovia], care trece drept omul de încredere al mareșalului Goering. Îi va cere să ne dea concursul pentru grăbirea comenzilor.

Mă duc după aceea, cu Călinescu, la Min. de război, unde stabilim împreună programul ce urmează să supunem regelui în legătură cu comanda de material în Germania. De acord cu regele, dau comanda de 250 de tunuri antitanc 37 mm poloneze...

17 mai. Mă ocup de aproape de comanda poloneză [de tu-

⁴ „Casa nouă” se afla în parcul din spatele Palatului; a fost distrusă în timpul bombardamentului aviației germane din 24 august 1944.

nuri antitanc de 37 mm pentru armata română].

Primesc pe colonelul Gerstenberg, cu care vorbesc de comenzile din februarie. Îi arăt deziluzia ce avem din cauza refuzului german. Îmi spune că ar fi la mijloc o neînțelegere. Pleacă în Germania pentru a lămurii lucrurile.

La 1 1/2 la dejun la mama, cu d-na Duca...

Gl. Rosetti îmi anunță pe la 5 1/2 d.a. că am fost ales membru activ al Academiei Române în secția istorică, cu 10 voturi din 11 votanți¹. Atmosferă excelentă. Am ieșit de la primul scrutin...

Seara, mare dinu de 20 persoane la C. Bușilă. Conversație îndelungată cu Max Ausnit în ceea ce privește Metrom², Astra³ și Cugir⁴, pentru a răscumpăra participarea de capital a cehilor, pentru a evita intrarea germanilor...

Joi, 25 mai. Toată dimineața la Dadilov⁵, unde iau

parte la o tragere de instrucție a Centrului Artileriei. Mă primește g[eneral] de divizie Petre Dumitrescu [inspector general al Artileriei, membru al Consiliului Superior al Armatei].

Îmi oferă o masă, la care iau parte mulți comandanți de regimente de artilerie din țară. Mă salută gl. Dumitrescu cu o cuvântare în care îmi cere să ajut artileria [între altele, în ce privește aparatele optice]. Răspund în consecință, arătând în câteva cuvinte ce s-a realizat până acum.

Între 3-6 la Academie. După două voturi în care nu se obțin cele 2/3 voturi reglementare, în sfârșit, [Liviu] Rebreanu este ales membru al Academiei cu majoritate de 21 voturi contra 14 voturi⁶.

La 6 d.a. mă duc la Creditul Industrial, unde în fața consiliului de ad-ție, remit lui Oscar Kiriacescu Cordonul cu mare cruce al Corăneii României. Îmi mulțumesc destul de mișcat, deși această recunoaștere îi revine destul de tirziu...

La 7 delegația interministerială economică la Min. ec. naționale. Discutăm chestiunea pieilor crude și a bumbacului.

După sedință, Călinescu ne spune că este informat că în unele cercuri opoziționiste (Dinu Brătianu, George Brătianu, dr. Lupu⁷, Madgearu, Iuliu Maniu, Mircea Djuvara⁸), se pune la cale un ma-

nifest clandestin în care se protestează împotriva încălcării libertăților publice. Este hotărât să ia măsuri energice. Ne roagă să punem în vedere întreprinderile economice, care lucrează în departamentele noastre, să renunțe la colaborarea acestor domni, dacă vor să mai aibă legături cu statul. De altfel, tot Călinescu ne spune că Dinu Brătianu nu dă o prea mare însemnătate acestui gest politic și, ca dovadă, a și plecat în străinătate.

Seara asist la Operă, la un balet dat de d-na Penescu-Liciu în favoarea înzestrării armatei.

7 iunie... La 11 deschiderea Parlamentului, cu obișnuită solemnitate. Sala destul de entuziasă, dar nu destul de politică în maifestările ei.

După plecarea regelui, răminem în incintă și depunem jurământul. Sint senator și pentru a 7-a oară ales...

9 iunie... La 10 dimineața iau parte la prima sedință a Senatului, pe banca ministerială, împreună cu Iamandi și Bujoi. Se alege Iorga ca președinte, care face un discurs „la Iorga” de toate și nimic la locul lui, ca un adevărat om care vorbește sub impresia unui moment și al unei situații.

În momentul cînd intrăm în sala de jos a Senatului așteptau Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Dobrescu-Argeș, [Al.] Georgescu-Vilcea [ziarist, fost magistrat], N. Lupu.

Vorbesc un moment cu Maniu asupra situației militare din Ardeal cînd i se anunță lui Maniu de către un funcționar de la Senat că nu poate intra în incinta Senatului, neavînd uniformă. Urmează o discuție vie, Lupu cerînd o dovadă scrisă că s-au prezentat, ceea ce funcționarul refuză. Maniu voia să invoce prezența mea la această scenă. În acest moment m-am eschivat.

Mă reintorc la minister, unde primesc pe R. Franasovici⁹, ambasadorul nostru la

¹ Conform procedurii existente, un membru al Academiei Române trebuia întîi ales de plenul unei secții. Cum, atunci, înaltul for nu avea și secție de științe economice, profesorul V. Slăvescu fiind ca atare primul economist devenit membru titular al Academiei, pe un loc nou creat, el a fost ales mai întîi în Secția de științe istorice. În presa vremii s-a apreciat, chiar, că prin acest act „a pășit Economia la Academia Română”. La 20 mai, aflat la Cotesti, își însemnează: „La 4 după-amiază, Dody (Valentina Slăvescu) îmi anunță telefonic că am fost ales membru al Academiei Române cu 30 voturi din 32 votanți. Profundă emoțiune și mare satisfacțiune morală și personală”. Peste două zile notează: „La ora 4 ajung la Academie, unde iau prima oară parte ca membru activ. Mă salută C. Rădulescu-Motru (1868-1975, președintele Academiei, filosof și psiholog). Răspund profund emoționat, arătînd că aceasta este cea mai frumoasă zi din viața mea”. (Pentru locul special ce îi revine lui V. Slăvescu ca initiator și autor al primelor mari monografii de istorie economică națională și prodigioasa activitate științifică, vezi Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, volumul I, București, 1987, mai ales paginile 20, 78-92.)

² Uzinele Metrom (Brasov), producătoare de componente pentru proiectilele de artilerie și cartușe, erau controlate de Skoda și Societatea auriferă „Mica” (Grupul Gigurtu).

³ Astra-Brasov (tunuri anti-aeriene de 37 și 75 mm), controlate și de Grupul Reșița.

⁴ Era implicat trustul „Cehosloven-ska Zbrojovka” — Brno, controlat de Skoda.

⁵ Centru de instrucție al artileriei din comuna Mihai Bravu (sud de București) a funcționat fără întrerupere aici din 1927 pînă în februarie 1945,

aducînd „o mare contribuție în perfecționarea pregătirii ofițerilor și subofițerilor de artilerie”. Tot aici funcționa Școala de subofițeri activi de artilerie (*Istoria artileriei române...*, p. 221).

⁶ Primul vot a avut loc la 23 mai, în aceeași seară V. Slăvescu consensuând: „Între 4-6 la Academie. Votez contra lui [Nichifor] Crainic [poet, om politic de extremă dreaptă] și pentru Rebreanu”.

⁷ Nicolae Lupu (1876-1947), medic și om politic, de orientare național-țărănistă și atitudine democratică antifascistă. A nu se confunda cu fratele său Nicolae Gh. Lupu (1884-1966), profesor universitar, academician, una dintre personalitățile cele mai cunoscute din domeniul medicinei românești.

⁸ Mircea Djuvara (1886-1944), jurist și filosof, ministru de justiție (30 iun. 1936-22 febr. 1937) și ministru secretar de stat (23 febr. 7 apr. 1937), fost președinte al Grupului Interparlamentar Român, vicepreședinte al Institutului internațional de filosofie, drept și sociologie.

⁹ Richard Franasovici (1883-1950), numit primul ambasador al României în Polonia, își preluea oficial funcția la Varșovia la 31 mai, 1938; era

Varșovia cu care discut condițiunile noului contract de tunuri antitanc ce comandăm în Polonia. Nu a putut obține scurtarea termenului de livrare, deoarece între timp s-a intercalat o comandă engleză. Franasovici este de părere să facem o intervenție diplomatică la Londra în acest sens. Vorbesc apoi cu Franasovici de Tătărescu, pe care l-am văzut ieri la deschiderea Parlamentului, destul de rău dispus. Mi-a spus că se va întoarce în țară la toamnă, dar că pînă atunci mai rămîne la Paris. Trebuie să aștepte liniștit evenimente favorabile, debarasindu-se între timp de legături, care îi fac mult rău...

Marți, 13 iunie... La ora 10, la Cameră, pentru prima oară [după reluarea activității Parlamentului] unde asist la ședința în care Al. Vaida prezidează cu foarte multă prestanță. Vorbim de regulament și de posibilitatea fixării unei metode de discuții mai potrivite.

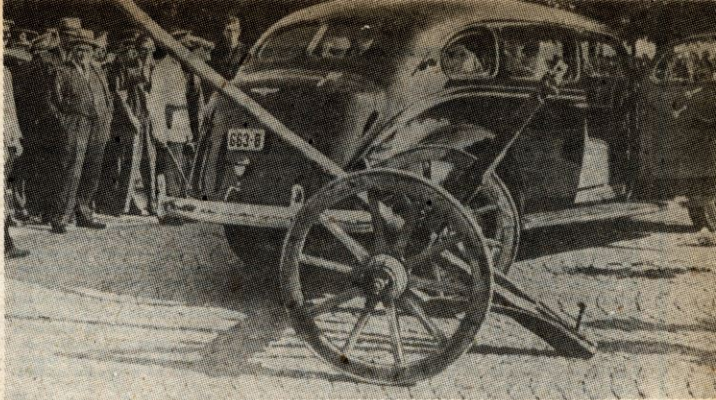
La minister, între 11-11^{1/2} primesc pe rînd pe diferiții furnizori; delegatul lui Krupp [în vederea unor comenzi de artilerie grea] etc.

La 7 ¹/₂ plec la Galați [unde a doua zi, în prezența șefului statului și a guvernului, va avea loc inaugurarea navei puitoare de mine „Amiral Murgescu” și o defilare a vaselor militare, urmărită de pe noua navă „Bricul Mircea”]. Pe peronul gării aflu de la Eugen Titeanu că Iorga a demisionat¹ de la președinția Senatului, întrucît i s-a refuzat să se treacă în regulament a fi ales pe 9 ani președintele Senatului. Scurtă glorie politică.

Luni, 26 iunie... La minister, lucrări curente. Nu prea mă simt bine. Totuși, așa răcit, mă duc la Senat, unde sînt de serviciu și asist la discuția la Mesaj. Vorbesc [scriitorul] Agârbiceanu [1882-

un cunoscut om politic liberal; a fost director al ziarului *L'Indépendance Roumaine*, subsecretar de stat la Ministerul de interne (3 nov. 1923-29 mart. 1926 și 22 iun. 1927-9 nov. 1928), ministrul lucrărilor publice și comunicațiilor (14 nov. 1933-16 nov. 1937), ministru de interne (17 nov.-27 dec. 1937).

¹ Magazin istoric, nr. 9/1969.

Automobilul în care s-a aflat primul ministru și căruța cu ajutorul căreia autorii asasinatului l-au imobilizat

1963], Sescioreanu [moșier, președintele Uniunii Camerelor de agricultură], [G.P.] Carp, [D.] Mociornită și gl. Sichitiu². Acesta din urmă face oarecare considerațiuni asupra înzestrării armatei, lăsînd să se înțeleagă oarecare îndoială asupra pregătirii ostirei. Iorga intervine și mă întreabă dacă nu am nimic de spus la cele declarate de gl. Sichitiu.

Mă ridic și declar că problema ridicată de gl. Sichitiu este foarte gîngășă și eu, care înțeleg să muncesc în tăcere,

² General de corp de armată în rezervă Ioan Sichitiu, fost șef al Statului Major General al Armatei Române, ministru al agriculturii și domeniilor (27 ian. 1941-26 sept. 1942).

³ Generalul Gh. Argeșanu, succesorul lui A. Călinescu și membrii guvernului în cortegiul funebru (fotografii reproduse din revista *L'Illustration*, 7 octombrie 1939)

nu-l pot urma pe această cale. Primul ministru va da toate explicațiile, în discursul său de miercuri. În orice caz, declar că pregătirea materială a ostirei este la înălțimea pregătirii ei sufletești.

Cuvintele mele sînt întimpinate cu aprobări și aplauze.

Seara, nu mă simt bine; renunț de a merge la recepția de la Legația Egiptului dată în cinstea ministrului de externe egiptean [Abd-al Fatah Jahya Ibrahim-pașa, aflat la București între 24 și 27 iunie].

1 iulie. Plecăm la 8 dimineața cu un tren special la Tirgoviște, în vederea sărbătorii de 1 iulie, cînd se înaintează la gradul de sub-

Din dosarele istoriei

La 19 august 1939 a fost încheiată Convenția de credit între Germania și U.R.S.S., care lărgea cadrul relațiilor economice prevăzut de Convenția comercială și de plăți (19 decembrie 1938). După două zile a fost semnat un nou acord economic și s-a anunțat vizita ministrului de externe al Germaniei, Ribbentrop, la Moscova, în vederea încheierii unui pact de neagresiune între cele două țări. În legătură cu aceasta, Armand Călinescu nota, la 22 august: „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic. Scotește situația foarte gravă. S-au înțeles oare la o împărțire a Poloniei și României? Va fi Rex [Carol] influențat de Urdeanu [adept al apropierii de Germania]? ...Merg cu Gafencu la rege. Îl găsesc impresionat, dar neschimbat în opinii... Vom continua și vom întârzi înarmarea” (A.L.S.I.S.P., Fond 2, Dosar 11, f. 19). În convorbirea cu ministrul de externe, G. Gafencu, din 23 august, G. Stăler, însoțit cu afaceri al Legăției Reichului la București, afirma că pactul sovieto-german „ar fi fost negociat împreună cu acordul economic de mai bine de două luni și jumătate” (A.M.A.E., Fond 71/ U.R.S.S., dosar 60, f. 160). În aceeași zi, Legăția ungară din București era informată de ministrul de externe din Budapesta că Ungaria mobilizează în secret două corpuri de armată.

Odată cu Tratatul de neagresiune dintre Germania și U.R.S.S., semnat la 23 august 1939, la Moscova, a fost încheiat și un Protocol adițional secret, care consemna rezultatul convorbirilor „strict confidențiale”, privind „delimitarea sferelor lor respective de interes în Europa răsăriteană”: „1. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes, atât ale Germaniei, cât și ale U.R.S.S.... 2. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând statului polonez, sfera de interes, atât a Germaniei, cât și ale U.R.S.S., vor fi delimitate aproximativ pe linia riurilor Narva, Vistula și San... 3. În privința Europei sud-estice, partea sovietică a accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul desinteres înfranceză în documente politice față de aceste teritorii. 4. Acest protocol va fi considerat de ambele părți ca strict secret”. (Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, Volume VII, August 9-September 3, 1939, London, 1956, documentul 229). În septembrie 1988, V. Falin, doctor în istorie, fost ambasador, în momentul respectiv președinte al conducerei Agenției de presă Novosti, susținea că „încercările de a descoperi originalele [protocolului secret], dacă ele au existat vreodată, nu au fost înununuate de succes, nici la noi, nici în Occident... Aceasta, se înțelege, nu exclude faptul că, în cursul negocierilor sovieto-germane, să fi fost adus tribut unui obiect larg răspândit atunci în practica relațiilor reciproce ale statelor, să-și definească limitele intereselor proprii”. (Moskovskie Novosti, nr. 36 [426], 4. 09. 1988). Mai explicit a fost V. Falin în octombrie 1987: „La convorbirile cu Ribbentrop, conducătorii sovietici au cerut, în mod ferm, să se înfratească unitățile agresive ale Japoniei și Italiei, să fie luate în considerare interesele din Balica, în Europa de sud-est și în alte părți ale continentului și ca Germania să renunțe la astfel de proiecte ca acela al Marii Ucraine. Satisfacerea tuturor acestor exigențe de către germani a decurs alina calea semnării tratatului”. (Temps Nouveau, Moscou, nr. 41/1987). În ceea ce îl privește pe prof. dr. în istorie Mihail Semjreaga, acesta, răspunzând întrebării „au existat anexe secrete la tratat?”, scrie: „În Occident nu există dubii asupra existenței lor, în arhivele sovietice ele nu au fost descoperite. Dar pentru a-ți imagina tabloul evenimentelor acelei epoci nu este deloc necesar să te apriți pe anexe secrete reale sau închipuite. Este suficient să analizezi declarațiile publicate oficial de guvernul sovietic și, mai cu seamă, să-ți amintești de situația de după tratat, pentru ca să te convingi că acest tablou coincide în esență cu acele intenții care le sunt atribuite părților prin anexe secrete. Astfel, într-una din aceste anexe, conform textelor publicate în presa apuseană [ele au fost publicate inițial în colecția de documente ale Ministerului de externe al Germaniei de către comisiile oficiale comune anglo-franco-americane], se prevede că, în cazul emodificărilor politico-teritoriale în regiunile aparținând statului polonez, linia intereselor de stat ale Germaniei și U.R.S.S. va trece pe riurile Pina-Narva-Bug-Vistula și San... Dar exact aceleași date despre linia de demarcație între cele două armate sînt cuprinse și în comunicatul oficial germano-sovietic, publicat cu o lună mai târziu, la 23 septembrie 1939”. (Literaturnaia Gazeta, Moskva, nr. 40 [5 210], 5. 10. 1988, p. 14).

locotenent elevii școlilor militare.

În vagon, cu Armand Călinescu, gl. Paul Teodorescu, gl. Mihail... În tren, pun pe Călinescu la curent cu studiul ultimelor probleme și negocieri. Îi cer intervenție energetică la Londra, unde negocierile târăgănează. Mă autorizează să comunic lui Gafencu să intervină personal la Halifax și Hore Belisha¹.

¹ L. Hore-Belisha (1895-1957), om politic; a ocupat înalte funcții guver-

La 10 dimineața sosirea la Tirgoviște. Pe peronul gării o companie de onoare, cu noua uniformă a infanteriei...

La 10.30 sosește regele. Formele de rigoare. Trece pe cîmpul școlii de cavalerie, unde sînt înșirați toți tinerii ofițeri. Aspect frumos. Nu prea multă pricepere în orînduirea programului. Serviciu divin. Decrete. Discursul

namental în întreg deceniul patru, între 1937-1940 fiind ministrul de război.

lui Călinescu² și al regelui. Defilare...

Raportez regelui că am hotărît să dau fiecărui șef de promoție un cadou, începînd cu cite un cal la artilerie și cavalerie și ceva util de război, la celelalte arme. Aprobă. Comunică această hotărîre tuturor comandanților de școli, care par încințați.

Regele mă mai întreabă dacă nu putem face în țară însemnarea pe sabie a numelui ofițerilor etc. Făgăduiesc să mă interesez. Mă convoacă pentru luni 3 iulie. la raport. [pentru] un tun 47 mm Schneider.

La 12 1/2 toată ceremonia terminată. Plecăm din gara Tirgoviște la 1.50 și sîntem la București la 15.50, pe o căldură sufocantă...

Gl. Mihail ne spune cele două manevre regale ce se vor face — în Dobrogea și în poarta Someșului, cu trupe concentrate.

După-amiază, între 5-8, lucrez la minister la diferite chestiuni.

La 8 1/2 iau parte, la Clubul Marelui Finanț, la masa dată în cinstea ministrului Clodius, expert economic³. Sînt de față foarte mulți germani. După masă, Clodius ne face o conferință asupra ideilor politice comerciale germane.

Lîngă mine, Madgearu, care mă întreabă ce impresie mi-a făcut; [îi răspund]: „lămentabilă”...

Duminică, 30 iulie. Coțesti. Îmi văd de gospodărie...

3 august, 1939... Vine Chabal și [M.] Rădulescu de la Franco-Română⁴ în chestiunea

² În cuvîntare s-a relevat că depunerea jurămîntului „capătă în momentele de față o deosebită semnificație, în adevăr, în mijlocul unor frămîntări în care siguranța și existența statului își află izbăvirea în puterea de jertfă a fiilor ei, țara își îndreaptă privirea cu încredere și cu mîndrie spre cei ce se înfruntă în rîndurile apărătorilor ei”.

³ În aceeași zi fusese semnat un protocol privind exportul de cereale românești în Germania.

⁴ „Societatea Franco-Română de material de drum de fier” (Brăila), cu majoritatea capitalului francez. Încă în decembrie 1937, primul ministru Gh. Tătărescu solicitase guvernului francez „fabricarea de care de luptă” în România. La 1 octombrie 1938 erau contractate în Franța 200 care R.35, dar pînă în iunie

carului R.35. Îmi aduce informații — rele — de la Paris.

Guvernul francez înțelege să ne cedeze de la guvern la guvern și cu plata imediată acest material — 50 piese imediat și restul mai târziu, iar nu 150 colecțiuni complete, ce nrmează a fi asamblate la Franco-Română. Prin aceasta, Franco-Română își pierde obiectul ei industrial. Esențialul în această atitudine a guv. francez este că în curînd el va părăsi acest car, pe care-l va înlocui cu altul mai bun. Prin urmare, vor să se scape de el și să ni-l dea nouă.

1940 nu s-au primit decît 41. În cursul lunii iulie 1939, guvernul român își reînnoiește demersurile. După convorbiri între V. Slăvescu și atașatul militar francez colonelul Delhomme și Chabal (în 13 și 14 iulie), „cădem de acord asupra scrisorii ce va adresa A.Z. Călinescu lui Daladier, în legătură cu comanda de care R.35”. Și tot din însemnările din 14 iulie aflăm că, în cursul după-amiezii, într-o audiență de o oră și jumătate la șeful statului, acesta „aprobă scrisoarea lui Călinescu către Daladier. Călinescu o semnează la Delegația Economică [reuniunea interministerială] și o dau lui Chabal”.

Informația lui Chabal — desigur dureroasă pentru noi — îmi este dată sub cea mai mare discreție. Voi pune la curent pe primul ministru...

Luni, 27 august. Mă întorc la 12 1/2 de la Cotești [unde fusese două zile], cu Delhomme, pe o vreme imposibilă.

După-amiază la minister. Aflu de pactul de neagresiune ce se pregătește între Rusia și Germania...

Călinescu mă pune în curent cu situația...

Seara iau masa cu Savel Rădulescu și peste noi vine Leon Sculy cu nevasta. Savel a văzut pe Titulescu cu care a stat zece zile pe Coasta de Azur¹.

Titulescu este abătut de situația de neîntrebuintare în care se găsește. În noaptea trecută... și-a pus la dispoziție serviciile regelui care nici n-a răspuns. S-a instalat la Paris. Francezii i-au dat avantajele Corpului Diplomatic. Dă consultații juridice și va scrie la cîteva ziare, articole de politică externă...

Vineri, 1 septembrie... Războiul între Polonia și Germania a început². Sint adînc impresionat de tragedia ce începe. Nu credeam să mai pot asista la un astfel de cataclism.

Ce va aduce ziua de mîine pentru țara noastră? Vom fi la înălțimea noilor sarcini? Sint uluit de ce se întîmplă. Mă reculeg cu greutate. Deabia pot lucra.

Vine Malaxa, cu care discut chestiuni curente. Este și el profund mișcat...

Duminică, 3 septembrie. La Cotești — în gospodărie. Legat de Radio. Aflu intrarea în război a Franței și Angliei. În fața unui nou război european, mă întreb cu grije ce va deveni țara noastră. Răspunderile ce purtăm sint din ce în ce mai istovitoare...

Vineri, 8 septembrie. Deși sârbătoare — lucrez la minister.

După-amiază, singur acasă, citesc și lucrez diferite chestiuni curente...

Duminică, 17 sept... Aflu de intrarea Rusiei în Polonia. O știre uluitoare. Polonia se găsește într-o situație disperată. Soldații și populația polonă luptă cu o bravură impresionantă.

Din dosarele istoriei

Un asasinat uitat — era titlul unui articol apărut la Paris în 1969 și semnat de Radu Lohy, fostul director de cabinet al lui Armand Călinescu, între octombrie 1938 și septembrie 1939, care în această calitate asigura și legătura cu Direcția Generală a Siguranței. Referitor la convocarea Consiliului de Coroană din 11 septembrie se afirmă că ministrul Palatului, E. Urdăreanu, apreciat printre adoptii apropierea de Germania, la manevrat „pentru a afla ce se spune și se decide în Consiliu, la care nu avea dreptul să participe. I-a fost de ajuns să provoace o pană de curent electric în sala Consiliului pentru ca regele să invite pe foștii prim-ministri în vastul birou al ministrului Palatului. Acolo, nu putea să-i spună omului său de încredere să părăsească încăperea. Ernest Urdăreanu a fost deel martorul luărilor de poziție ale fiecărui participant... Regele a dat mai înțil cuvîntul președintelui de Consiliu (de Miniștri) în funcțiune. Dar Armand Călinescu, pentru a lua pulsul [discuțiilor], a pretextat că este cel mai tînăr, astfel putînd lua cunoștință de ce spun ceilalți... Cînd l-a venit rîndul, el a apărut cu pasune linia tradițională și a declarat, în concluzie, că ține demisia sa la dispoziția suveranului... Regele, care avea o încredere aproape nelimitată în tînărul său președinte de Consiliu, căruia îl încredințase și Ministerul de Interne și portofoliul [Ministerului] apărării, a refuzat demisia. S-a știut, în consecință, de către partea germană, la ce s-a astepte. Opt zile au fost de ajuns, pentru a pune în aplicare planul deja pregătit, denumit codificat atip Rathenau” [după numele ministrului de externe german desemnat în aprilie 1922, asasinat de extremiștii de dreapta în luna aceeași an]... [La 21 septembrie] Armand Călinescu e mort pentru patrie, dar, de asemenea, pentru apărarea unei politici de fidelitate față de aliații noștri din totdeauna și pentru încrederea sa în victoria finală a Franței și a coaliției antihitleriste”.

Jurnalul lui G. Ciano: „17 septembrie 1939. Astăzi noaptea rușii au pătruns în Polonia... [Mussolini] consideră că [germanii] se vor limita [în ce privește România] la o a supune unei aserviri economice. Îmi amintesc că în cursul colecțiilor mele (din 11-18 august) de la Berghof [președintă din apropierea Salzburg] Hitler a repetat, de cel puțin trei ori, că regele Carol va plăti scump asasinarea lui Codreanu, care, prin mama lui, avea sînge german. Nu aș fi surprins dacă, azi, Hitler ar încheia contul său cu regele României... 21 septembrie. Ducele [Mussolini] este destul de impresionat de asasinarea lui Călinescu. Se teme să nu fie dedesub o manevră încă misterioasă a strălînății”.

Grigore Gafencu: „În dimineața de 21 septembrie [1939] am redactat împreună [cu Armand Călinescu] o declarație de neutralitate adresată guvernului de la Moscova. După cîteva ore, tînărul șef al guvernului cădea sub gloanțele unei bande de legionari fanatici” (Preliminaires de la guerre à l'Est, p. 307).

¹ Despre această întîlnire, Savel Rădulescu scria în toamna 1944: „Nu pot uita despărțirea — ce trebuia să fie pentru todeauna — din vara anului 1939, cînd cu o logică impecabilă părea că-mi demonstrează evenimentele ce aveau să urmeze atît de curînd... Nu putea concepe că războiul ar putea cuprinde o parte a lumii, fără ca cealaltă să nu fie influențată, nu putea concepe că un stat ce ar suferi agresiune să poată fi scotit ca un izolat destinat să cadă, fără ca prin căderea lui să nu atingă pe alții. Dezinteresarea nu putea fi o soluțiune, căci cei ce puteau înlătura agresiunea astăzi erau să fie atacați mîine, și numai solidarizarea tuturor putea prezenta o stavilă împotriva agresorului” (Politica lui Titulescu, (I), Universul, 13 sept. 1944).

² La apariția zorilor în 1 septembrie — așa cum fusese stabilit încă în Directiva secretă a lui Hitler, din 3 aprilie — trupele germane trecuseră frontiera poloneză, mîntind spre Varșovia dinspre vest, nord și sud, iar aviația a recurs la intense bombardamente. Al doilea război mondial a început într-un val de mincună, Hitler pretinzînd, în cursul aceluiași dimineți, în fața Reichstagului, că răspunde unui atac, care, cum s-a dovedit în timpul lucrărilor Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (1945-1946), a fost o provocare montată în întregime și condusă de S.S.

Acțiunea reușească este făcută de acord cu Germania?...
Luni, 18 sept. ... Președin-

¹ Trupele sovietice au intrat în Polonia la 6 dimineață. Acțiunea era conformă cu înțelegerile secrete legate de Pactul Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939. La 2 a.m., în 17 septembrie, acțiunea a fost comunicată ambasadorului german la Moscova, iar după o oră celui polonez, cărui i s-a înmănat o notă în care se afirma că „guvernul sovietic a dat dispoziție înaltului comandament al armatei roșii să ordone trupelor sale să treacă frontiera și să ia sub protecția lor viața și bunurile populației Ucrainei de Vest și Bielorusiei de vest” (vezi pe larg în această chestiune, ca și în legătură cu situația creată Poloniei de agresiunea germană, studiul lui M. Moldoveanu, *Septembrie 1939: ospitalitate românească refugizilor polonezi*, *Magazin istoric*, nr. 10/1986). În 1987, W. Jaruzelski, scria: „Povara nelcrederii reciproce [sovieto-polone], miza autorităților poloneze pe aliați îndepărtați și, ca urmare, absența unor mijloace comune de a contracara amenințarea hitleristă și-au pus amprenta pe prima perioadă a celui de-al doilea război mondial, în această parte a Europei. Și-a spus cuvântul și calificarea greșită a războiului de apărare a Poloniei împotriva agresiunii hitleriste ca fiind „imperialist din ambele părți”. Măsurile politico-militare întreprinse de guvernul [sovietic] de atunci, determinate de situația creată, au fost însoțite de o frazeologie antile-ninistă, care contrazicea dreptul Poloniei la independență” (*Kommunist*, Moscova, nr. 11/1987, p. 58). Academicianul G. Smirnov, directorul Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., „a declarat [în 1988] că, pentru noi, Polonia a purtat, de la început, un război drept, de eliberare împotriva Germaniei”. În cursul aceluiași dezbateri organizată la Moscova de revista lunară *Mejduarodnata Jizni* (organ al Ministerului de externe al U.R.S.S.), redacția a precizat în legătură cu cele spuse de V.M. Molotov la 31 octombrie 1939 în fața Sovietului Suprem al U.R.S.S. („Loviturile fulger ale trupelor germane și armatei roșii au fost de ajuns pentru a distruge acest fruct monstruos al Tratatului de la Versailles”), că ele erau „în contradicție flagrantă cu principiile leniniste în problema națională și cu adevărul istoric” (*La Vie Internationale*, Moscou, nr. 6/1988, pp. 170, 166).

tele [Ignacy] Moscicki [1867-1946, șeful statului polonez 1926-1939], guvernul și mareșalul [Edward] Rydz Smigly [1886-1944, comandant șef al forțelor poloneze] sint veniți în România². Statul polon

² Trecuseră frontiera în noaptea de 17 spre 18 septembrie. În 18 septembrie guvernul român a declarat într-un comunicat: „Condițiile speciale în care s-au desfășurat evenimentele din Polonia în ziua de 17 septembrie [intrarea armatei sovietice], precum și faptul că guvernul polon s-a refugiat pe teritoriul nostru, au indicat României păstrarea mai departe a atitudinii de stricte neutralitate [anunțată la 6 septembrie]. Guvernul va continua să vegheze cu tot patriotismul la siguranța și apărarea frontierelor țării” (*Politica externă a României*, *Dictionar cronologic*,... p. 231). La 17 septembrie, conform însemnărilor sale, A. Călinescu i-a propus șefului statului „să încheiem pact de neagresiune cu Sovietele și să înțărăm Blocul Balcanic”. În conformitate cu aprobarea primită în aceeași zi, G. Gafencu li întruiește pe ministrul României la Moscova să sondeze posibilitatea încheierii unui Tratat de neagresiune. Încă în timpul pregătirii convorbirilor lui Carol cu președintele Turciei, I. İnönü, la 26 iulie, la o discuție cu șeful statului la care participa și ministrul de externe G. Gafencu, A. Călinescu opina: „Se va putea încerca prin turci o ameliorare a raporturilor cu Sovietele. Aș dori un pact de neagresiune cu acestea... În ce privește pactate cu Rusia, [regele Carol] nu are nimic contra, dacă ni se recunoaște efectiv Basarabia”. De altfel, răspundând instrucțiunilor transmise la 7 iulie de G. Gafencu, privind comunicarea ce trebuia să o facă ministrului de externe turc S. Saracioglu, care urma să plece la Moscova, ambasadorul român la Ankara raportase că „a insistat asupra faptului că România are o atitudine amicală față de Rusia, refuzând să participe la orice grupare sau acțiune îndreptată împotriva ei și că prin atitudinea sa absolut independentă și de rezistență hotărâtă față de presiunile din altă parte acoperă frontierele de sud ale Rusiei, dar că această politică o poate urma cu succes numai dacă granițele ei răstărite nu sint puse în discuție și este sigură de a avea în dosul acestora o țară prietenă” (Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice [A.I.S.I.S.P.], Fond 3, dosar 355).

nu mai are conducere. Ce rezervă viitorul țării noastre?...
Bujoi mă pune la curent cu mersul negocierilor cu Clodius. De schimbă pînă azi, deja schimbare de atitudine³.
Joi 21 sept. Asasinarea lui Ar. Călinescu.

Plec la 7 dim. cu gl. [de brigadă Ion] Tonea, lt. col. [Toma] Nicolaescu și căp. Gribinea [din Ministerul înzestrării armatei] să viziteze noile construcțiuni.

Mă opresc un moment la Cimpina la un bat[alion] de inf[anterie] ușoară. Apoi mă duc la Brețcu, unde văd un depozit de muniții. Mă întorc să dejunez la Sf. Gheorghe, unde pe cînd ajunsesem la masă, mi se spune de un elev al meu, că la Radio s-a anunțat „Călinescu mort”. Întreb pe prefectul Băleanu, care îmi dezmente știrea.

Încredințat că nu este nimic, plec la Apața (Valea Remetii) spre a vedea un nou depozit de muniții în construcție. Pe la 5, sint chemat la telefon de prefectul jud. Brașov (col. Ivașcu) și mi se comunică că sint chemat urgent la București. Înteleg că

(Continuare în p. 37)

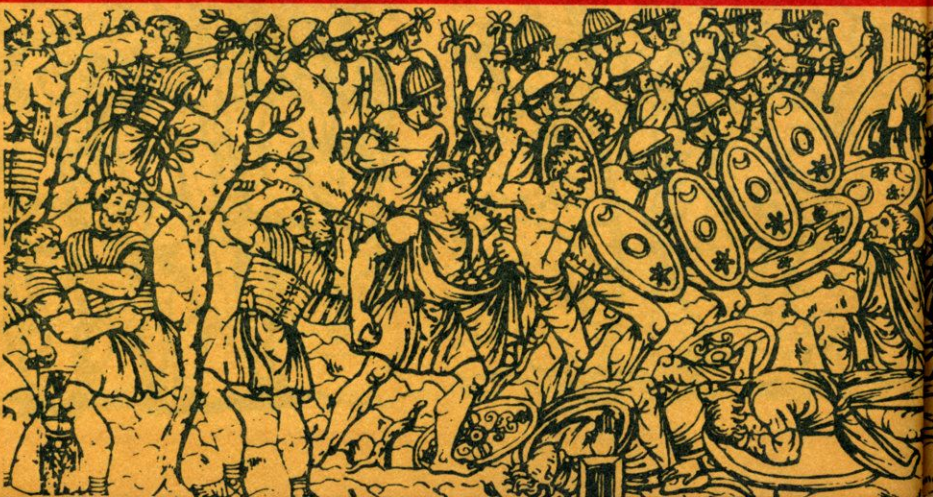
La 11 august șeful statului român i-a spus președintelui I. İnönü: „România poate oferi Rusiei, în schimb, recunoașterii definitive a unirii Basarabiei, ceva real și mult mai important: rezistența înverșunată a tuturor forțelor sale în fața unei agresiuni germano-ungare și deci apărarea de invaziune a Rusiei de sud” (A.M.A.E., Fond 71/U.R.S.S., dosar 1 324).

³ Comisia guvernamentală germană, în frunte cu C. Clodius, sosise vineri 15 septembrie la București, „pentru a stabili contingențele de importuri reciproce”. Ziarul *Argus* (17 septembrie 1939) preciza: „Conform Tratatului de comerț dintre Germania și România din 23 martie 1935, comisiunile guvernamentale se întrunesc în fiecare toamnă”.

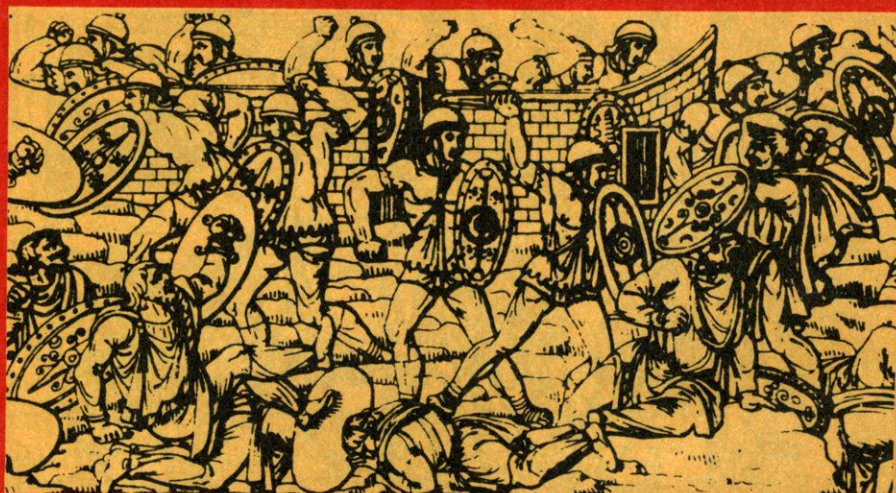
PLANSELE NOASTRE

①②③④ Eroismul cu care dăci conduși de viteazul rege Decebal și-au apărât pămîntul și libertatea, în dirzele înfruntări cu romanii, a constituit un generos subiect de inspirație pentru artiști din numeroase țări; una din expresiile acestui interes este și albumul consacrat Columnei traiane din Roma, tipărit la Amsterdam în anul 1752, după gravurile realizate de numismatul și gravorul elvețian Andreas Morellius, textul comentariului datorindu-se unui erudit al vremii, cărturarul italian Antonio Francisco Gori. În imagini coperta, o pagină din comentariu și diferite scene de pe Columnă ce înfățișează momente ale aprigei confruntări dintre dăci și romani. (O lucrare olandeză dedicată Columnei, p. 38)

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXXII)

ION POPESCU-PUȚURI

„Fapte daco-geto normande”, care încheie Paralipomena, adăugată de istoricul italian Carlo Troya capitolului Faptele geților sau goților aduc în discuția lumii științifice una dintre cele mai dezbătute probleme în prima jumătate a sec. XIX — anume originea neamurilor normande și rezultatul impactului acestora cu lumea din Apusul Europei. Dacă în Europa răsăriteană și sud-estică, valurile migratoare s-au succedat timp de aproape un mileniu — din anii 376, odată cu venirea hunilor și pînă la anul 1241, cînd a avut loc marea năvălire mongolă —, în Europa occidentală numărul popoarelor ce s-au succedat a fost mult mai restrîns, iar perioada în care au avut loc aceste mișcări a fost, de asemenea, mai puțin întinsă în timp. Vandalii, după ce Imperiul roman le-a refuzat intrarea în Dacia trilaterală ca foederati fiind primiți de daci liberi pe teritoriul lor au ajuns, încă din sec. V, pînă în Africa de Nord; vizigoții, primiți de asemenea de daci liberi, cu care s-au contopit, formînd — așa cum spune Carlo Troya — același popor au înaintat în Italia, cucerind, în timpul lui Alaric, din neamul Babilor, Roma (410 e.n.), de unde au ajuns apoi în Spania, unde au întemeiat unul din cele mai puternice și organizate regate; francii au năvălit și ei în sec. V asupra teritoriilor gallo-romane, dar constituirea regatului franc, sub Clovis (481-511), a atenuat relativ repede impresia de popoare în migrație. La fel, în Britania, triburile anglo-saxone au năvălit asupra celor locale, dar și acolo a avut loc o rapidă sedentarizare a noilor veniți, care au întemeiat o sumedenie de stătuțe: Bernicia, Essex, Kent, Mercia, Northumbria, Sussex, Wessex ș.a.

Hunii au ajuns și ei, e drept, pînă aproape de Oceanul Atlantic, dar invazia lor a fost mai mult un ecou al marilor migrații ce zguduia lumea răsăriteană și centrală a Europei; victoria dobîndită de generalul Aetius împotriva hunilor la Cîmpiile Catalaunice (451 e.n.) nu departe de Troyes, a însemnat, de fapt, dispariția acestora de pe scena politică europeană. Avarii nu au ajuns mai departe de Europa Centrală, iar bulgarii, pecenegii, uzii și cumanii nu au reprezentat decît niște noțiuni abstracte pentru locuitorii din Occident. Constituirea unor state — regatul franc, și apoi Imperiul carolingian al francilor, regatele anglo-saxone din Anglia, regatul vizigot din Spania — a avut efecte rapide asupra procesului de stabilire în zonele respective.

Pe acest teren, de evoluție calmă, apariția normanzilor în regiunea intitulată mai tîrziu

după numele lor Normandia a căzut ca o lovitură de trăsnet. Panica a fost deosebită; în groaza stîrnită, cronicarii nu au întîrziat să-i asemuiască cu hunii și chiar să-i numească astfel. Dar, după ce primele atacuri au trecut, după ce liniște — măcar relativă — s-a restabilit, s-au străduit să afle date cît mai multe și mai exacte despre aceste noi popoare cu care veneau în contact.

I-au numit normanzi, adică oameni ai nordului, deoarece corăbiile acestora, foarte duzi și adaptate navigației pînă la mari depărtări, veneau dinspre nord. Ei înșiși își spuneau vikingi, „regi ai mărilor”, tocmai ca o oglindire a iscusinței lor de navigatori. După locul de proveniență, acești vikingi erau din Norvegia și din Dania (numită ulterior Danemarca). Dania, ca și Lutlanda (locuță, de asemenea, de normanzi), erău nume care spuneau mai mult cărturarilor și istoricilor vremii, întrucît erau asemănătoare cu ale dacilor și geților — nume de popoare cunoscute încă din antichitate. Din ce în ce mai frecvent, izvoarele scrise au început să-i numească pe normanzi fie dani, fie daci, iar țara s-o desemneze ori sub numele de Dacia, ori sub acela de Dania; spre această concluzie conducea, de altfel, și tradiția acestor popoare, care se considerau venite de undeva din sudul continentului, din zonele Mării Negre. Or, acolo se afla Dacia, unul din cele mai cunoscute state ale antichității, „Dacia de lîngă Alania” — cum o defineau cronicile vremii pentru a o deosebi de Dania, numită și ea adeseori Dacia.

Primele atacuri ale normanzilor au fost sporadice și puțin remarcate de contemporani. Abia pe la jumătatea sec. IX, consistența acestor atacuri a fost mai mare, ceea ce a avut drept rezultat și încheierea primului acord îndreptat împotriva lor, de către Carol Pleșuvul, regele Franței (843-877) și Ludovic II, împăratul Imperiului german (843-876), afectați deopotrivă de incursiunile normande; conform tratatului, cei doi suverani foloseau împotriva normanzilor tot un normand, căpetenia unui grup războinic, Bjoern Coastă de Fier (Berno, cum este numit în Analele de la St. Bertin). Acest prim tratat din anul 858 nu a dat însă rezultatele scontate și, în anul 860, Carol Pleșuvul a trebuit să poarte tratative cu o altă căpetenie normandă, anume Weland, pentru a stăvili incursiunile războinicilor din nord.

Rezultatul nu a fost decît vremelnic, întrucît, către anul 886, normanzii s-au instalat efectiv în peninsula franceză, care de atunci înainte le poartă numele — Normandia. În fruntea

războinicilor normanzi se afla acum o căpetenie, deopotrivă legendară și reală, socotit întemeietor al familiei ducale normande — anume Rollon. În Istoria Italiei (vol. II. p. 717), Carlo Troya precizează ca an al nașterii lui Rollon anul 843, arătând, totodată, că acesta era originar din acea „Dacie de lângă Alania”, deci — conchidea istoricului italian — din teritoriile dacice de lângă Dunăre.

Alte izvoare îl socotesc pe Rollon originar fie din Dania, fie din Norvegia. În orice caz, către anul 886, cum rezultă din coroborarea mai multor informații (Cronica lui Dudon din St. Quentin, Analele Vedastini, și scrierea anonimă a așa-numitului analist din St. Waast), Rollon s-a instalat în Normandia, lărgindu-și treptat aria stăpînirilor, fie prin cuceriri, fie în urma unor concesiuni ale regelui Franței, încît la începutul sec. X ducatul stăpînit de el ajunsese unul din cele mai puternice din regatul Franței. În anul 927, Rollon l-a asociat la conducerea ducatului pe fiul său, Wilhelm Sabie Lungă, încredințându-i — ca semn distinctiv al autorității ducale — spada sa. „Spada lui Rollon”, evocată și într-un film de televiziune difuzat cu ani în urmă, a devenit sinonimă cu un însemn de investitură, cel ce o avea fiind recunoscut de căpetenie a normanzilor. Trei ani mai târziu, Rollon murea, „în plină putere” afirmă cronicile contemporane, ceea ce pune oarecum sub semnul întrebării autenticitatea anului nașterii.

Spada lui Rollon va reveni în actualitate în anul 1035, cînd Wilhelm II Bastardul, strănepotul lui Rollon, a folosit-o ca mijloc de a fi recunoscut duce al Normandiei. Desemnat de regele Angliei Eduard Confesorul, moștenitor al coroanei britanice (1051), Wilhelm a devenit în anul 1066, rege al Angliei în urma biruinței de la Hastings, primind supranumele de Cuceritorul. Regi ai Angliei și duci ai Normandiei căpeteniile normande au ajuns, astfel, mai puternice chiar decît regii Franței, ai cărei vasali formali erau. Acest raport invers proporțional de putere-autoritate va sta, de altfel, la originea a numeroase evenimente politice și militare ce vor confrunta lumea europeană occidentală.

Privit în perspectiva istoriei, impactul normanzilor cu lumea Europei occidentale nu ne mai apare atît de violent cum l-au acreditat

cronicele și analele vremii. Desigur, venirea normanzilor nu a fost lipsită de animozități și distrugerile ce însoțesc de regulă asemenea evenimente istorice. Normanzii au fost totodată fărîșorii unei culturi materiale ce se situa pe o treaptă înaltă, iar civilizația lor spirituală era, de asemenea, evoluată, fiind comparată de către mulți cărturari cu aceea a cren- dințele zamolxiene a nemuririi. Apoi, se cuvine relevat faptul că nu toți vikingii participau la acțiunile prădalnice; cea mai mare parte a locuitorilor rămăseseră pe loc, în așezările lor scandinave. Participind la evoluția societății rămase în Scandinavia, vikingii se indelețn- ceau cu ocupațiile tradiționale: pescuitul și creșterea animalelor, ducînd o viață sedentară.

Chiar și sub acest aspect, se cuvine subliniat că înscușina de navigatori a normanzilor a avut efecte importante asupra lărgirii orizontului geografic al omenirii în perioada respectivă.

Cum conchide La grande Encyclopédie în vocea dedicată normanzilor „aria geografică a mișcărilor scandinave din sec. VI-X e. m. s. Vedem, în sec. VIII, normanzii în Irlanda; din sec. IX datează regatele de la Dublin, Waterford, Limerick. Insulele Shetland, Orca-dele, Feroe, Islanda au fost colonizate în sec. IX. Puțin mai târziu, normanzii au atins Groenlanda, coastele Labradorului (pe care l-au numit Hålteland) și Noii Scoții (denumită de ei Vinland)”. Scandinavii „au luptat contra Imperiului carolingian și a regatelor mure din Spania, au fondat stătuțele în Anglia (cum au fost regatele «daneze» din Anglia de Nord). Prin Finlanda au pătruns pînă în cîmpiile Rusiei și au furnizat mercenari împăratului Constantinopolului și regilor Georgiei”. Mulțimea vestigiilor arheologice (monede și obiecte descoperite în Peninsula Scandinavă, dar provenite din diferite zone ale continentului) sînt expresia unei activități deosebit de susținute, nu numai războinice, ci și comerciale, care a contribuit la stringerea legăturilor dintre diferite zone ale Europei.

Este unul dintre motivele interesului pe care îl acordă istoricul italian Carlo Troya istoriei normanzilor (numiți de el daco-geto-normanzi), considerîndu-i urmași ai ramurii geto-dacice desprins din marile trunchi după domnia lui Ermanarich cel Mare din neamul Amaliilor.

A treia perioadă

875 Ulmar numește geți pe prajii normanzi din veacul său, de fapt al 9-lea al erei noastre. Ist. I., vol. II, p. 711.

876 Legendă referitoare la părinții lui Rollon, potrivit căreia acesta s-ar fi născut în Dacia, ce se învecina cu Alania. Ist. I., vol. II, pp. 718-719. Fuga sa în Scandinavia, unde contele de Meora l-a adoptat. Ist. I., vol. II, pp. 719-720.

876 Rollon acostează în Anglia și se aliază cu Alfred cel Mare. Ist. I., vol. II, pp. 711, 715.

878 Tratatul lui Alfred cel Mare cu Gotrum, regele Iutlandei.

„Ibidem. Din acest tratat aflăm că Danemarca, fără a-și pierde acest

nume, se mai numea și Dacia, și, mai cu seamă Iutlanda, țara lui Gotrum. Tot Dacia se mai numea și posesiunile daneze din afara Danemarcei, precum și o parte din Suedia. Ibidem.

8801 Călătoria lui Wulstan din Danemarca de-a lungul țărmurilor Scaniei și Mecerii în Suedia, pînă la gurile Vistulei și în țara osmanilor sau orientailor. Ist. I., vol. II, pp. 715-717. Între regiunile dintre Vistula și Dunăre se afla Dacia Orientală sau răsăriteană mărginită cu Alania, unde s-a născut Rollon. Ist. I., vol. II, p. 709.

882 Sigebertus Gernblacensis menționează pe „Normanzi, alîndu-se cu danii etc.” Inter. Script. Pistorii. I. 899.

886 Asserius Meneensis în Viața regelui Alfred (cel Mare) pomenește de „păgînii normanzi, sau danii”.

887 „Neamul danilor, care mai sînt numiți și normanzi”. Așa afirmă Marianus Scotianul. Deci denumirile de dani, danai, daci și normanzi coexistau în același timp. Numele de Dacia se atribuie deseori Danemarcei, și mai cu seamă Iutlandei.

888 Moartea lui Rimbart, discipol și autor al vieții Sf. Ansgar. Ist. I., vol. II, p. 680. Acest Rimbart predicase în părțile „Daniel și ale Sveo-niei” cum apreciează Mobilien, în Actele Ordinului San Benedicto, p. 489.

911 Gesta Normannorum în Franca consemnează existența țărilor „Norvegia, în care locuiesc goți, huni și daci”. Pertz (Monumenta Germanorum, vol. I, p. 533) observă că această scriere este luată, în cea mai mare parte, din Analele Bertinienne și din cele ale Sf. Vedastus.

912 Rollon devine duce al Normandiei; este tatăl lui Wilhelm I

(Sable lungă) care la rîndul său este tatăl ducelui Richard I. Ist. I., vol. II, p. 676.

946 Împăratul romano-german Otto I atacă în Rouen pe normanzii, un nepot al său murind sub zidurile cetății. Croniclearii îl laudă că ar fi luptat împotriva celor mai viteze popoare... „Pe daci și alani, pe goți și pe hunzi” l-a biruit se spune în cronica despre St. Quintinus. Noi alianțe se încheasera sau erau în curs de încheiere în Europa răsăriteană între popoarele daco-geto-alano-hunice.

948 Luitprand din Cremona (Cartea I, Cap. 5 și Cartea I, Cap. 6) vorbește despre „Unguri, pecenegi, chazarî, ruși, pe care cu un cuvînt îi numim normanzi”.

951 Bulla papei Agapetus II (946-955) privilegia la hotarele Daciei în Suedia. Ist. I., p. 1 148.

987 „Hugo [Capet] ajunge la domnie și este numit căpetenie asupra gallor, a britanilor, a dahiilor (daciilor sau normanzilor), a acvitanilor, a goților, a hispanilor și a bascelor”. Se menționează în cronica lui Richerius, Historiarum, importantă și elegantă istorie, descoperită la Bamberg.

997 După ce a predicat la Dodona, în Pomerania, Sf. Adalbert este ucis de către un Sigre, preot al prusilor. Ist. I., vol. II, pp. 690-700.

1004 Trăiește Dudon din St. Quintin. Ist. I., vol. II, pp. 677-678, primul, după cîte știu, care ne-a transmis fapte privitoare la Thor și la sacrificiile umane oferite idolului. Ist. I., vol. II, pp. 681-682. „Dacii, (scrie Dudon în Cartea I, p. 63), sînt numiți de al lor danai. Acești daci au fost izgoniți pe vremuri de al lor, în urma reîntoarcerii unui vechi obicei”.

1018 Moartea lui Dietmar sau Tietmar din Merseburg, care a acordat lui Otto III titlul de „Salus Daciae” adică al Danemarcei, în edițiile precedente cele foarte recente a lui Pertz (Monumenta Germanorum, vol. V, pp. 756-757), apărută prin grija lui Lappenberg.

1042-1068 Domnia lui Eduard Confesorul în Anglia. El este autorul unor legi, unde într-un adevărat talismănbalmes, sînt amintiți dani, daci și goții... „Lex Danorum in Britania” (Leges Edwardi Apud Wilkins et Cancellari, Cap. Lex Noricorum etc.). „Cînd sosesse în Britania, goții trebuia să fie primiți și protejați de acest regat ca și niște frați aliați, rude și concetățeni”.

Cîtînd aceste cuvinte ale lui Eduard asupra gutților, învîtățul francez Du Cange trage concluzia că un atare nume se dădea, fără deosebire, tuturor popoarelor nordice; afirma totodată că el nu intenționează să trateze această chestiune pe care o lasă în grija istoricilor și a geografilor. Cu toate că el vedea bine că pentru Eduard gutții nu erau alții decît lutli sau lutlandezii din lutlanda, din Danemarca; numiți de aceea frați apropiati de către anglo-saxonii (care aveau și ei origine asemănătoare).

Un alt croniclear din acea vreme, Adam din Bremen, amintește că de o parte și de alta a Elbei trăiau în vechile timpuri numeroase popoare, mai cu seamă daci și goți. El este autorul unei descrieri a Daniei, unde vorbește de Estonia, de Pămîntul femeilor (sau al Amazoanelor) nordice, și de faptul că aceste femei au provocat moartea lui Amund, fiul regelui Suediei, Ist. I., vol. II, p. 693. Și Edrisi, numit geograf din Nubia, vorbește despre aceste Amazoane nordice, plasîndu-le pe fîrmlul Ocea-

nului tenebros din Estonia (Edrisi, vol. II, p. 433).

Adam din Bremen descrie și Oracolul din Kurlanda, unde — spune el — veneau spaniolii și grecii. Ist. I., vol. II, p. 694. Amintește, de asemenea, minele de aur din Kurlanda. Ibidem.

Amintește așijderea de faimosul templu Upsal, consacrat lui Thor, Odîn și Frik, în vecinătatea orașului Birca, al ostrogoților din Suedia. Ist. I., vol. II, pp. 680-682.

1066 Guillaume de Jumièges scrie Istoria normanzilor, după spusele lui Dudon din St. Quentin și ale lui Rudolf, conte de Ivry și de Bayeux. Și el acordă normanzilor numele de daci. Ist. I., vol. II, p. 678.

În ce privește vremurile foarte îndepărtate, Guillaume urmează spusele lui Iordanes; iar în ceea ce privește antici, afirmă că daci conduși de un rege Danaos, au domnit asupra țării Danemarce. După ce reproduce unele opinii asupra originii danielor, conchide (Cartea II, Cap. 5): „Pie că s-a întîmplat într-un fel sau altul, totuși se știe că dani își trag originea de la goți”. Cine nu vede că aici este schitată și repetată istoria cuceririlor lui Ermanarich cel Mare sau vreo altă asemănătoare venire a daco-getților în Dania?

1087 Leon din Ostia încheie așa-numita Cronică de la Montecassino, unde povestește că în secolul precedent grecii (bizantinii) din epoca lui Otto I cuceriseră Pușlia și Calabria... „Cum Danis, Russis ac Gualannis” (cu dani, ruși și suedanii).

Gualanni, după Relskio sînt barangii sau varanșii sau varegii — neam scandinav-normand. Acești varanșii se crede că ar fi autorii inscripțiilor sculptate pe lăli din Arsenalul de la Veneția, despre care voi vorbi într-unul din volumele viitoare ale Istoriei Italiei.

1093 Se alcătulește așa-numita Carte Neagră, în care în capitolul referitor la Catedrala din Coutances, în Normandia, se notează:

... „Datorită prapăduiului făcut de îngrozitoarea persecuție a mîșelului Hastings și a danielor săi” (vezi Gallia Christiana, Nova, XI, 207).

1101 Chronologia memorabilium menționează domnia lui „Eriens Bonus Rex Daciae” (Erie cel Bun, regele Daciei).

1103 Aceeași lucrare (vol. II, p. 523) menționează și pe „Asserus, devenit primul arhiepiscop în Dacia”.

1112 Sigebert Gemblacense scrie: „Goții, pe care cel vechi îi numese goți”. Sigebert afirmă că a folosit în scrierea sa pe Iordanes.

1105-1134 Călugărul englez Elnot sau Aelnoth spune că ar fi „zăbovit 25 ani în pămîntul Daciei”. Aici a scris viața lui Canut, regele danielor (Scriptores Rerum Daciae, vol. III, pp. 325-390).

1112-1134 „În părțile din nord — consemnează același autor — sălășluiesc suetii, goții, normanzii”. Ibid. p. 330.

1134 Tot el descrie „memorabila bătălie dintre Harald cel cu păr frumos și Sveto din regatul Daciei”. Ibid. p. 332, și arată că „Văzînd lumina zilei pe melezgurile anșilor, a colindat prin Dacia”. Ibid. p. 339.

cca. 1112 Trăiește Honorius din Autun, autor al Imaginii lumii în care scrie: „... Începînd de la Fluvul Thanais [Don] este Scitia Inferior care se întinde spre miazăzi pînă la Dunăre. În ea sînt (cuprinse) Alania, Dacia, Gotia”. De Imagine Mundi, Cartea I, Cap. XXIII. Îmi este cunoscută greșeala din cartea lui Honorius,

dar cuvintele sale mai sînt reproduce, sînt cit se poate de adevărate, mai cu seamă în ceea ce privește Alania, pe care împăratul Constantin Porphyrogenetul o descria în secolul X ca fiind locuită de alani, dușmani foarte înverșunați al cazardilor de la Pontul Euxin și în locurile învecinate cu mlaștină. Macrotidia [Marea de Azov] este Crîmea de astăzi (Constantin Porphyrogenetul, De Administrando Imperio, Cap. 10-13).

1140 Se redactează Cronică lui Langebek, împărțită de Duchesne (Historia Francorum Scriptores, I, 152) în care se consemnează: „Maestrul Hugo de Saint-Victor a spus că normanzii au venit din Scitia Inferior, care, după Isidor [din Sevilla], este numită Țara sălbatică. Sînt dani la origine, fiindcă au plecat din Dacia”. Danemarca nu a fost nicînd numită Scitia Inferioară, cu toate că nu se afla prea departe de Scitia Raunonla sau Renana. Scitia Inferioară se învecina pe de o parte cu Alania și cu Pontul Euxin și pe de altă parte cu Germania. Ist. I., vol. II, pp. 706-709. Susele lui Hugo din St. Victor confirmă vechiul adajțiu, ci anume că daci ar fi venit în Dania din țara danielor sau grecilor, sau, altfel spus, din locurile învecinate Dunării, Traciei și Pontului Euxin. Aceeasi tradiție asupra originii scito-euxinene a danielor se găsește și în cronica la care se referă Langebek (Rerum Danicorum I, p. 50): „Printre extrasele pe care le-a întocmit pe vremuri preanobilul Rotgard la Biblioteca din Paris, el a adnotat aceste pasaj dintr-un zăvez de pergamament, care conține Cronică Prescurtată, ci anume: „normanzii la origine dani, au părăsit odinioară Scitia Inferior, sub conducerea lui Rollo (Rollo)”.

1141 Orderic Vitalius, călugăr englez care a trăit în Normandia, își încheie Istoria în care dă Danemarcei numele de Dacia și numește dani pe locuitorii acesteia (Cartea I, p. 371). El vorbește între altele de „Turesberga, cetate a Norvegiei, care a fost așezată la răsărit împotriva danielor” (Cartea X, p. 707). Aici numește daci pe locuitorii Iutlandei.

1150 Data probabilă a redactării Poemului lui Beowulf Ist. I., vol. II, p. 507).

1151 Sf. Bernard din Clairvaux vorbește despre cardinalul Martin trimis în Dacia „terra auri” (pămîntul auriului). (De consideratione, Cartea IV, cap. 5). El se referă la minele de aur din Kurlanda și la atelea asemănătoare.

1152 Gottfried din (Clairvaux) scrie lui Eskeli, arhiepiscop de Lund, în Suedia, numindu-l prelat al Daciei. (Stephani Balutii, Miscellanea, II, p. 233).

1158 „Valdemarus, rege al danielor” se adresează într-o scrisoare către toți cei ce trăiesc în Dacia”. Ist. I., vol. II, p. 713.

1158 Henricus din Huntington, istoric englez, îi numește și el pe dani, întotdeauna, daci.

1171 Din acest an datează scrisorile lui Pietro, abate din Celle, de lângă Troyes, în Champagne, referitoare la călugărul Fulcon al episcopiei de Estonia în Dacia (Cartea VI, Epist. 15). Cura Iacobi Sirmondi Inter Ejus Opera, III, 777. Din același an sînt și scrisorile lui Alexandru III, adresate „Către toți credincioșii din Dacia”. Ist. I., vol. II, p. 713. ■

(Va urma în nr. 6/1989)

România — o adevărată oază pentru evrei în cel de-al doilea război mondial

Profesorul american Randolph L. Braham este șef al catedrei de științe politice a Colegiului Universității din New York, director al Institutului Emeric și Ilana Csengeri pentru studierea Holocaustului și autor sau coautor a peste 20 de cărți. Cîteva dintre ele: Perspectives on the Holocaust; Genocide and Retribution. The Holocaust in Hungarian-Ruled Northern Transylvania; The Holocaust in Hungary — Forty Years Later; The Tragedy of Hungarian Jewry. Essays, Documents, Depositions; The Psychological Perspectives of the Holocaust and of Its Aftermath; The Hungarian Labour Service System (1939-1945).

Randolph L. Braham s-a născut în 1922 în România, și-a făcut studiile liceale la Dej, iar după Dictatul de la Viena, din august 1940, a fost trimis de autoritățile horthyste într-un detașament de muncă lângă hotarul cu Cehoslovacia. A fost eliberat în ianuarie 1945 de Armata 4 română. În 1946 a plecat în Statele Unite ale Americii, unde, șase ani mai târziu, după studiul la Universitatea din New York, și-a luat doctoratul în științe politice. Profesorul Braham stăpînește nouă limbi (engleza, germana, franceza, italiana, româna, maghiara, idiş, rusa și spaniola), „pentru că — spune el — istoria Holocaustului nu se poate

scrie fără să cunoști mai multe limbi, pe lângă germană“.

Întemeindu-se pe o imensă cantitate de documente de arhivă, pe presa vremii și pe o amplă bibliografie din diverse țări, printre care și România, lucrările profesorului american abordează într-o manieră complexă istoricul acțiunii de exterminare a populației evreiești în țările care au cunoscut flagelul fascismului. În cadrul acestei arii de preocupări, R. Braham a cercetat și situația populației evreiești din țara noastră, îndeosebi a celei din partea de nord-vest a țării, aflată sub ocupație horthystă în anii celui de-al doilea război mondial, ca urmare a Dictatului de la Viena.

Profund de prezența profesorului american, în vara anului trecut, la București, oraș pe care l-a vizitat în mai multe rânduri, unde a conferențiat la Asociația România (Revizionistii istorici și noua dreaptă din Europa occidentală și S.U.A.) și la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România (Concepții despre Holocaust și particularitățile Holocaustului în anii celui de-al doilea război mondial în Ungaria, precum și în Ardealul de Nord ocupat prin Dictatul de la Viena), i-am adresat cîteva întrebări.

— Cum v-ați apropiat de istoria României?

— În primul rînd, m-a preocupat istoria României pentru că sînt născut în această țară. Mi-am făcut studiile liceale în limba română, limbă pe care continui să o vorbesc, să o folosesc în mod direct, pe viu, în care citesc și scriu permanent. În al doilea rînd, istoria României m-a interesat datorită situației deosebite pe care au avut-o evreii din România în ultimul război mondial. După cum știți, desigur, studiile mele istorice se referă de mulți ani la problemele Holocaustului. În mod inevitabil, trebuia să ajung să cercetez și situația aparte pe care au avut-o evreii din România, în perioada regi-

mului Antonescu, în contrast cu cea din alte țări europene ocupate sau dominate de naziști. În Occident, se vehiculează ideea că în România antisemitismul a fost mai puternic decît în alte țări. Dar, în contrast cu asemenea concepții, afirm că în România din granițele existente în acei ani evreii au supraviețuit în marea lor majoritate.

În Ungaria, unde înainte de Holocaust liderii evreilor au găsit o comunitate de interese cu liderii unguri, populația evreiască din afara capitalei, Budapesta, a fost distrusă barbar, într-un tempo rapid.

Un aspect special al problemei evreiești în România

a fost salvarea evreilor unguri. După luna martie 1944, cînd în Ungaria s-au introdus măsurile naziste de exterminare a evreilor, România a devenit — cum arătam în una dintre cărțile mele — o adevărată oază pentru mii de evrei hăituiți și minați spre camerele de gaze și crematoriile Auschwitzului. De aceea, autoritățile hitleriste au făcut presiuni asupra românilor pentru a lua măsuri care să împiedice un asemenea exod. În acest sens, guvernul român a emis un decret-lege care pedepsea cu asprime pe evreii unguri ce treceau fraudulos granița, ca și pe cei care li ajutau în această acțiune. Dar măsura a fost formală, ea nu s-a aplicat.

Dimpotrivă, s-au dat instrucțiuni confidentiale autorităților de la frontiera cu Ungaria, prin care li se cerea să faciliteze pătrunderea evreilor veniți din această țară. Și aceasta se datorește înainte de toate poporului român, umanității sale tradiționale. Românii au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a ajuta să treacă frontiera cit mai mulți evrei unguri. Odată ajunși în România, aceștia nu erau supuși nici unei constrângeri nerezonabile. Mii de evrei unguri au trecut clandestin frontiera în România, de la data cînd în Ungaria a început deportarea lor masivă. Cei mai mulți s-au stabilit la București, Arad și Timișoara.

Consulatul român de la Oradea, înțelegînd suferințele populației evreiești, a urmărit cu atenție măsurile luate de autoritățile fasciste ungare pentru internarea în gheto-uri și deportarea evreilor din Transilvania de Nord.

— Care este obiectul actualului dv. vizite în România?

— Mi-am propus cercetarea unor documente despre Holocaustul din Transilvania de Nord, în perioada cînd s-a aflat sub ocupație horthystă și, sub acest aspect, pot spune că vizita mea în România a fost cea mai fructuoasă. Noile documente pe care le-am consultat, prin bunăvoința Asociației României și a Direcției generale a Arhivelor statului, cărora le mulțumesc pe această cale, îmi vor permite să-mi aduc cercetarea la zi și voi contribui la lărgirea capitolului consacrat Holocaustului în Ardealul de Nord sub ocupație horthystă. Pregătesc în acest sens o nouă ediție, îmbogățită, a lucrării *Genocide and Retribution. The Holocaust in Hungarian-Ruled Northern Transylvania* și citeva studii de sine stătătoare, consacrate unor aspecte particulare ale Holocaustului în Ardealul de Nord. Ideea acestor studii s-a născut tocmai în urma descoperirii noilor documente, care, deși nu modifică esențial tezele mele mari privind Holocaustul, permit anumite nuanțări, unele precizări referitoare la istoria Holocaustului

în Ardealul de Nord. Am găsit, de pildă, un document menționîndu-l pe colonelul de jandarmi Tibor Paksy-Kiss, care a avut comanda supremă în campania de adunare în gheto-uri și de deportare a evreilor din Transilvania de Nord. El s-a aflat pe lista acuzaților în cadrul procesului de la Tribunalul poporului din Cluj, din 1946, fiind condamnat la moarte în contumacie. Este pentru prima oară cînd descopăr un document despre acest individ. Actul atestă că Paksy-Kiss s-a refugiat ulterior în Ungaria, unde a trăit mulți ani, ceea ce mă va face să devin un nou Sherlock Holmes, pentru a-i reconstitui viața, cînd mă voi afla pentru cercetări și studii în această țară.

— Ce importanță are pentru dv. documentarea realizată în România?

— În prezent, în multe țări ale lumii se acordă o mare atenție Holocaustului. În R.F. Germania și alte țări occidentale, există un val de scrieri ale unor istorici care neagă pur și simplu fenomenul Holocaustului, îl integrează suferințele generale a celor implicați în conflagrația mondială, îl consideră un supliciu care nu i-a privit exclusiv pe evrei. „La război, ca la război”, afirmă acești istorici. În genocid, spun ei, au pierit milioane de oameni, nu numai evrei. Iată deci că Holocaustul nu reprezintă un fenomen singular, un unicat. Nu numai în cel de-al treilea Reich au avut loc ucideri în masă, dimpotrivă, procedeul a fost numai copiat acolo, susțin acești autori. Sint, fără îndoială, pur și simplu încercări de estompere a fenomenului istoric, de așezare a lui sub o lupă deformantă cu scopul evident ca naziștii să iasă bamba curată.

În lucrările mele aflate în pregătire (dintre care două volume urmează să apară în curînd în Ungaria) urmăresc demonstrația istorică printr-o solidă documentație, realizată în mare parte în bibliotecile și arhivele din România, în cursul celor citeva vizite efectuate în țara dumneavoastră.

Florentina DOLGHIN

VICTOR SLĂVESCU:

NOTE ZILNICE

(Urmare din p. 32)

s-a întimplat ceva cu bietul Călinescu. Ajung la Brașov la ora 5 ¹/₂ și mă duc la Prefectură, unde prefectul Ivașcu îmi arată telegrama asupra atentatului. Pare că a fost ucis Călinescu. Sint profund mișcat și plec imediat la București, unde ajung la 8 ³/₄. Aci aflu casa plină de soldați și jandarmi. Înțeleg că drama s-a comis.

Detaliile nu le mai povestesc. Ciuruit de gloanțele gardiștilor, Călinescu cade la postul de onoare și datorie.

La 10 ¹/₂ Consiliul de Miniștri. Noul președinte de consiliu (pentru durata funeraliilor) este gl. Gh. Argeșanu, un adevărat caraghios care crede cu de-a binelea că este prim-ministru. Scurt consiliu: o proclamație către țară, funeralii naționale, o reprimare severă a gardiștilor, cu executare promptă...

Vineri, 22 sept. Ziarele de dimineață îmi arată executarea asasinilor lui Călinescu, în același loc unde au comis crima. Vor rămîne acolo 24 ore să-i vadă toată lumea. Cred că este exagerată metoda și nepotrivită cu firea și tradiția noastră. Pe deasupra da, dar cu judecată și cu paza unor forme elementare de decență...

La 11 mă duc cu Dody la spitalul militar unde este depus corpul lui Călinescu. Îl văd cu figura ciuruită de gloanțe. A primit 22 gloanțe. Mă cuprinde o adîncă emoțiune.

Îl conducem pînă la Ate-neu. Multă lume pe piața publică plînge. Dar și multă rezervă.

După-masă, la Academia Română, se reîncep ședințele obișnuite. [Filosoful Ion] Petrovici [1882-1972, atunci vicepreședinte al Academiei] face elogiu lui Călinescu și al lui Oscar Niculescu [jurist, academician, n.1880, decedat la 23 iulie 1939].

Gl. Rosetti ne face o mică comunicare asupra învățămîntelor din recentul război. ■

O lucrare olandeză dedicată Columnei

Monument arhitectonic de excepție al antichității, Columna înălțată la Roma în anul 113 e.n., pentru a marca victoria dobândită de împăratul Traian în cele două grele războaie purtate împotriva dacilor conduși de regele Decebal, a fost unul din cele mai cunoscute și studiate edificii. Începând cu anul 1576, odată cu apariția lucrării *Historia utriusque belli dacici* a Traiano Caesare gesti ex simulacris quae in Columna eiusdem Romae visuntur collecta (Istoria faptelor împăratului Traian în războaiele dacice așa cum se pot vedea adunate în scenele de pe Columna aceluiași, din Roma) numeroase lucrări, datorate unor istorici de seamă ca Alphonsus Ciaconius, Ioannes Petrus Bellorius etc. și având desenele executate de artiști de renume al Renașterii, între care Raphael Urbinas, au avut ca subiect Columna.

În fondul de patrimoniu al bibliotecii documentare a Filialei Arad a Arhivelor Statului am identificat un exemplar al unei lucrări despre Columnă, apărută în Olanda în anul 1752. Am depistat apoi un exemplar și în fondurile Bibliotecii Județene Arad. Un altul se păstrează la Biblioteca Academiei R.S. România. Este vorba de o carte deosebit de rară, ceea ce explică faptul că ea a rămas practic necunoscută cercetătorilor noștri. În afara unei mențiuni tangențiale, făcută de Alexandru Odobescu, ea nu a mai fost pomenită în nici una din lucrările consacrate Columnei de diferiți istorici români (C. și H. Daicoviciu, I.B. Florescu, R. Vulpe).

Lucrarea poartă titlul **COLUMNA TRAJANA EX-HIBENS HISTORIAM UTRIUSQUE BELLI DACICI A TRAJANO CAESARE AUGUSTO GESTI** (Istoria faptelor împăratului Traian în războaiele dacice, după scenele Columnei Traiane). Gravurile aparțin lui Andreas Morellius, textul scenelor era comentat de Antonio Francisco Gori, editor fiind Iacob Wetstenius.

Dintre aceștia, în chip deosebit se distinge personalitatea lui Andreas Morellius, care, așa cum rezultă din documentele vremii, a fost mai mult decât un simplu gravor și desenator. La data apariției lucrării, Morellius era mort de 49 ani. Editorii l-au dedicat un studiu, redactat de Andreas Petrus Julianellius, cancelar al Universității teologice din Florență.

S-a născut în anul 1646, la Berna. De tânăr s-a arătat pasionat de numismatică, ajungând ulterior unul dintre cei mai de seamă specialiști ai vremii sale, fapt ce l-a determinat pe regele Franței Ludovic XIV să-l invite la curte, unde a ordonat colecția numismatică a suveranului. În 1683, și-a tipărit prima lucrare de numismatică, *Specimen rei nummicae antiquae*, pentru care și-a gravat singur planșele. Urmind, se pare, o dorință mai veche a regelui Francisc I, Ludovic XIV a vrut să aibă muloje în ghips după scenele de pe Columna lui Traian, lucrare cu care l-a însărcinat, de asemenea, pe Morellius.

Între suveran și talentatul gravor și numismat au intervenit însă neînțelegeri, în urma cărora Morellius a fost întemnițat, o vreme, la Bastilia. Ieșind din închisoare, sărac și dezamăgit, s-a stabilit în Țările de Jos, la Arnstadt, fiind numit conservator

al cabinetului numismatic al contelui Schwartzburg de Hohenstein.

Invitat de prietenul său, eruditul Ezechieel Spanheimius, a călătorit apoi la Berlin, fiind prezentat principelui elector Frederic de Brandenburg, care i-a înlesnit tipărirea, la Leipzig, a unei noi ediții a lucrării amintite mai sus, însoțită de imagini ale 174 monede.

A murit în 1703, la Arnstadt. În posesia librărilor din Leipzig, care îi reeditase lucrarea, au rămas 50 tăblițe de alamă pe care erau reproduse monedele consulare și cele ale primilor 12 împărați romani. Moștenitorii le-au vândut librărilor Wetstenius și Smith din Amsterdam. Această împrejurare l-a permis eruditului Sigebertus Havercampus să le cerceteze, în 1734, o primă ediție a colecției *Tezaurului morellian*, cuprinzând monedele pînă la împăratul Vespasian. Opera lui Havercampus a fost continuată de Antonio Francisco Gori (1691-1757), renumit etruscolog, profesor la Academia din Florență, fondator al Academiei Columbaria.

Considerându-l pe Morellius cel mai vestit numismat al timpului său, Gori a adăugat la ediția a doua a *Tezaurului morellian* și comentarii pe marginea gravurilor realizate de Morellius în alamă, după replicile în ghips ale scenelor de pe Columnă, pe care tot el le realizase la cererea lui Ludovic XIV. Inițial, aceste comentarii, însoțite de desenele după gravurile lui Morellius, trebuiau să alcătuiască vol. III al *Tezaurului morellian*. Dar, în cele din urmă, lucrarea consacrată Columnei a circulat ca un volum de sine stătător.

În bogata descriere pe care o face Columnei, Gori se dovedește un bun cunoscător al istoriei geto-dacilor — așa cum a fost înfățișată aceasta în izvoarele antice —, ca și un bun cunoscător al istoriei artelor. Referindu-se la Columnă, profesorul din Florență arată că ea „realizează cu ușurință chiar cu piramidele și obeliscurile de la Memphis”. El laudă puterea și măreția romană, recunoscînd, în același timp, vitejia și dirzenia cu care geto-dacii și-au apărut dreptul la libertate.

Rod al colaborării dintre un talentat gravor și numismat elvețian (Morellius), un savant italian (Gori) și un editor olandez (Wetstenius), albumul tipărit în 1752 la Amsterdam și dedicat Columnei lui Traian se înscrie ca una dintre valoroasele lucrări — măr-turie peste veacuri, a vechimii istoriei geto-dacilor, a dirzeniei cu care aceștia și-au apărut libertatea. Valoarea unor asemenea lucrări este și mai evidentă în prezent cînd Columna a fost chemată la o nouă viață prin lucrările de restaurare și protejare inițiate de specialiștii italieni¹ și cînd, de asemenea, datorită efortului aceluiași specialiști, au fost obținute imaginile color ale unor scene de pe Columnă, prezentate în premieră cititorilor români².

Ioan V. POPOVICI

1-2. Magazin istoric, nr. 7/1988; 6/1987.

1944. UN PARAȘUTIST

PE FRONTUL DE VEST (II)

MAXWELL D. TAYLOR

În toamna anului 1944, pe frontul de vest a avut loc una dintre cele mai sîngeroase bătălii ale războiului — bătălia pentru Arnhem, sub numele ei codificat „Market-Garden”. Chiar și o simplă enumerare a unor cifre seci impune și sugerează dramatismul unor săptămîni incredibile. În luna septembrie a acelui an, s-a produs cea mai mare operație de desant aerian din istoria celui de-al doilea război mondial și, de fapt, din istorie. Forțele aliate au suferit pierderi mai mari decît la debarcarea în Normandia, petrecută cu trei luni mai

devreme: morții, răniții și dispăruții din forțele aeropurtate și terestre au atins cifra de peste 17 000, dintre care 13 226 englezi. O divizie britanică, a generalului Urquhart, a fost aproape în întregime nimicită. Pierderile din rîndul civililor olandezi, care s-au alăturat imediat forțelor aliate, au fost, de asemenea, foarte mari; cifra lor exactă nu se cunoaște, dar unii istorici menționează cîteva mii.

Mareșalul britanic Bernard Montgomery insistase pentru această operație, în care vedea posibilitatea zdrobirii Germaniei. Britanicilor

Septembrie 1944. Operația „Market-Garden” este în plină desfășurare. Soldați americani avansează cu greu pe podul de la Nijmegen, printre explozii de grenade ...

le-a revenit misiunea de a ocupa orașul Arnhem și podul peste Rinul inferior. Vremea proastă, capturarea de către nazisti a ordinului operațional al aliaților și, mai ales, prezența unei divizii de tancuri S.S., despre care nimeni nu știuse, i-au blocat pe englezi, transformând Arnhemul într-o luptă singeroasă, soldată cu o mare înfrângere. Mai târziu, Montgomery — convins că „bătălia de la Arnhem a fost un succes în proporție de 90 la sută” — avea să spună: „După părerea mea, dacă operația ar fi fost sprijinită corespunzător de la început și dacă ni s-ar fi pus la dispoziție forțele aeriene și terestre, precum și stocurile de materiale necesare, ea ar fi reușit, în ciuda greșelilor mele, a timpului nefavorabil sau a prezenței Corpului 2 tancuri S.S. în zona Arnhem. Rămân un sustinător fervent al operației „Market-Garden”.

Dar ceea ce s-a petrecut la Arnhem a devenit unul dintre cele mai controversate momente ale celui de-al doilea război mondial. Winston Churchill considera, la fel ca Montgomery, că „bătălia pentru Arnhem a implicat mari riscuri, dar ele au fost justificate de scopul propus, atât de aproape de a fi atins”. La sfârșitul relatărilor sale despre acest eveniment, el publica telegrama pe care i-o trimisese la 9 octombrie 1944 feldmaresalului Smuts, un confident al său, în care scria că bătălia de la Arnhem „a fost în mod hotărât o victorie”. Și, cu toate acestea, însuși Churchill nu acordă acestei operații decât un spațiu extrem de redus (o filă) în al său Al doilea război mondial.

Multe dintre faptele petrecute în acel septembrie 1944 nici n-au fost știute decât mult mai târziu. Istoricii din deceniile ulterioare au atras atenția asupra erorilor inițiale, începând cu principala (aceea de a concepe înaintarea pe un coridor prea strimț), și asupra unor neînțelegeri între comandanții americani și britanici. Evaluarea întregii operații este chiar și astăzi rămasă fără răspuns și dificil de făcut. Istoricul britanic B.H. Liddell Hart scria că Arnhemul „a fost o eroare multiplă, comisă de patru ofițeri superiori”. Jacques de Launay aprecia că „bătălia de la Arnhem

a devenit pentru aliați o înfrângere incontestabilă”. Istoricul american Charles B. Mac Donald era de părere că, „după legea nemiloasă a războiului, operația a fost un eșec”. Chiar Eisenhower, comandantul-suprem, va scrie despre „o reușită doar parțială”, insistând mai mult pe învățămintele trase de aliați din împotrivirea inamicului la Arnhem. În sfârșit, prințul Bernhard al Olandei, numit în acel septembrie 1944 comandant-șef al forțelor armate olandeze, îl spunea lui Cornelius Ryan: „Țara mea nu și-ar mai putea permite vreodată luxul unui alt succes al lui Montgomery”. Iar în ianuarie 1975, prințul Bernhard declara revistei Magazin istoric: „Noi știm că apărarea germană era foarte puternică, dar Monty (Montgomery) nu voia să audă nimic. Azi, el recunoaște că operația a fost un eșec. Dezastrele de la Arnhem putea fi cu siguranță evitate.”

În istoriografia celui de-al doilea război mondial, operația „Market-Garden” a ocupat un loc, mai mult decât modest până în 1974, la apariția cărții istoricului american Cornelius Ryan *A Bridge too Far* (Un pod prea îndepărtat), tradusă și în românește, la Editura politică (1977). Magazin istoric a consacrat, de-a lungul anilor, două articole bătăliei de la Arnhem (nr. 1/1975 și 5/1981). De data aceasta, prezentăm versiunea unui alt participant direct la eveniment: generalul american Maxwell D. Taylor, implicat de la început în proiectarea operației „Market-Garden”. Majoritatea parașutiștilor săi, supranumiți „șoimii urlători”, aveau să fie lansați în noua operație, iar generații și artileria diviziei au fost aduși după o zi sau două. Soldații săi trebuiau să și îndeplinească misiunea fără sprijinul unităților auxiliare. „Cu puțin noroc, o scoatem la capăt”, a exclamat Taylor. În mare măsură, norocul a fost de partea Diviziei 101.

Dar oamenii lui Taylor erau departe de adevăratul cazan al măcelului...

Reproducem un alt fragment — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din lucrarea *Swords and Plowshares* (Săbii și pluguri), semnată de generalul american (Magazin istoric, nr. 2/1989).

Eșecul de la Arnhem

După întoarcerea diviziei la jumătatea lunii iunie 1944, în vechile sale cazărmi din sud-vestul Angliei, am reluat instrucția. La cartierul general plănuim posibile operații de desant, în sprijinul forțelor terestre ale aliaților care, între timp, rupseseră frontul de la capul de pod din Normandia. Pe la începutul lui august aliații înaintau spre est, traversând nordul Franței, într-o urmărire vijelioasă a germanilor, care se retrăgeau. În ce ne privește pe noi, cei din Anglia, am trecut sub o nouă struc-

tură de comandă, Armata 1 aeropurtată a aliaților, creată ca rezultat al experienței din Normandia. Pentru a dispune de o conducere unificată în viitoarele operații de desant și de transport ale trupelor, generalul Eisenhower înființase această armată, sub comanda generalului-locotenent Lewis Brereton, un foarte apreciat ofițer al forțelor aeriene americane, și desemnase ca din ea să facă parte divizii aeropurtate și unități de transport americane și britanice. Diviziile americane făceau parte din Corpul XVIII aeropurtat, de sub comanda generalului Ridgway, în

vreme ce generalul Gavin¹ a luat comanda Diviziei 82 aeropurtate. Se operaseră schimbări și în Divizia 101. Gerry Higgins fusese numit locțiitorul comandantului de divizie, după moartea generalului Pratt, iar Bud Miller devenise șeful meu de stat major.

În timpul următoarelor trei luni am elaborat planuri succesive de operații aeropur-

¹ Magazin istoric (nr. 5/1981) a publicat extrase din cartea memorialistică a generalului James M. Gavin *On to Berlin. Battles of an Airborne Commander, 1943-1946*, o mărturie directă a comandantului Diviziei 82 aeropurtate despre bătălia de la Arnhem.

tate pentru trei zone: Rambouillet, lângă Paris, Tournai și Liège, în Belgia. Nici unul din aceste planuri nu a fost dus la îndeplinire, deoarece rapiditatea cu care înaintau forțele terestre ale aliaților, ce dădeau peste cap rezistența germană, a făcut inutile operațiile aeropurtate. După părerea generalului Bradley, pe atunci comandantul Grupului 15 armate, aceste operații ar fi însemnat un dezavantaj, deoarece ar fi cerut returnarea unor avioane de la misiunea lor de a transporta muniții și, provizii coloanelor care avansau repede; în plus, ar fi fost nevoie de avioane pentru a proteja desantul. Așa s-a făcut că n-am primit misiune decât la 10 septembrie, cu o săptămână înainte să începă „Market-Garden”. De la numele orașului olandez care era obiectivul ei cel mai îndepărtat, Arnhem, operația a fost denumită popular operația Arnhem.

Mai înainte de a istorisi despre Arnhem ar trebui poate să povestesc despre această a doua mea sedere în Anglia. Era perioada în care germanii atacau cu V-1, rachete care zburau jos și, prin zgomotul lor îngrozitor, te avertizau de pericol (spre deosebire de V-2 de mai târziu, care zburau mai repede decât sunetul, fără nici un zgomot). Făcusem citeva drumuri la Londra, în acea perioadă. Odată m-am dus la un croitor. Voiam să-mi fac o uniformă. Cînd auzea că se apropie o rachetă V-1, un ajustor, bărbat cu părul sur, meticulos în mișcări, se scuza, spunându-mi: „N-ai vrea să stați jos o clipă? Nu prea pot să lucrez cînd îmi zboară deasupra capului o drăcie ca asta”.

La 10 august, generalul Eisenhower a vizitat din nou divizia, înmînînd Crucea citorva membri ai diviziei, pentru bravura lor din Normandia. În timpul ceremoniei decorării, oamenii s-au așezat în ordinea gradei, de la colonel la soldat. După ce îl cita pe fiecare, Ike îi prindea medalia pe piept și îl felicita. La ultimul om, soldatul Rogers, generalul s-a întors spre mine și m-a întrebat de ce un

bărbat care a primit o distincție atât de înaltă era doar simplu soldat. Surprins nepregătit, am motivat, privind uniforma soldatului, că, probabil, nu arătase bine la inspecții și parăzi, dar era la el acasă pe cîmpul de luptă. După care-lke m-a întrebat: „Ai ceva împotriva dacă îl fac astăzi caporal?” Desigur că nu aveam. După ce i-a prins medalia, generalul Eisenhower i-a spus: „Felicitări, caporal Rogers” și ceremonia a luat sfîrșit.

După plecarea distinsului oaspete, l-am chemat pe Bob Sink, comandantul regimentului lui Rogers, și i-am adus la cunoștință că are un nou caporal. Amator de publicitate favorabilă pentru regimentul său, Sink a strîns îndată ziaristii și i-a pus să-l fotografieze cum îi așază epoleții de caporal lui Rogers, fotografie care a apărut în presa americană și europeană cu explicația „Ike îl face caporal pe Rogers”.

Povestea ar fi trebuit să se încheie aici. Din păcate, nu s-a întimplat așa. Gloria neașteptată i s-a ridicat la cap proaspătului avansat, care s-a pus pe chefuri monstruoase și a lipsit fără permisiune. Pentru că Sink era plecat la Londra pe timpul week-endului, eroul delicvent a fost dus în fața locțiitorului comandantului, locotenent-colonelul Charles Chase, care, fără ezitare, l-a degradat, făcîndu-l din nou soldat simplu. La întoarcere, Sink a aflat cu groază știrea și l-a admonestat cu blîndețe pe Chase: „Charlie, nu-l poți degrada pe caporalul lui Ike”. Dar Chase i-a răspuns demn: „Domnule, n-am știut că avea intenția ca titlul să devină ereditar”. Cînd i-am relatat cele întimplute, generalul Eisenhower s-a amuzat: „Asta este învățătură de mînt, să las numirea caporalilor în seama cui trebuie, a coloneilor”.

Nici o știre despre Armata 2 britanică

În operația „Market-Garden”, diviziile aeropurtate 82 și 101 și Divizia 1 aero-

purtată britanică (la care se atașase o brigadă poloneză) trebuiau să sprijine înaintarea grabnică a Armatei 2 britanice în Olanda, în lungul șoselei care pleca de la Canalul Albert, și să asigure un cap de pod pe Rin, la Arnhem. Era o misiune îndrăzneată și riscantă, în care se lăsa de o parte linia defensivă Siegfried¹, traversarea Rinului urmînd să se facă într-o zonă considerată a fi mai puțin apărată. În schimb, terenul era presărat cu foarte multe obstacole naturale.

Potrivit planului, Divizia 101 trebuia să aterizeze în zona Eindhoven-Veghel, Divizia 82 în jurul orașului Nijmegen și a importantelor sale poduri peste Waal, iar Divizia 1 britanică la Arnhem, unde urma să captureze ultimul și cel mai important pod din lunga serie care pornește de la Canalul Albert. Amintindu-și de experiența din Normandia, comandanții s-au pronunțat cu toții pentru acceptarea riscului de a ateriza ziua, și nu în întunericul nopții. Opiniile noastre au fost acceptate și noua zi Z a devenit 17 septembrie.

„Market-Garden” a fost cea mai mare operație aeropurtată din cel de-al doilea război mondial, ceea ce înseamnă că și din toate timpurile. Au participat 20 000 parașutiști, vreo 1 500 avioane de transport, aproximativ 500 planoare, protejate de peste 1 000 avioane de luptă.

Divizia 101 a avut peste 400 avioane C-47 de transport și 70 planoare, care au dus cu ele aproape 7 000 ofițeri și soldați. Restul diviziei a sosit progresiv, în următoarele șase zile. Misiunea noastră inițială era să asigurăm 15 mile din șoseaua ce ducea de la Eindhoven la Veghel, să capturăm și să menținem podurile din zonă pentru unitățile de avangardă ale Armatei 2 britanice, ce urma să avanseze dinspre sud. Deși obiectivele noastre de la sol erau împrăștiate, am insistat ca toate trupele ce urmau să sosească în prima zi să se

¹ Un ansamblu fortificat, construit de Hitler între 1936 și 1938, din Luxemburg pînă la frontiera elvețiană. Linia Siegfried a fost cucerită de Armata 7 americană, în primele două săptămîni ale lui martie 1945.

adune în zona compactă dintre Zon și Veghel, încît să se afle la o distanță de unde să poată acorda sprijin în oricare direcție.

Avionul meu a decolat de pe aerodromul Welford, pilotat de colonelul Frank Mc Neese. Ne-am ridicat în aer, pe la ora 10 a.m., am zburat peste Tamisa și ne-am îndreptat spre est, peste Țările de Jos. Deasupra pămîntului, am urmat cu ușurință drumul de pe hartă. Din fericire, escorta noastră de avioane de luptă eliminase din aer toate avioanele germane, iar cu focul artileriei antiaeriene germane ne-am întîlnit doar cînd ne apropiam de zona de desant.

Stînd în picioare în ușa avionului, gata să sar, am văzut cum avionul din dreapta, lovit de artileria de la sol, a luat foc. Era o priveliște zguduitoare. Mai tîrziu am aflat că piloții și soldații din avionul în flăcări au reușit să se salveze și să ajungă cu bine la sol.

Sărînd din avion, cît cuprindeam cu ochii nu vedeam decît parașute de toate culorile, plutind încet spre pămînt, în soarele blînd de după-amiază. Spre deosebire de desantul împrăștiat în Normandia, nu mai existau ofițeri singuratici, în căutarea unităților lor. De data asta, cîmpul era plin de soldați americani, care își strîngeau repede echipamentul, grăbindu-se spre punctele de întîlnire ale companiilor lor.

Am alergat peste cîmp, verificînd prezența batalioanelor noastre, apoi m-am alăturat Batalionului 1 din Regimentul 506 infanterie desantată, aflat sub comanda maiorului James L. La Prade. Unitatea trebuia să plece în mare grabă spre sud, spre canalul Wilhelmina, apoi spre est, spre podul de la Zon, cel mai apropiat obiectiv al diviziei noastre. În timpul acesta, restul regimentului, desemnat să captureze Eindhoven, se deplasa spre pod dinspre nord. Amîndouă coloanele s-au întîlnit în oraș, au redus la tăcere un tun german de 88 mm, care trăgea din centru, apoi s-au precipitat spre pod. Din nefericire, germanii l-au aruncat în aer

cînd ajunsesem deja la vreo 100 de yarzi [1 yard = 0,914 m] de el. Eram necăjit, pentru că se încetinea trecerea oamenilor lui Sink peste canalul Wilhelmina și nu se mai puteau îndrepta spre Eindhoven, pînă în dimineața următoare.

La sfîrșitul primei zile ne organizaserăm cartierul general al diviziei de la Zon și comunicam cu regimentele 502 și 506, nu și cu 501, care fusese parașutat la nord, în apropierea obiectivelor sale — orașul Veghel și podurile din apropiere. Nu aveam știri nici despre avangarda Armatei 2 britanice, ce se spera să fi atins deja Eindhoven.

Cu toții, în linia frontului

A doua zi dimineață, am aflat că britanicii nu ajunseră la Eindhoven. Acesta era un oraș important, cu peste 100 000 locuitori, patria companiei electrice „Phillips”. Datorită mărimii și construcției solide a clădirilor, Eindhoven putea fi greu de cucerit, dacă germanii s-ar fi opus serios. Dar Regimentul 506, al locotenent-colonelului Straver, a pătruns în inima orașului, înfrîngînd doar o rezistență slabă, și a primit capi-

tularea pe la orele 2 p.m. Am mers în oraș, în jeepul meu deschis, la scurt timp după aceea, ferindu-mă de merele aruncate americanilor de populația olandeză, care ovaționa.

Trebuie să aduc un omagiu civililor olandezi pentru ajutorul lor de neprețuit în tot timpul campaniei din Olanda. Membrii Rezistenței, identificați în ziua Z printr-o banderolă portocalie pe braț, erau peste tot, ne aduceau informații despre germani și despre situația locală. Au acționat ca un al doilea serviciu de informații în tot timpul campaniei și, mulțumită sirguinței și cooperării lor, n-am fost niciodată surprinși de germani în cursul luptelor din săptămînile următoare. Ne-au ajutat și civilii neorganizati, care nu erau membri ai Rezistenței. Ne-au obligat să primim hrană, de care nu aveam nevoie, și ne-au oferit toată berea lor disponibilă, de care aveam nevoie și pe care am isprăvit-o repede.

Mai tîrziu, în cursul zilei, geniișii britanici care precedau coloana principală au sosit la Zon și, în timpul nopții, au reparat podul. La 19 septembrie, două zile după ziua Z, primele tancuri ale

...și dezafectează un planor inamic bombardat

Ultimile unități britanice, victime ale eșecului de la Arnhem, capitulează

Divizia blindată de gardă britanice au traversat canalul, doar cu 24 ore întârziere. În aceeași zi, au ajuns la Nijmegen, dar n-au reușit să treacă podul peste Waal. În timpul acesta, vitejii parașutiști britanici de la Arnhem fuseseră crunt loviți de unități Panzer germane care, nedescoperite de serviciile de informații ale aliaților, rezistaseră și îi obligaseră pe britanici să se retragă, după o luptă sângeroasă, în apropierea podului Arnhem, și să-l abandoneze efortul de a menține acolo un cap de pod. Deci în operația „Market-Garden” se îndeplinise totul, în afara victoriei în punctul cel mai important.

Apărarea sectorului de șosea Eindhoven-Arnhem de către Divizia 101 aeropurtată semăna mult cu apărarea de către cavaleria americană a căii ferate care înainta în teritoriul indienilor. Sarcina noastră consta în a nu-l lăsa pe germani să taie drumul, care era vital pentru Armata 2. Îndeplinirea misiunii cerea forțelor noastre foarte multă mobilitate, pentru a se aduna repede și a respinge permanentele lovituri germane din flancuri. Asemenea atacuri veneau fără averti-

zare, în ciuda rețelei de informații a Rezistenței olandeze. Pe rând, Zon, Best, Veghel și Udel au devenit scena unor lupte grele, dar drumul nu a fost tăiat decît de două ori în toată perioada, și chiar atunci doar pentru cîteva ore.

În asemenea lupte, nu exista o zonă sigură în spate; cu toții ne aflam pe linia frontului. Eram a doua zi la Zon, cînd un grup de tancuri germane a apărut în apropierea punctului de comandă al diviziei, dărimînd clopotnița bisericii peste cămăruța pe care ospitalierul preot al satului mi-o oferise în ziua Z. Locotenent-colonelul Roger Parkinson, șeful serviciului de înzestrare cu tehnică de artilerie al diviziei, a fost ucis în apropiere, la St. Oedenrode. Era o școală dură a războiului care învăța pînă și unitățile mici că trebuie să se aștepte la apariția dușmanului în orice moment, din orice direcție.

Incredibila patrulă

Pe la sfîrșitul lunii septembrie, germanii s-au îndepărtat de flancurile șoselei sectorului nostru inițial, în așa fel încît am prelungit drumul pînă la insula formată

de Waal și de Rinul inferior, care curgea la nord de Nijmegen. Era așa-numitul ținut al polderelor, cîmpuri mlăștinoase în care apa se afla la cîteva centimetri de suprafața solului. Vehiculele grele nu puteau înainta, tranșee nu puteai săpa pentru că se umpleau imediat cu apă. Întreg traficul nostru trebuia păstrat pe drumurile știute, unde devenea ținta bateriilor artileriei germane, desfășurate pe malul nordic al Rinului.

Lupta pentru insula dintre Waal și Rinul inferior s-a transformat într-o campanie mîcîrloasă și lipsită de glorie, purtată sub permanenta bătaie a tunurilor dușmanului. Pierderile au fost mai mari decît rezultatele obținute. Una dintre cele mai triste: colonelul Howard Johnson, comandantul Regimentului 501 infanterie desantată. Avea un curaj legendar, care i-a pricinuit chiar moartea. Refuza mereu să se adăpostească, cînd începeau să cadă obuzele germane: la 7 octombrie, „a fost vizitat” de un obuz, care avea scris pe el numărul lui, cum obișnuiau să spună soldații.

La sfîrșitul lunii octombrie, după multe acțiuni grele de apărare, atacurile au încetat. N-a mai rămas decît ploaia cîzînd peste noi. Războiul în spatele canalelor ne-a perfecționat modul de patrulare. În Olanda, patrulele noastre au avut cîteva isprăvi faimoase, toate întrecute de una de la sfîrșitul lui octombrie, a locotenentului Hugo Sims, din Regimentul 501. Fusesse o patrulare atent plînuită, din șase oameni, cu misiunea de a traversa Rinul în bărci de cauciuc, la adăpostul întinericului, a înainta vreo șase mile în interior, pe șoseaua Arnhem-Utrecht, urmînd ca acolo să reducă la tăcere tirurile de artilerie de prin apropiere. La adăpostul întinericului, Sims și oamenii lui trebuiau să captureze orice camion german care ar fi trecut pe acolo, să ia un prizonier sau doi și să se întoarcă, cit mai repede posibil, spre fluviul unde îi așteptau bărcile de salvare.

(Continuare în p. 61)

Itinerar istoric

DE LA LACU ROȘU

LA CHEILE BICAZULUI

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

Vestea prăbușirii Muntelui Suhardul, fapt petrecut în anul 1837, în urma unui cataclism natural, s-a răspândit cu repeziciune. Apoi, când lucrurile s-au mai liniștit, s-a aflat că nu întreg muntele, ci doar o parte a lui se prăbușise. Suficient pentru a bara firavele cursuri ale câtorva piraie din care izvoră riul Bicăz. Așa a luat naștere unul din cele mai pitorești și mai interesante lacuri de apă din țară, Tăul sau, cum i s-a spus ulterior, Lacu Roșu.

Vestitele Chei ale râului Bicăz...

E o apă ca toate apele. Limpede, dar închisă la culoare, datorită adincimii, și reflectărilor locurilor înconjurătoare, acoperite de păduri seculare. „Numai când soarele se înclină spre asfințit — consemna neobositul călător pe plaiuri românești, care a fost geograful și omul de cultură, academicianul Ion Simionescu —, razele piezișe fac să se mai lumineze la față, iar muntele se reflectă în apa lui lucie. Se naște astfel un dublu peisaj, cel de pe oglinda apei, mai atractiv prin contururile șterse, prin taina coloritului. Ca niște făruri răsar din apă trunchiurile desfrunzite, dar neputrezite ale pădurii de demult, restul căreia formează cadrul întunecos al lacului”.

Tot Ion Simionescu făcea o succintă, dar plastică, descriere a cadrului natural deosebit al zonei înconjurătoare: „Farmecul noului peisaj este astfel îndeplinit; munte, oglindă de apă, brazi, pocladă verde de pășune, s-au adunat într-un cadru restrâns, născând un tablou unic, în fața căruia, de piatră să-ți fie inima, și tot nu te poți opri să nu-i admiri frumusețea. Muntele proaspăt surpat își înalță către nord vârful ascuțit. Pieptul lui e numai rădă. Bătut de soare, în apus, marama albă se îmbujorează, iar cei cîțiva molizi, ce au crescut pe năruituri, se profilează ca dungi întunecate. Muntele pare un monument

... a cărui obîrșie este Lacu Roșu

măreț, răsărit din desisul pădurii de brad ce-l înconjoară”.

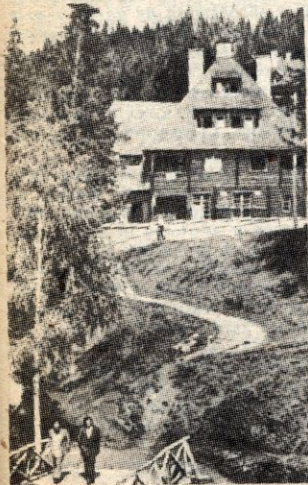
Frumusețea deosebită a acestor locuri a și determinat apariția, la scurt timp după formarea lacului, a primelor vile și amenajări balneoclimaterice. Li s-au adăugat altele și altele, încît Lacu Roșu a devenit, în cîțiva ani, una din cele mai căutate stațiuni din țară.

Modernizarea căilor de acces, dinspre Gheorgheni, pe D.N.

12 C (pe un traseu ce măsoară 25 km) și dinspre Bicaz prin vestitele Chei ale Bicazului (35 km) au contribuit mult la dezvoltarea acestei stațiuni, care are, în prezent, o capacitate de cuprindere în vile și hoteluri de 500 locuri. Li se adaugă diferite amenajări: cinematograful, club, bibliotecă, strand în jurul lacului; luciul acestuia oferă posibilități de practicare a canotajului. Altitudinea de 980 m, aerul ozonat, datorat pădurilor de conifere, precum și posibilitățile largi de practicare a sporturilor de iarnă (a fost amenajată și o pirtie de teleschi) au făcut din Lacu Roșu o stațiune cu caracter permanent, unul din cele mai căutate locuri de turism din județul Harghita.

Istoria este, de asemenea, prezentă în aceste locuri prin vestigii de real interes. Înspre apus, orașul Gheorgheni, în plină și impetuoasă dezvoltare, cu ansambluri moderne de locuințe, dar și cu monumente istorice, unele aflate în raza orașului: Cetatea Both, biserica în stil baroc, construită în 1734, altele în apropierea acestuia (castelul medieval de la Lăzarea; aici au fost oaspeți, între alții, voievozii

Imagine din stațiunea de la poalele Muntelui Suhard

Monument istoric și de artă din Ditrău

Petru Rareș și Mihai Viteazul). Tot aici întâlnim un splendid monument natural, parcul dendrologic, întins pe o suprafață de 13 hectare, cu peste 2 500 specii de plante, dintre care 185 specii de arbori. Muzeul orășenesc are o interesantă secție — unică în țară — consacrată etnografiei pădurii.

Lângă Gheorgheni, un loc de deosebit interes e Ditrău, localitate de la care își ia numele o rocă eruptivă numită ditroiu de pe un deal din apropierea așezării. Culmea dealului oferă o largă priveliște asupra peisajului înconjurător spre podișul Gheorghenilor, Munții Călimani și Ceahlău.

De la Lacu Roșu, urmând firul râului Bicaz, șoseaua străbate una din cele mai frumoase zone ale țării — săpată în piatra masivelor calcareose ale Ghilcoșului (1 391 m), Suhardului Mare (2 506 m), Surducului (1 256 m),

Pietrei Capușului (1 321 m), drumul serpuitor deschizând, la fiecare pas, noi priveliști, străbate așezări pline de pitoresc, Secu, Ticoș, Floarea, Tașca, Neagra, Chisirig, Palei, Bicazu-Ardelean, Lunca, Tepeșeni, Gura Dămucului, Bicaz Chei, pentru a ajunge în orașul Bicaz, din județul Neamț, la poalele hidrocentralei amenajate pe râul Bistrița. De aici, noi trasee uristice se deschid spre Piatra Neamț ori spre Ceahlău, muntele de legendă al românilor. Pornind tot din Gheorgheni, se ajunge pe DN 12 la alte două importante stațiuni balneoclimaterice: una datînd de secole — Borsec¹ —, alta în plină dezvoltare — Toplița. La sud de Gheorgheni, pe aceeași șosea, prin Voșlobeni, se ajunge la Izvoru Mureșului, locul de obîrșie al râului Mureș, unde o cabană îngăduie, de asemenea, valorificarea turistică a acestei zone.

¹ Magazin Istoric, nr. 3/1986.

„NE TREBUIE REGELE SAU CAPUL DUMNEAVOASTRĂ”

ANDRÉ CASTÉLOT

În mentalitatea oamenilor din evul mediu și din perioada de început a epocii moderne, persoana monarhului se identifica cu statul. Unuia dintre regii Franței — Ludovic XIV (1643-1715) — i se atribuie, de altfel, formula care sintetiza această concepție: „Statul sint eu!”. Revoluția engleză, declanșată în 1642, l-a decapitat, în 1649, pe Carol I tocmai pentru că simbolul vechilor rînduiri feudale, regele, trebuia să dispară odată cu ele.

Treptat, ideea că poporul are dreptul să răstoarne o conducere abuzivă — concepție radical opusă celei a originii divine a regalității — și-a făcut loc atât în lucrările filosofilor, cât și în documentele programatice revoluționare ale secolului XVIII. În Franța, Jean-Jacques Rousseau a teoretizat-o în celebra sa lucrare Contractul social. El afirma: „Cînd Licurg [cel căruia tradiția îi atribuie întemeierea Spartei] a dat legi patriei sale, el a început prin a renunța la regalitate”.

Declarația drepturilor omului și cetățeanului¹, adoptată la izbucnirea Revoluției franceze, în 1789, nu pomenea însă nimic despre monarhie. După cum s-a spus, la acea dată nici măcar Robespierre nu era încă republican. A trebuit ca regele să comită o serie de acte de trădare față de revoluție — ce au culminat cu „fuga de la Varennes” — pentru ca gruparea republicană să își poată impune punctul de vedere. Să reamintim pe scurt atitudinea lui Ludovic XVI față de revoluție pînă în momentul de care se ocupă cunoscutul istoric și publicist francez André Castelot² în articolul pe care îl reproducem în continuare — într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției Magazin istoric — din revista franceză Historia, nr. 490 (octombrie 1987).

Căderea Bastiliei la 14 iulie 1789 a marcat eșecul tentativei regelui de a înăbuși revoluția cu forța. Populația Parisului l-a silit pe monarh să revină în Capitală la 17 iulie și să arboreze cocarda tricoloră, simbolul revoluției. Peste cîteva luni a izbucnit un nou incident. La sfîrșitul lui septembrie 1789, Ludovic XVI a chemat de la Douai regimentul flamand. Sosirea acestuia la Versailles — unde revenise și suveranul — a fost sărbătorită de garda regală printr-un banchet organizat în seara zilei de 2 octombrie. În timpul petrecerii cocarda tricoloră a fost călcată în picioare. Episodul, relatat pe larg în presa pariziană, a stîrnit indignarea populației. În dimineața zilei de 5 octombrie, locuitorii Parisului s-au îndreptat spre Versailles. Intervenția maselor populare a salvat încă o dată revoluția. Familia regală a fost obligată să revină la Paris, în vreme ce mulți dintre partizanii ei au părăsit Franța. Corespondența secretă dintre rege și emigrație a continuat.

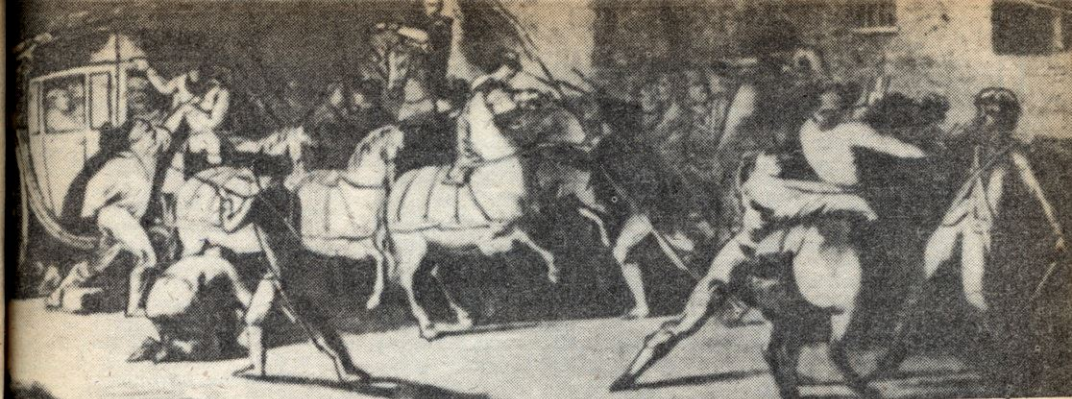
În primăvara anului 1791 s-a conturat în rîndul forțelor contrarevoluționare ideea scoaterii regelui din Paris, de sub controlul revoluției. Marchizul de Bouillé și ofițerul suedez Fersen, prieten intim al reginei Maria-Antoaneta, au fost însărcinați cu pregătirea acțiunii. Plecarea a avut loc în seara zilei de 20 iunie 1791. Drumul a decurs fără incidente, pînă la Sainte-Menehould. Aici însă berlina în care călătoreau augustele personaje a stîrnit bănuțelile unui anume Drouet, fiul șefului stației de poștă. El a pornit călare, pe o scurtătură, spre următorul popas, Varennes, unde a alertat autoritățile. La sosirea trăsorii, gărziile municipale au înconjurat-o, punînd astfel capăt tentativei de evadare a regelui.

Însoțită de trupele credincioase revoluției, berlina regală a pornit înapoi spre Paris. Dar cum convoiul se deplasa prea încet și exista temerea că unități contrarevoluționare ar urmări să îl elibereze pe rege prin forță, a fost trimis la Paris un messenger rapid, în persoana chirurgului din Varennes, Mangin, pentru a solicita ajutor.

Ce s-a întîmplat în Capitală din dimineața zilei de 21 iunie 1791 și pînă în seara celei de 25 iunie?

¹⁻² Magazin istoric, nr. 7/1979; 9/1967, 4, 7/1972, 1-3/1978, 3/1984

Momentul interceptării trăsurii regale de către forțele revoluționare în localitatea Varennes, într-o reprezentare de epocă; în pagina 46 regele, regina și Delfinul părăsesc în taină palatul, în noaptea de 20 spre 21 iunie 1791

„Locuință de închiriat”

Măști 21 iunie 1791. Ora 7 dimineața. Lemoine, valetul personal al lui Ludovic XVI, se ridică din patul de campanie, așezat, ca în fiecare seară, în camera stăpînului său și se apropie de patul regal:

— Sire, este ora 7.

Nici un răspuns. Mirat de această tăcere, întredeschide perdelele: patul este gol. Pierre Hubert, un paj care tocmai aranja patul lui Lemoine, se apropie. Poate că regele petrecuse noaptea la regină? Cei doi bărbați hotărăsc să aștepte. După o jumătate de oră, Lemoine, care începe să fie neliniștit, îl însărcinează pe Hubert să „se informeze la regină dacă regele nu este acolo”. Băiatul urcă peste cîteva secunde, raportînd că perdelele patului reginei nu sînt încă trase.

Hubert aduce și o altă informație. O define de la Le-noble, un alt paj pe care l-a întîlnit pe drumul de la regină la rege:

— Nu este nimeni în camera Delfinului!¹

Lemoine, înfricoșat, traversează camera regală și pătrunde în cea a Delfinului printr-un mic cabinet: este goală! Cu inima bătîndu-i cu putere, valetul coboară atunci scărița interioară care permitea regelui să meargă la regină ori să se îndrepte, la parter, către cabinetul cu documente sau

către atelierul lui. Și aceste două încăperi sînt goale. La capătul scării se află o ușă ce dă în alcovul reginei. Lemoine nu îndrăznește să bată și prin culoarul central ajunge la intrarea principală a camerei Mariei-Antoaneta. Se află acolo un întreg grup de servitori care așteaptă nerăbdători în fața ușii închise pe dinăuntru. Doamnele de companie ale reginei și ale Delfinului sînt și ele acolo.

Cineva bate la ușă, mai întîi cu timiditate, apoi ceva mai tare. Nici un răspuns. Un paj îndrăznește atunci să intre în alcov. Patul este gol. Traversează camera și se duce să deschidă mulțimii care năvălește în încăpere.

Vestea incredibilă este repede cunoscută și zboară de la subzol la mansardă. Se răspîndește apoi în tot orașul. Din stradă urcă „un murmur asemănător mugetului valurilor împinse de furtună”, după cum avea să povestească un martor. Din ușă în ușă, de la fereastră la fereastră zvonul circula:

— Regele a plecat! Regele a plecat!

Un sfert de oră mai tîrziu, mulțimea se îndreaptă către Tuileries. Poporul pătrunde în palat. Garda națională nu se opune. Pe patul reginei se instalează o vînzătoare de cireșe care strigă:

— Haideți la cireșe, cireșe bune, o livră cu 6 parale.

Toți au pe buze o singură întrebare: „Cum au putut ieși din această fortăreață regele și regina?”

Un bufon lipește un afiș pe zid: „Cetățenii sînt preveniți că un mare grangur a fugit din Tuileries; cei care îl vor găsi sînt rugați să-l aducă la cuib; recompensa va fi foarte mică”.

Un altul pune un anunț pe gard: „Locuință de închiriat”.

Dinspre Luvru se aude un vîiet. Vine generalul La Fayette, urmat de primarul Parisului, Bailly, și de președintele Adunării Naționale, Beauharnais. La Fayette traversează rapid mulțimea care nu îi face o primire prea caldă. Oare nu declarase generalul, cu doar cîteva zile mai înainte: „Răspund de rege cu capul meu!”?

Ceea ce i-a permis lui Danton să-i replice acum, cu multă logică:

— Ne trebuie regele sau capul dumneavoastră!

Cei trei stăpîni ai Parisului, îmbrînțiți, huiduiți, reușesc să se refugieze la corpul de gardă al palatului. Gou-vion, șeful gărzii, este înspăimîntat.

La Fayette se întoarce către Bailly:

— Credeți că arestarea regelui și a familiei sale este necesară salvării publice?

Bailly confirmă, dar cine va da ordinul de a trimite curieri în toate direcțiile pentru a-l prinde pe Ludovic XVI?

— Ei bine, îmi asum responsabilitatea, declară La Fayette cu un zîmbet superior și-i dictează lui Romeuf, aghiotantul său:

¹ Titulatura fiului cel mai mare al suveranului Franței, moștenitor al tronului.

„Dușmanii Revoluției l-au ridicat pe rege — era formula găsită ad-hoc —, purtătorul ordinului este însărcinat să-i avertizeze pe toți cetățenii cinstiți. Lor le revine misiunea, în numele patriei în pericol, să-l scoată viu din mâinile dușmanilor și să-l aducă la Adunarea Națională, care se va reuni; în așteptare, îmi asum întreaga responsabilitate a prezentului ordin”.

Și adaugă cu mîna lui, după ce a semnat: „Acest ordin se referă la întreaga familie regală”.

Cursa după fugarii

Actul constituie o veritabilă „lovitură de stat”. Trebuie să ne imaginăm acest lucru într-o Franță în care regalitatea avea încă un prestigiu imens, pentru a realiza gravitatea unei asemenea inițiative.

Foiaa zboară din mîna în mîna, este copiată în multe alte exemplare; 15 ofițeri sau curieri improvizați se îndreaptă numaidecît către clădirea poștei cu scopul de a lansa ordinul în toate direcțiile. De altfel, puțini vor mai fi aceia care vor trece bariera. Poporul îi va opri, crezînd că fac parte din suita regală.

În ciuda „loviturii sale de stat”, La Fayette nu are mari speranțe.

— Au un avans prea mare asupra noastră pentru a-i mai putea ajunge, suspină el. Dar trebuie să facem ceva!

Parisul, într-adevăr, începe să fie agitat. Cerul este întunecat și furtuna care amenință să înceapă nu face decît să neliniștească și mai mult spiritele.

Bailly s-a închis în primărie și ascultă rumoarea surdă care urcă spre el. Pentru a liniști mulțimea, dictează grefierului său Dejol un prim „comunicat”:

„Regele a fost ridicat în noaptea asta, către orele 2, fără a se cunoaște drumul pe care a apucat-o. Îndată ce municipalitatea a fost informată de această plecare, a luat măsurile cele mai prompte pentru a se descoperi unde se află... Toți cetățenii cinstiți sint invitați să dea dovadă de curaj și să păstreze ordinea. În consecință, consiliul inter-

zice că în fața caselor să ardă lumina în noaptea următoare și în celelalte”.

Sint luate și alte măsuri. Toate clopotele din Paris sună; tobele bat alarma generală, barierele sint închise, bateriile de la Pont-Neuf trag salve. La Adunarea Națională, încă de la începutul sesiunii, un deputat propune: „toată artileria Parisului să tragă, din zece în zece minute, salve de alarmă”.

— Curierii fac mai mult decît tunurile, i se răspunde. În acel moment, Beauharnais, care prezidează, ia cuvîntul:

— Tocmai am fost anunțat că ordonanța domnului La Fayette, trimisă în urmărire a regelui, a fost oprită de popor.

Este vorba de Romeuf, care n-a reușit să depășească nici măcar Place de la Concorde; muncitorii de la pod l-au împiedicat. Este aplaudat pentru curajul lui și i se incredințează un decret al Adunării, care specifică: „în cazul în care nu-

Comandantul șef al Gărzii naționale, La Fayette, așa cum l-a înfățișat pictorul Debucourt

miți curieri ar înfrîna anumiți indivizi din familia regală, funcționarii publici, gărzile naționale sau trupele de linie vor fi obligate să ia toate măsurile pentru menționata arestare a regelui”.

Romeuf părăsește sala de sesiune. Se îndreaptă către drumul în direcția Soissons. Pe parcurs i se aduce la cunoștință depozitia unui surugiu. Către orele 4 dimineața, omul a văzut cupeul așteptînd să i se schimbe caii. Bineînțeles, „nu a distins figurile persoanelor care erau înăuntru”, dar precizează că această cursă îi fusese comandată „din partea domnului de Fersen”.

Fersen! Întregul Paris cunoaște acest nume.

Romeuf se grăbește spre bariera Saint-Martin, unde află că unul dintre camarazii care duceau ordinul lui La Fayette — Bayon, comandantul batalionului 7 din divizia a doua — a reușit să treacă bariera, în urmă cu o oră. Romeuf o pornește în galop spre Bondy.

În orele care urmează, Adunarea Națională este în sesiune non-stop. Singurul eveniment marcant, după plecarea lui Romeuf, este lectura scrisorii lăsată de rege, primită la început cu neliniște, apoi cu ușurare și dezgust. Ludovic XVI enumera lunga serie de sacrificii pe care le-a făcut pentru națiune. Care a fost singura lui răsplătă? Distrugerea regalității! „Toate puterile subminate, proprietatea violată, siguranța persoanelor pusă tot timpul în pericol și o anarhie completă dincolo de legi...” Care sint astăzi puterile sale? „Simulacrul zadarnic al regalității! Regele nu are dreptul să participe la elaborarea legilor! Administrația internă este în întregime în mâinile departamentelor...” Aceeași situație pentru Armată, Marină, Afacerile Externe, Finanțe. Regele nu mai înseamnă nimic!

Nu sint în scrisoare decît reproșuri și plîngerii demonstrînd prăpastia care despărțea monarhia de reprezentanții națiunii. Regele a plecat trîntind ușa. Ce are de gînd să facă, ce proiecte are? Toți cred că suveranul se resemnase să își abandoneze regatul.

Apoi, cu stoicism, gîndindu-se la alte lucruri sau picotînd, deputații se ocupă cu stabilirea noului cod penal sau cu rezolvarea unor probleme vamale. Cu toate acestea, importul mărfurilor din Madagascar și modalitatea cea mai bună prin care se putea aduce somonul sărat în Franța nu reușesc să alunge amorteala.

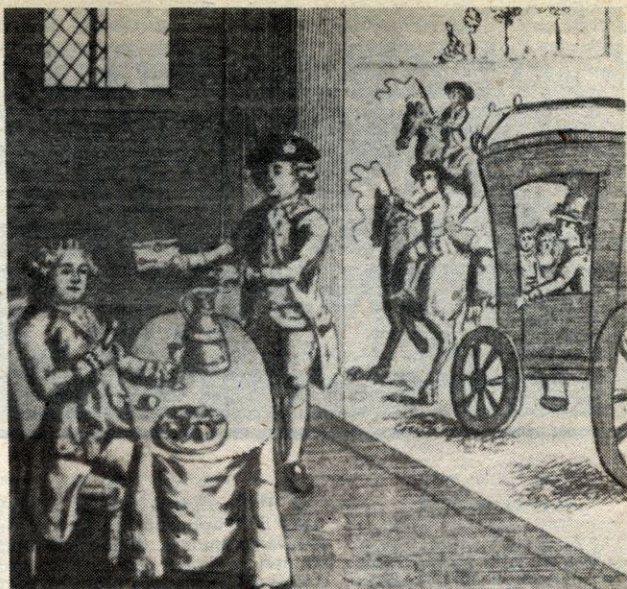
Nimeni să nu părăsească Parisul

Despre fugari, nici o veste! Un val de suspiciuni, de denunțuri plecînd din Paris începe să se întindă în întreaga Franță. Colete, cufere, geamantane transportate de trăsuri publice sînt cercetate, percheziționate; se confiscă o casetă conținînd trusoul unui nou-născut! Întreaga zi de marți „auguștii legiuitori” primesc din comunele din jurul Parisului „expresia patriotismului lor cel mai ferm”. La aceste sentimente, deputații răspund că „patriotismul cetățenilor Parisului se află la înălțimea gravelor împrejurări”.

Parizienii vin fără încetare după noutăți, dar deputații nu știu mai mult decît ei. Fiecare își astîmpără setea citind ziarele și broșurile care anunță plecarea regelui „prin subteranele care se află la Tuileries” sau „deghizat în costumul gării naționale”, în vreme ce „soția sa îmbrăcase un costum de țărăncă”. Se mai afirmă că Ludovic XVI le-a bătut și le-a aruncat în Sena pe cele două santinelle care s-au opus fugii sale și ale căror corpuri au fost găsite. Se pretinde că familia regală a fost arestată la Senlis, alții jură că este la Meaux sau la Château-Thierry.

Miercuri seara, la ora 22, deputații obțin o suspendare a ședinței. Numai decît se precipită spre bufetele și restaurantele din preajma Manègeului. Cîțiva, care nu mai au nici măcar puterea să părăsească Adunarea, somnolează. Deodată, rîmure. Se aud strigăte:

— Regele este arestat! Regele este arestat!

Ultimul popas al fugarilor în stația de poștă de la Sainte-Menehould, înainte de Varennes

Ședința este de îndată reluată și doi bărbați, albi de praf, sfîrșiți de oboseală, sînt aproape purtați pe brațe în sală. Unul dintre ei este chirurgul din Varennes, Mangin, care plecase din orașul său puțin după arestarea regelui. Urmase drumul spre Paris, se opriese doar ca să schimbe calul la fiecare poștă. Ajunsesse la opt dimineața la Châlons unde îl găsisse pe Palloy, plecat în ajun din Paris, în urmărirea regelui. Palloy, considerînd că nu mai era nimic de făcut pentru gloria sa, s-a hotărît să-l însoțească pe chirurg. Va încerca mai tirziu să afirme că ajunsesse totuși la Varennes.

Cei doi bărbați au galopat pînă la Bondy, unde Mangin a reușit să scape de tovarășul său. Dar Palloy era deosebit de tenace și l-a regăsit în fața porții Adunării. Mangin parcursese drumul Varennes-Paris în 20 ceasuri. El depune pe masa ședinței mai multe hîrtii. Într-o liniște înspăimîntătoare, unul dintre secretari se ridică și citește:

„Domnilor, în alarma în care ne aflăm, îl autorizăm pe domnul Mangin, chirurg la Varennes, să plece de îndată

pentru a preveni Adunarea Națională că Maiestatea sa este aici și pentru a o implora să ne arate calea de urmat”. Semnat „ofițeri, funcționari municipali din Varennes”.

Un murmur urcă: Varennes? Dar nu este vreme pentru întrebări. Secretarul citește depeșele primite de la municipalitățile din Sainte-Menehould și Clermont: „Orașe pline cu trupe... Patria este în pericol!... Alte trupe sînt pe punctul de a sosi!... Repede, în ajutorul nostru!... Veniți neîntîrziati!...”

Aceste rînduri declanșează un tumult imens; propunerii diferite se încrucișează în sală:

— Nici un cal pentru poștă!

— Vegheați ca nimeni să nu părăsească în această noapte Parisul!

Deputatul Toulangeon restabilește calmul și reamintește Adunării răspunderile sale, declarînd:

— Sîntem în momentul cel mai grav poate și cel mai solemn pe care istoria l-a oferit unei națiuni.

Aplauze. ■

(Va urma)

Introducere și traducere:
Elena-Liliana IONESCU

MARTIE
1939

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Pe urmele lui Mihai Eminescu la Blaj. Este titlul unei conferințe rostite de Cezar Petrescu la Ileana din Blaj și reproducă de ziarul România, în "tare scris"ul evocă popasul făcut în anul 1866 de Eminescu, "poet început", în această cetate a istoriei românești: "Încă de pe băncile școlii am crescut și eu, ca atîta alții, în cultul Blajului. Pentru noi, Blajul a fost un leagăn al românismului cărțurăresc, așa cum am învățat de la marele, de la cel mai mare între toți: Mihai Eminescu. În acel an, 1866, închisese ochii dascălul și ocrotitorul său Aron Pumnul. De la dinul învățase el dragostea pentru cărțurărirea Blajului, pentru acel martir al românismului, care exagerind, poate din patriotism, credințele școlii latinate, o făceau pentru a întări rezistența națională a elementului românesc asuprit de stăpînire maghiară. Eminescu, așa adolescent cum era, predestinat să fixeze definitiv limba românească, a simțit, a presimțit mîslunea istorică a Blajului. De la Aron Pumnul învățase cultul Blajului. Al aceluia Blaj, cu al său cărțurări de legendă, care au impresionat și suferite noastre". În continuare, Cezar Petrescu evocă figurile de cărțurari care au, dat o aureolă istorică Blajului". "Eminescu — conchide Cezar Petrescu — poet început, a aflat aici o ospitalitate și o inimă blajină, pe care nu le-a uitat niciodată".

● Considerat al 265-lea urmaș al apostolului Petru, papa Pius XI, în vîrstă de 82 de ani, a înecat din viață la 10 februarie. Consemînd faptul, Timpul din 12 februarie scrie că fostul cardinal de Milano a fost ales papă la 6 februarie 1922.

Secretarul de stat al Vaticanului, cardinalul Eugenio Pacelli, a fost ales în scaunul pontifical pe 2 martie 1938, la cel de-al treilea scrutin — tocmai cînd împlinea 63 de ani — luînd numele de Pius XII.

Cît de îndepărtate ne apar vremurile cînd primăvara putea fi „încă asemuită unei sărbători a reînvierii naturii și era întîmpinată cu bucurie și nădejde. Astăzi, rîndunelele convenționale sînt de ofel, mugurii seamănă cu gloanțele, florile exaltă gaze otrăvitoare, iar primăvara internațională 1939 se anunță mai tristă decît toate", scrie la 5 martie „Azi, săptămînal politic, social, literar, condus de Zaharia Stancu. Și, într-adevăr, pentru a doua oară, în rîstimpul unui singur an, încă o țară europeană — Cehoslovacia — era ștearsă de pe harta politică a lumii, „fără ca un singur foc de armă să fi fost tras", cum apreciază aceeași publicație. „Societatea Națiunilor a rămas mută, tratatele de alianță au fost ascunse cu rușine, granițele de la Mîunchen au fost călcate în picioare, armatele democrațiilor au asistat impasibile".

Referirile sînt la ultima fază a „crizei cehoslovace": la 14 martie este proclamată „Independența" Slovaciei, iar în seara aceeași zile primele trupe horthyste intră în regiunea Ucrainei Subcarpatice; în zorii zilei de 15 martie trupele germane pătrund în Cehia și ocupă Praga, iar la 17 martie se încheie și acțiunea de ocupare a Ucrainei Subcarpatice. Guvernul român este confruntat cu o situație delicată în legătură cu Ucraina, Subcarpatică: Augustin Voloșin, fostul prim-ministru, cere cabinetului de la București, pentru a scăpa țara de ocupația ungară, să accepte „fuziunea" Ucrainei Subcarpatice cu România. Guvernul român respinge oferta, tot așa cum o respinsese în octombrie 1938 pe aceea a ministrului polonez de externe Beck². Linia guvernului român rămîne consecventă: nici o achiziție teritorială pe seama altor state.

Populația și autoritățile acordă azil și sprijin miilor de cetățeni cehoslovaci civili și militari, refugiați pe teritoriul țării noastre. Iată cum descrie ziarul *Universul*, din 22 martie, ospitalitatea populației românești: „Prin gara Cluj au trecut numeroase trenuri cu cehi și ruteni. Toți sînt obosiți, abătuți. În ochii lor li se citește tristețea fără de margini a celor lăsate în urmă și teama de un viitor necunoscut". Ei mărturisesc reprezentanților autorităților locale: „Nu voi putea să uit niciodată atenția dvs. față de niște bieți refugiați ca noi. Oricite mulțumiri v-am aduce, cuvintele nu sînt în stare să le exprime".

Tragedia Cehoslovaciei a dovedit, menționează revista *Însemnări ieșene* din această lună, că „pacea a devenit acum atît de șubredă, prin spulberarea tuturor sforțurilor colective de întărire

¹ Pentru a ușura lectura, nu'am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

² *Magazin istoric*, nr. 10/1988, 1/1989.

15 martie:
trupele germane
pătrund
în Cehoslovacia

Refugiați cehi
găsesc
ospitalitate
pe
teritoriul
românesc

și menținere a ei, încit astăzi, statele — mai ales cele mici — 'zdruncinându-și încrederea în sistemele colective de siguranță, caută să-și realizeze această siguranță în primul rînd printr-o întărire a forțelor naționale în fața oricărui pericol dinafară'.

Si, într-adevăr, în momentul invadării Cehoslovaciei, guvernul condus de Armand Călinescu, pentru a face față unui eventual atac germano-ungar, decretează mobilizarea armatei, concentrînd-o la granițele de nord-vest și vest ale țării. La 17 martie, regele convoacă Consiliul de coroană care a aprobat, relatează *România* din 19 martie, „în unanimitate acțiunea diplomatică urmată și măsurile militare luate și a hotărît desăvîrșirea lor pentru apărarea intereselor naționale”.

În acele momente dramatice, Partidul Comunist Român se pronunță fără nici o rezervă pentru adoptarea unei politici ferme de apărare a integrității teritoriale a țării și a independenței poporului român. Pentru a înlesni o conlucrare cu toate forțele naționale interesate în apărarea integrității și independenței țării, inclusiv cu cabinetul Călinescu, Plenara C.C. al P.C.R. din martie 1939 înlocuiește lozincă luptei pentru răsturnarea guvernului cu aceea mai realistă a luptei împotriva elementelor capitulante, dispuse la cedări și compromisuri cu cel de al treilea Reich. Partidul Comunist Român luptă pentru mobilizarea maselor în sprijinul politicii de păstrare a independenței și integrității țării. „Trupele de asalt ale lui Hitler — se spune în apelul lansat de C.C. al P.C.R. din 17 martie — au invadat Cehoslovacia și se găsesc la granița țării noastre. Întreg poporul să se pună în stare de alarmă. Comuniștii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri. Uniți-vă cu toții într-un singur front puternic contra lui Hitler și a aliaților săi revizionisti”.

Masele de cetățeni, întregul popor român răspund fără șovăială concentrărilor decrete de guvern. Faptul reiese și din cuvîntarea ținută la 27 martie de Armand Călinescu, cu ocazia convocării Consiliului Superior al Frontului Renașterii Naționale pentru a oferi explicații și lămuriri asupra celor petrecute în ultima lună: „Am chemat sub arme mai multe contingente de rezerviști, completînd astfel forțele necesare pentru siguranța fruntariilor. Și, atunci, s-a întîmplat acel fenomen minunat pe care desigur l-ați văzut cu toții: țara a răspuns, cu un entuziasm impresionant, la chemare. Oamenii au alergat în cazărmi din primele zile. Au venit de trei și patru ori mai mulți decît cei ce erau concentrați. Această manifestare a poporului și, îndeosebi, a țărănimii a constituit cea mai elocventă dovadă a sentimentului de mîndrie națională și a forței reale de care dispunem”.

Cronică măruntă

● Biblioteca lui Ovid Densusianu a intrat, în sfîrșit, în posesia Seminarului de Filologie al Facultății de Litere din București, așa cum a dorit, prin testament, marelui dispărut. Lucrul nu a fost ușor, pentru că moștenitorii legali au atacat testamentul și erau pe cale să obțină cîștig de cauză. A intervenit însă, serie *România* din 17 februarie, „dragostea de cultură și știință a eminentului elev al lui Densusianu, profesorul Alexandru Rosetti, care a convins pe omul de largă înțelegere și ministru al educației naționale, Petre Andrei, să răscumpere, prin bună înțelegere, prețioasa Bibliotecă pe seama Seminarului de Filologie”.

● Începează din viață, la sanatoriul ce-l poartă numele, profesorul doctor Dumitru Gerota. Practician și om de știință, prof. Dumitru Gerota moare în vîrstă de 71 ani. Asupra temeliei științifice și măiestriei tehnice s-a rostit încă din 1916 — serie *Timpu* din 12 martie — un membru tot atît de ilustru al corpului medical român, prof. Victor Babeș: „Doctorul Gerota este înainte de toate un admirabil tehnician, metodele și procedurile d-sale sînt cunoscute în toată lumea medicală. Multe capitole din știința medicinei sînt puse la punct și unele refăcute prin cercetările dr.-ului Gerota asupra glandelor limfatice, asupra aparatului limfatic al rinichilor, al uterului și al stomacului. El este, de asemenea, un inovator de seamă în tehnica chirurgicală. Introduce în țară radiografia și radioterapia, modificînd procedeele întrebunătățirii lor de pînă astăzi”.

● Elvira Popescu primește Legiunea de onoare în gradul de cavaler. Presa franceză elogiază marea actriță. (După aproape cinci decenii, în toamna anului 1988, Elvira Popescu a acordat un amplu interviu revistei bucurestene *Flacăra*, în nr. 42, din 14 octombrie).

● Universitatea din Iași decernază diploma de doctor ho-

**MARTIE
1939**

Gvernul
la frunte
cu prim-ministrul
Armand Călinescu
la funeraliile
patriarhului
Miron Cristea

Cronică mărunță

noris cauza lui Mihail Sadoveanu. „Opera acestui mare scriitor — consemnează însemnări ieșene din 1 martie — este oglindirea cea mai deplină a vieții românilor sub toate formele sale. Poporul român se recunoaște în scrierile lui Sadoveanu și se va recunoaște totdeauna. O însemnă frescă literară a eșos în evidență tot ce este caracteristic în firea oamenilor de pe meleagurile noastre și tot ce se arată în natura peisajelor românești”.

● Vede lumina tiparului noul volum — al treilea — din Enciclopedia României, care „analizează, în două părți distincte, condițiile activității economiei românești și formele procesului economic”.

● O călătorie de plăcere pînă la Bombay, astfel și-a caracterizat inginerul Ion Cociaga recentul său raid aviatic București-Bombay-București. El a zburat aproape 15 000 km, singur la bord.

● În sedința Academiei Române din 4 martie, profesorul Ioan Lupas ține comunicarea despre viața și opera lui Ioan Plușiu Molnar. În baza unor acte oficiale descoperite în arhiva Cămarilor Curții din Viena s-a aflat că a studiat la Sibiu și la Cluj, unde l-a s-a maghiarizat numele din Plușiu în Molnar; a urmat apoi cursurile facultății de medicină la Universitatea din Viena, de unde s-a întors cu diploma de doctor. Fîind numit la 1777 „oculist în marele Principat al Transilvaniei”. În toamna anului 1791, este numit profesor de oftalmologie la Academia de medicină din Cluj. A înțercat în 1789, 1793 și 1794 să tipărească ziare românești, a publicat cărți de gramatică română și germană, ca retorică, de istorie universală și a tipărit memorial politic înaintat la 1790 Curții din Viena pentru dobîndirea drepturilor cetățenilor pe seama națiunii române. Personalitatea acestui fruntaș cîntăru român din veacul al XVIII-lea

Un alt eveniment prezent pe larg în această lună în coloanele presei românești este încheierea Acordului economic româno-german. Perioada pînă la semnarea lui a fost una dintre cele mai dramatice pentru România. Este perioada în care poporul român a fost supus unor presiuni politice, economice și militare, fără a primi decît indicii ne semnificative asupra unui eventual sprijin extern. Procesul de izolare a României pe plan internațional se extindea.

La începutul anului, guvernul român a dat numeroase „semne” ale dorinței sale de a depăși, pe cale pașnică, criza din raporturile româno-germane: declarații oficiale în termeni concilianți față de Reich, personalități politice trimise cu misiuni speciale în Germania (Ch. Brătianu și Atta Constantinescu, Nicolae Malaxa și C. Argetoianu), convorbiri cu reprezentanți ai guvernului german în România. În cursul acestor contacte, guvernul român s-a arătat dispus să înceapă tratative pentru încheierea unui acord economic pe termen lung cu Germania, cerînd, în schimbul concesiilor economice pe care le promitea, angajamentul Berlinului că nu va sprijini pretențiile revizioniste îndreptate împotriva României.

La începutul lunii februarie 1939, guvernul german acceptă ca delegația economică condusă de Helmuth Wohlthat, director ministerial, omul de încredere al lui Göring, să înceapă tratative la București, pentru încheierea unui acord economic.

Planurile delegației germane de a impune un adevărat monopol asupra economiei românești și de a-i exploata bogățiile naturale, se lovesc de rezistența unor membri ai guvernului român, ceea ce face ca negocierile să se desfășoare într-o stare de permanentă tensiune. Tensiune care este agravată și de desfășurarea rapidă a evenimentelor internaționale. Concomitent cu cîtopirea Cehoslovaciei, guvernul hitlerist exercită asupra guvernului român brutale presiuni și amenințări¹. Lipsită de un sprijin efectiv din partea marilor aliați europeni, România este nevoită să încheie tratatul economic cu Germania. Și astfel, după cum relatează întreaga presă, pe data de 23 martie, la ora 17, la Ministerul afacerilor străine se semnează „Tratatul asupra promovării raporturilor economice între România și Germania”, pîrind semnăturile lui G. Gafencu, ministrul afacerilor străine, Ion Bujoiu, ministrul economiei naționale, W. Fabricius, ministrul Germaniei la București, și H. Wohlthat, director ministerial. După semnare, G. Gafencu — scrie *Timpu*l din 25 martie — dă o declarație, în care subliniază telurile pașnice ale acordului, conținutul și sensul acces-

¹ Relevant pentru amploarea presiunilor hitleriste este „cazul Tilea”, ale cărui implicații au fost prezentate și în *Magazin istoric*, nr. 10/1975, 5-8/1982. Demersul ministrului lui România la Londra și evoluțiile politice generate sînt desigur în atenția ziarelor românești (ca și a presei britanice și internaționale) în luna martie de acum cinci decenii.

O intrunire
la sedul
Artelor frumoase.
In imagine,
de la stanga
la dreapta:
Rădulescu-Motru,
Cecilia Cuțescu —
Storek,
general
Dombrowski,
Minulescu
și Em. Buceja

Franklin Roosevelt
intr-o costumatie
neobișnuită:
șef al unui trib
indian
de piei roșii

tuia: „Prin semnarea acordului economic cu Germania, România dă o nouă dovadă de spiritul ei de înțelegere și de voința ei de a întări pacea.

În seara zilei de 6 martie, patriarhul Miron Cristea, președintele Consiliului de Miniștri, încetează din viață la Cannes, în Franța, unde plecase la 21 februarie, pentru un tratament medical. Reținem din datele biografice publicate cu acest prilej de presa bucureșteană: s-a născut la 18 iulie 1868 în satul Toplița, dintr-o veche familie românească; școala primară a început-o în satul natal și a terminat-o la Bistrița; tot aici a făcut și gimnaziul săsesc, trecînd apoi la liceul grăniceresc din Năsăud. Despre activitatea sa publicistică, *Timpu* din 8 martie scrie: „În anul școlar 1886-1887 elevul Ilie Cristea din clasa a 8-a este ales președinte al societății de lectură «Virtus Romana Rediviva», pe care o prezidase cu trei ani înainte George Coșbuc. În această epocă își începe și colaborarea literară la revista *Familia* a lui Iosif Vulcan. În toamna anului 1887, devine student al Seminarului teologic de pe lângă mitropolia din Sibiu și este ales președinte al societății culturale «Andrei Șaguna». După terminarea studiilor (1890) este numit învățător la Orăștie și își începe activitatea la ziarul *Telegraful român*. Anul următor, mitropolitul Sibiului îl trimite să studieze literele și filozofia la Budapesta. Aici, studentul român începe lupta contra șovinismului maghiar. Colaborează intens la ziarele *Tribuna*, *Dreptatea*, *Telegraful român*, *Gazeta Transilvaniei* și este ales secretar al societății studențești «Petrul Maior». La 18 mai 1895 este proclamat doctor în filologie modernă al Universității din Budapesta cu o teză despre *Viața și scrierile lui Mihai Eminescu*”. Din ziua de 1 iulie 1895, cînd primește primul post ca secretar al comisariatului mitropolitan, urcă toate treptele în ierarhia bisericească, ajungînd la 31 decembrie 1919 să fie ales mitropolit primit al României. În 1925, Sinodul și Parlamentul, însușindu-și proiectul de lege al lui Alexandru Lapedatu de a ridica mitropolia la rangul de patriarhie, Miron Cristea este ales primul patriarh al bisericii ortodoxe autocefale a României întregite.

Devenit ulterior regent (1927-1930) și prim-ministru (1938-1939), el „a rămas — spune prof. Rădulescu Motru în ședința comemorativă a Academiei Române — același suflet de țaran ardelean, statornic în credința strămoșească pentru neam”¹. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

¹ Viața și activitatea lui Miron Cristea au fost analizate și în lucrările *Pagini dintr-o arhivă înedită* și *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)* de Antonie Plămădeală.

Cronică măruntă

conchide ziarul România din 5 martie, care se referă la comunicarea menționată a prof. Ioan Lupas, a fost așezată într-o vie lumină, Plăruțiu Molnar trebuind prețuit ca „un demn înalțmergător al selectului nostru corp medical și ca un distins membru al școlii istorice din Transilvania”.

● Are loc în sala cinematografului Aro (azi „Patria”) prezentarea primului film românesc de aviație, intitulat *Aripi românești*.

● În anul 1852, sub domnia lui Barbu Știrbey, s-a inaugurat, în clădirea protestelor puterilor protectoare, Teatrul cel Mare, acel teatru care în 1848 fusese oprit să poarte numele de „Național”, serie România din 20 martie. Iată cum descrie acest eveniment Cezar Bolliac în *Trompeta Carpaților* într-un articol reprodus de publicația mai sus menționată: „La șapte ore și jumătate sala era plină și strălucia în toată splendoarea ei. Afluența publicului fu atât de mare încît prețul unui bilet de intrare se urcă pînă la un galben pentru un loc de parter. O mulțime de uniforme și de rochii fine inundă acest local de o sărbătoare ce nu se putea compara cu nici una din cîte văzuseră pînă atunci la noi. Toate clasele societății alergaseră la această sărbătoare a culturii artelor”. Inaugurarea a avut loc cu plesa Zoe sau Amor românesc, sub conducerea lui Costache Caragiale, primul director al teatrului.

● În palatul telefoanelor din Calea Victoriei are loc în prezența ministrului Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, Mihail Gheorghiu, și a altor oficialități, solemnitatea inaugurării cablului interurban București-Ploiești, o nouă și importantă lucrare, de mare interes public — anunță presa bucureșteană — executată de Societatea de telefoane.

După 2 000 de ani:

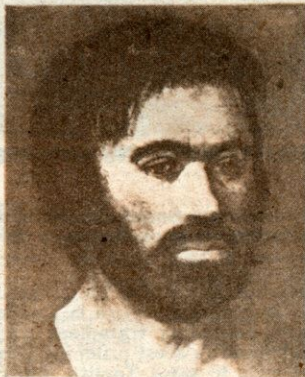
RECONSTITUIREA OMULUI DIN LINDOW

O zi de mai a anului 1983. La sud de orașul englez Manchester, în așezarea Lindow, Andy Mould și Stephen Dooley muncesc de zor să scoată turbă dintr-o mlaștină. Pe neașteptate, excavatoarele aduc la suprafață un obiect rotund: capul unui om. Anunțați imediat, polițiștii încep cercetările: ei anchetează un bărbat ce locuia la circa 300 m distanță, a cărui soție dispăruse în împrejurări necunoscute. Bărbatul mărturiște crima și este condamnat.

Dar, intrigati de aspectul craniului, polițiștii continuă cercetările: consultă câțiva specialiști și constată că moartea femeii — în vîrstă de 35-50 ani — al cărui craniu fusese găsit se produsese... în sec. I e.n.!

La 1 august 1984, excavatorul minuit de Andy Mould aduce la suprafață un... picior. Poliția este din nou alertată și, odată cu ea, arheologul regiunii, Rick C. Turner. Explorînd locul descoperirii, acesta mai găsește și alte rămășițe umane și, bineînțeles, își pune întrebarea dacă aparțin aceleiași femei sau constituie o nouă revelație arheologică. După datarea cu carbon 14, laboratorul anunță, la 17 august, că este vorba despre un alt cadavru, din urmă cu cel puțin 1 000 ani. Imediat, întregul bloc de turbă este expediat pentru examinări la British Museum.

Acolo cercetătorii degajau din turbă partea superioară din corpul unui bărbat, care poartă în jurul brațului stîng o banderolă de blană, iar în jurul gîtului o sforică foarte fină. Urmează examinări de amănunt, radiografii, fotografii stereoscopice, executate de 40 specialiști. Se

Datorită turbei, s-au păstrat perfect trăsăturile feței și chiar culoarea părului

stabilește astfel atît cum a arătat exact bărbatul respectiv, omul din Lindow, cum l-au denumit specialiștii, cît și în ce împrejurări a murit el. Ba mai mult, se reușește reconstituirea cu precizie a feței sale. De statură medie, vînjos, cu părul negru, omul din Lindow era în vîrstă de 25-30 ani. Starea scheletului nu vădește nici o malformație sau rană veche, nici un semn de malnutriție sau de boală gravă. „Eroul” nostru avea deci o sănătate de fier. Ultimul său prînz constase dintr-o plăcintă și semințe prăjite, după care băuse apă.

Omul din Lindow nu pare să fi fost agricultor, păstor sau sclav. Ungھیile sale, tăiate cu grijă, nu au nici o urmă lăsată de obicei de munca manuală. Și ținuta sa trebuie să fi fost îngrijită, dacă ținem seama de aspectul pieptănăturii și al bărbii, tăiată cu puțin înainte de a muri. Întreaga sa înfățișare i-a determinat pe cercetătorii I.M.

Stead și J.B.Bourke — care au publicat în 1986 un studiu consacrat omului din Lindow — să emită ipoteza că el trăise departe de lucrul cîmpului. Aparținuse oare aristocrației? Fusese preot sau om învățat? Profesia îi poate explica moartea subită? Cordeluța fină din jurul gîtului nu era un obiect de poadoabă — au stabilit specialiștii —, ci un fel de garou, ce provocase fractura vertebrelor cervicale.

În plus, examinarea atentă a cadavrului a mai relevat o fractură a craniului, o rană la gît și o coastă ruptă, ceea ce dovedește că omul din Lindow primise o lovitură puternică în spate. Moartea sa brutală contrasta violent cu viața pe care pare să o fi dus. De aceea, unii cercetători au emis ipoteza unui sacrificiu ritual, ipoteză care circula frecvent cu privire la oamenii ale căror oseminte au fost descoperite în turbării. Cele mai cunoscute descoperiri sînt cele din Danemarca, la Tollund și Grauballe, și din Germania nordică. Dar multe asemenea cadavre au fost găsite și în insulele britanice, în Norvegia și Suedia. „Ele sînt datate între 800 i.e.n. și începutul erei noastre.

Șa stabilit că omul din Lindow a trăit în jurul anului 300 i.e.n. Este a treia descoperire făcută în turbării, care a beneficiat de o examinare atît de amănunțită, după cele de la Tollund și Grauballe. Toți „oamenii turbării” au fost descoperiți înținși pe o parte sau pe abdomen (niciodată pe spate, ca pentru o înhumare normală), purtînd urmele mai multor răni. Muriseră de o moarte violentă.

Pornind de la mărturia istoricului și scriitorului roman Tacitus, în lucrarea sa *Germania*, o monografie geografică și etnografică a triburilor germanice din sec. I e.n., cercetătorii au avansat două ipoteze, ca explicație a acestor decese: pedepsirea unor crime considerate extrem de grave și sacrificiul închinat zeilor. În cadrul unei ceremonii a colectivității — scrie Tacitus — era trasă la sorți o persoană pentru a fi închinată zeilor. Să fie oare omul din Lindow unul dintre cei sacrificați? Așa susțin cercetătorii de la British Museum. Ei remarcă similitudinile între Lindow, Tollund și Grauballe și faptul că germanii și celții aveau aceleași credințe religioase. Anne Ross, specialistă în folclor celt, în studiul său *Lindow Man and the Celtic Tradition*, semnalează cazul unui rege celt sacrificat de poporul său pentru a-și asigura prosperitatea. Omul din Lindow ar fi putut avea o soartă identică. Anne Ross remarcă, de asemenea, că la Lindow, ca și în Danemarca sau în Germania nordică, sacrificiile se făceau în turbării exploatare în epoca fierului, unde s-au descoperit și ofrande votive.

Poate că originea acestor practici trebuie cercetată și mai departe în timp, în neolitic sau în epoca bronzului. Relativ recent, cercetătorii olandezi au publicat în revista *Antiquity* rezultatele studiilor unui schelet din neolitic, care avea în jurul gâtului cordonuța cu care fusese spinzurat.

Oamenii turbăriilor sînt încă departe de a-și fi relevat secretele, își încheie Françoise Lescot prezentarea omului din Lindow, în revista franceză *L'histoire* (nr. 98, martie 1987). Nu se poate spune cu certitudine, continuă autoarea, că moartea lor a avut un caracter ritual, chiar dacă mărturia lui Tacitus ne lasă să întrezărim această ipoteză.

Florentina DOLGHIN

telex...telex...

● La Congresul anual al Societății de studii române din S.U.A., întrunit în orașul Lincoln (statul Nebraska), au fost prezentate lucrările istoricilor general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, dr. Cornelia Bodea, dr. Ioan Stanciu, dr. Ioan Chiper ● Comorile incalorilor identificate cu ajutorul fotografiilor din sateliti! Imagini recente au probat existența unei „centuri de aur” în munții Cordillera Real din Ecuador ● Exemplar — singurul cunoscut pînă în prezent dintr-o ediție deosebită, alta decât cea socotită originală — al *Psaltirei* în versuri a lui Dosoftei, identificat în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București. Se pare că este tipărit în noiembrie-decembrie 1672, cu un an înaintea ediției originale, și că aparține unei ediții „de probă” ● *Dracula a-t-il existé?* Sub acest titlu, cunoscutul publicist istoric francez Alain Decaux, membru al Academiei Franceze, publică în revista *Historia* nr.501 un amplu articol consacrat lui Vlad Țepeș, în care evocă — pe baza documentelor — domina marelui voievod român și lupta pentru independența Munteniei ● Săpături arheologice efectuate pe Drumul mătăsii atestă că provincia chineză Gansu a fost unul dintre leagănele poporului chinez. Au fost scoase la iveală obiecte din ceramică colorată, cu o vechime de peste 8 000 ani, deci contemporane cu civilizația Tigru-lui și Eufratului ● Comoara de sub seră. Un tezaur de po-doabe de argint, ieșit la iveală cu prilejul amenajării unei sere, într-un cartier al municipiului Oradea ● 550 000 dolari pentru o rodie de 43 mm înălțime și 21 mm diametru, sculptată dintr-o singură bucată de fildeş. Atît a plătit un muzeu din Israel pentru o piesă care

împodobează un sceptru de pe la mijlocul sec. VIII e.n. — piesă considerată singura relicvă din Templul lui Solomon, construit între anii 959-952 e.n. ● Cine a întemeiat New Yorkul, Noul Amsterdam, cum se numea în veacul XVII? Se știa că olandezii, în anul 1626. Un jurnalist belgian afirmă însă acum că protestanții belgieni ● De cînd datează obiceiul aruncării unui bănuț într-o fîntînă sau într-un havuz, ca semn al dorinței de a reveni pe meleagurile respective? La Geoagiu Băi (unde s-a aflat antica stațiune Germisara), pe „Dîmbul romanilor”, a fost identificat un bazin natural cu trei altare, în care s-au găsit peste 400 monede de argint și de aramă, depuse ca ofrande de către anticii vizitatori ai stațiunii ● Cel mai vechi costum de scafandru din lume se află expus în muzeul orașului Helsinki. Este italianesc, executat în veacul XVIII și poate fi folosit pînă la 5 m adîncime sub apă, timp de 20 minute ● Între cei 517 denari romani — republicani și imperiali — din tezaurul monetar de la Barboși-Galați se află o monedă provenind de la regele Numidiei, Iuba I (50-46 î.e.n.) ● Palat din vremea lui Timur Lenk (1336-1405), dezvăluit la Samarkand. Se pare că a aparținut unui comandant de armată ● *Cealaltă Italie. Rezistența italiană în cel de-al doilea război mondial.* Este titlul unei lucrări apărute la New York și semnate de Maria de Blasio Wilhelm despre contribuția femeilor italiene la lupta antifascistă a partizanilor din această țară: 35 000 participante, dintre care 5 000 arestate, 650 executate sau decedate în lupte, 3 000 deportate în Germania.

AMBASADORII SERENISSIMEI

RAPORTEAZĂ... (II)

CONSTANTIN ANTONIADE

Intemeiată de romani în apropierea așezării etrusce de la Faesulae (Fiesole), către anul 200 î.e.n., Florența, situată pe valea râului Arno, într-o regiune pitorească și fertilă, a pășit în evul mediu avînd o bogată moștenire din civilizația etruscă, cu un viguros implant etnic și cultural roman.

Puternica dezvoltare a meșteșugurilor și comerțului în sec. XI-XIII a dus la crearea, spre sfîrșitul veacului XIII, a șapte corporații „majore”, reunind pe marii negustori de textile, mătăsuri și proprietari de ateliere, medici, bancheri, judecători, care constituiau il popolo grasso, și a altor 14 corporații mijlocii și mici, reunind meșteșugari și negustori care constituiau il popolo minuto. Reprezentanții celor 21 corporații formau conducerea colectivă a orașului (Signoria).

„În nici un alt oraș italian autoguvernarea orașenească nu a fost înfăptuită, la sfîrșitul sec. XIII, în forme atît de integrale și largi, atît de aderente la structura socială a unei colectivități laborioase”, scrie Giuliano Procacci în Istoria italienilor.

După ce, în anul 1282, a devenit republică independentă, cu o constituție democratică, Florența a cunoscut, începînd cu prima jumătate a secolului XIV, o perioadă de prosperitate economică și de creștere a puterii sale politice, care i-a permis să-și extindă stăpînirea asupra altor orașe din centrul Peninsulei italiice: Pistoia, Cortona, Arezzo, Colla, Prato, Volterra, Pisa etc.

În epoca Renașterii, orașul a devenit cel mai important centru al artei și științei din Italia și unul dintre marile centre bancare ale Europei. Succesiv, la cîrma lui s-au aflat mai multe familii nobile: Ricci, Albizzi, Medici, între care relațiile erau de o acută rivalitate. Între

1434 și 1737 (cu unele întreruperi), membrii familiei Medici, una dintre cele mai bogate și puternice case de bancheri din Europa veacului XV, au condus, Florența și întregul ducat Toscana, a cărui capitală era.

Familia Medici a adus măreție Florenței, a făcut din ea capitala artistică a Italiei, în care au lucrat renumiți făuritori de artă, ca Giotto, Fra Angelico, Botticelli, Ghirlandaio, Donatello, Verrocchio, Leonardo Da Vinci, Michelangelo, au creat opere nemuritoare Dante, Petrarca, Boccaccio, Machiavelli, Guicciardini. În Florența Renașterii s-au adunat astfel frumuseți inestimabile. Epoca maximei străluciri a cetății de pe Arno se leagă de numele lui Lorenzo Magnificul, membru al familiei Medici (Magazin istoric, nr. 2/1979). Acesta a înscris o pagină de viață intensă în istoria orașului; serbările, procesiunile, cortegiile de personaje mitologice și istorice, carnavalurile, vinătorile, glostrele (turnirurile spectaculoase) se înneau lanț. În aceeași perioadă, numeroase misiuni diplomatice poseau la Florența, pentru a-i cunoaște viața politică și socială, extrem de dinamică.

În anul 1984 a apărut la Madrid lucrarea Les Ambassadeurs de Venise au XVI-e siècle, semnată de diplomatul și omul de cultură român Constantin Antoniaide, cunoscut pentru cercetările sale în domeniul Renașterii italiene. Din această carte am prezentat în numărul trecut al revistei un fragment consacrat ambasadelor venețiene la Londra, în vremea lui Henric VIII. Continuăm să publicăm alte episoade, de data aceasta despre misiunile Veneției în republica italiană florentină.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Vasile ȘANDRU

Animozități și invidii florentine

Dacă în a doua jumătate a secolului XV Florența fusese arbitru Italiei, datorită personalității covârșitoare a lui Lorenzo Magnificul, la înce-

putul veacului următor, mai precis din anul 1512, anul căderii republicii¹ și restaurării dominației familiei Medici, ea a devenit un simplu satelit al

¹ Republica fusese instaurată în noiembrie 1494, cînd, sub conducerea dominicanului Girolamo Savonarola, facțiunea democraților florentini îi alungase din oraș pe membrii familiei Medici.

Romei. În timpul acestei epoci, Veneția nu a simțit nevoia să fie reprezentată la Florența.

În 1525, la ordinul papei Clement VII, care făcea și el parte din familia Medici², Flo-

² Leon X (Giovanni de Medici) și Clement VII (Giulio de Medici) au fost cei mai cunoscuți suverani pontifi din familia Medici.

Plan al Florenței din anul 1490

rența a intrat în alianță cu regele Franței, Francisc I, și cu Venetia, împotriva împăratului Carol Quintul („Liga de la Cognac”). Dar cînd a avut loc nefericita înfrîngere de la Pavia (24 februarie 1525), unde Francisc I a căzut prizonier, Venetia s-a grăbit să trimită un ambasador la Florența, pentru a-i implora pe aliații săi să nu se lase impresionați de acest accident, să nu părăsească alianța, ci să reziste împăratului, care trebuia să treacă în Italia și să poarte război împotriva papei. Această misiune diplomatică a fost incredințată lui Marco Foscari. El a petrecut la Florența șase luni (ianuarie-iulie 1527), asistînd la răscoala împotriva familiei Medici, la izgonirea ei și la restaurarea republicii, în mai, același an¹.

Venețianul remarcă spiritul rebel al florentinilor, care dușese întotdeauna la slăbirea statului și la ruina instituțiilor democratice. Florentinii, menționează pe bună

dreptate Foscari, n-au fost niciodată mulțumiți de guvernul lor și au dorit întotdeauna schimbări. La ei nu a existat nici o formă de guvernare care să fi durat mai mult de 40 ani. Florența, potrivit cuvintelor lui Dante, pe care le reamintește venețianul, a fost întotdeauna ca un bolnav care, pentru a-și înșela durerile, se tot întoarce în pat, fără să-și găsească odihna...

Venețienii n-au fost niciodată tandri cu florentinii; între cele două republici a existat o permanentă neîncredere, invidie și animozitate, ca între concurenți. Totuși, ambasadorii Veneției, oameni drepti, slăvesc frumusețea țării și apreciază corect calitățile locuitorilor ei.

„Pentru o cetate de *terra ferma*” — scrie Foscari — nu cred că există în Italia și nici în toată Europa un ținut mai delicios decît cel în care se înalță Florența.

Ce minunat oraș! Este traversat prin mijloc de Arno, un fluviu o dată și jumătate mai larg decît Canalul Mare al nostru, cu ape limpezi, frumoase. Are patru poduri de

piatră. Străzile orașului sînt drepte, toate pavate și de o mare curățenie; oraș vesel, splendid, pe care Dante a putut pe bună dreptate să-l numească „il bello ovile” — frumoasa stîină...

Florența este așezată într-o regiune fortificată natural, iar orașul este prevăzut cu o apărare bună²; ar trebui să fie inexpugnabilă; se spune totuși că n-ar putea rezista asaltului unei armate. De unde această slăbiciune? Ea nu poate veni decît din partea oamenilor; nu e suficient ca un oraș sau un castel să fie fortificate, trebuie să existe și oameni hotărîți să le apere. Cu toate calitățile lor — și aici răzbate vechea animozitate a venețienilor față de florentini — florentinii sînt oameni slabi. Slăbiciune funciară sau accidentală?

Funciară, deoarece acest cer și acest aer produc oameni timizi; accidentală, deoarece toți se dedică negoțului și artelor manuale și mecanice, lucrînd cu propriile lor mîini, în ocupațiile cele mai derizorii.”

¹ La 17 mai 1527, la Florența a izbucnit o mare răscoală împotriva stăpînirii familiei Medici, în urma căreia s-a instaurat din nou republica.

² La începutul sec. XIV, Florența își construise al șaselea zid de apărare.

Acestei slăbiciuni naturale i se adaugă — potrivit venețianului — o alta, creată de bogăția florentinilor: ei și-au construit în afara zidurilor Florenței palate atât de frumoase și somptuoase, încât se tem că, la venirea unei armate inamice, ar vedea distrugându-se aceste bogății; pentru a le salva, ei sînt întotdeauna dispuși să se înțeleagă cu inamicul, oferindu-i sume importante.

Dar adevărata cauză a slăbiciunii florentine constă, potrivit lui Foscari, în discordiile și luptele care au înveninat dintotdeauna viața politică a Florenței: nu poate exista o republică solidă acolo unde domină facțiunile, care nu se gîndesc la binele statului, ci la propriile lor avantaje și ambiții.

Ambasadorul constată că sub noua republică, la fel ca sub casa de Medici, vechea animozitate a florentinilor față de Veneția persista. Nu constata prietenie din partea Florenței, atât din cauza rivalității care domnea între ele, cit și a temerii pe care o inspira puterea republicii din lagună. Un partizan al familiei Medici îi spusese că florentinii se temeau de Veneția mai mult decît de toți ceilalți străini: „Împăratul (Carol Quintul) și regele Franței sînt ca niște păsări care zboară deasupra Italiei, dar nu se pot opri aici, în timp ce Signoria se află în Italia și deține arta de a guverna; dacă ar pune un picior în Toscana, n-ar mai exista nici o speranță de a scutura jugul ei”.

Nu trebuie uitat faptul, adaugă Foscari, că florentinii sînt negustori ca și venețienii și competitivitatea comercială suscită întotdeauna dușmănia.

Veștile proaste se succed

Foscari își dăduse seama că această republică nu putea dura. Era slăbită de luptele dintre facțiuni și, în plus, împotriva ei se ridicaseră alte puteri. Papa Clement VII nu putea suporta că orașul său natal îi izgonise pe ai săi.

După teribilele ofense pe care le suferise Clement VII din partea împăratului Carol Quintul, ale cărui trupe pătrunseseră la 6 mai 1527 în Roma și vreme de două luni prădaseră orașul, între ei a avut loc o apropiere. Prin acordul de la Barcelona (iunie 1529), Carol Quintul se angajă să-i reînscăuneze pe Medici la Florența. Dar cînd, la 23 decembrie 1529, la Bologna, s-a semnat o ligă „perpetuă” între statele italiene, sub auspiciile papei, și ale împăratului, florentinii au fost excluși de la acord. Soarta republicii florentine era pecetluită din acest moment.

Înainte de izbucnirea războiului împotriva Florenței, Signoria a trimis, în 1529, pe Carlo Cappello ca ambasador pe lingă republică. Cele 90 depeșe trimise de el în decursul celor 16 luni ale misiunii (aprilie 1529-august 1530) sînt un document viu, din care reiese hotărîrea eroică a florentinilor, abandonăți succesiv de toți aliații lor, de a se bate pînă la capăt pentru libertate, sacrificîndu-și viața și frumosul lor oraș.

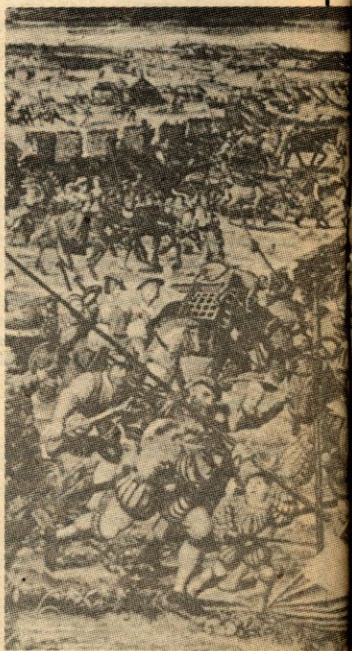
Războiul a început în septembrie 1529. În curînd imperialii, aflați sub comanda prințului d'Orange, după ce au capturat așezările Arezzo și Cortona, au ajuns aproape sub zidurile Florenței. Un asediu dur a sugrumat orașul. Dar florentinii au hotărît să se înarmeze, să fortifice Florența și să reziste. Mai contau încă pe aliații lor, regele Franței și Veneția.

Ambasadorul Serenissimei incita Signoria florentină să reziste, pledînd pentru ideea că libertatea valorează mai mult decît viața: nu știa că Signoria urma să-i abandoneze pe florentini și să facă pace cu Carol Quintul. În același timp, ambasadorul regelui Franței, Mgr. de Tarbes, sosit la Florența în septembrie, îi sfătuia pe florentini că ar fi o nebunie să reziste; Francisc I nu mai putea duce războiul împotriva împăratului, nu mai avea bani. Insensibili la sfaturi, florentinii au persistat în decizia lor de a se apăra pînă la capăt. Toată lumea muncea la for-

tificațiile orașului, cu cea mai mare însuflețire; se distrugneau suburbiile, „fără a se ține seama de numeroasele palate foarte frumoase și de monumentele religioase”. Cîteva încercări de „compromis” cu papa au existat, dar fără nici un rezultat: Clement VII nu voia să audă de republică, iar florentinii țineau să-și salveze libertățile. Atunci Florența a adresat cereri disperate de ajutor regelui Franței și Veneției, dar în curînd și-a dat seama că toată lumea o abandonase, ceea ce nu a împiedicat-o deloc să continue rezistența.

La începutul lui octombrie, avangărzile inamice se aflau la cîteva mile de oraș. Ciocnirile au devenit permanente. Dar asediatorii nu voiau să dea bătălia decisivă: așteptau ca florentinii să fie învinși prin foamete.

Venețianul admiră calmul și hotărîrea asediaților: „În oraș nu există nici dezordine, nici zvonuri; bani sînt din abundență și nu lipsește nimic” (depeșa din 29 octom-

brie); „nici un semn de teamă; orașul este plin de curaj și hotărîre” (9 noiembrie). „Tinerii au ars palatul lui Jacopo Salviati și pe al Medicilor din Careggi, ambele, edificii foarte frumoase”. Florentinii nu se mai gindeau decît să reziste, Ferruccio, care comanda trupele florentine la Empoli, recucerește de la imperiali San Miniato al Tedesco (12 noiembrie). Dar veștile proaste se succed: statele italiene vechi aliate ale Florenței, Bologna, Milano, Ferrara, Urbino și Veneția, sînt pe cale de a face, ele mai întîi, pace cu împăratul. „Totuși florentinii — continuă Carlo Cappello — nu se dau bătută și-și afirmă voința de a-și menține libertatea sau, dacă o pierd, să facă în așa fel încît, odată toate bunurile lor distruse, să nu supraviețuiască nici unul și să se poată spune: «Aici este locul unde a fost Florența»” (26 noiembrie).

Salvată de jaf

La începutul anului 1530, se confirmă pacea împăratului cu statele italiene: Florența rămîne complet izolată și abandonată. Clairmont (Chiaramonte, cum îi zicea venețianul), alt ambasador al lui Francisc I, anunță că Prea creștinul (le Christianissime) este și el constrins să facă pace cu Carol Quintul: el va încerca să includă în tratatul său Signoria Florenței, dar dacă nu va reuși, aceasta n-ar mai trebui să se încapățineze să reziste. Signoria răspunde că voința publică este de a sacrifica totul, vieți și bunuri, și de a nu renunța la libertatea sa; dacă regele binevoiește să intervină pe lângă papă și împărat, așa cum afirmă, Florența ar accepta orice condiție care i-ar asigura libertatea și actualul său guvern; altfel florentinii sînt decîși la orice lucru extrem: să distrugă orașul, să se expună la o moarte sigură;

ei vor lăsa astfel „un exemplu nemuritor”.

La 15 ianuarie, florentinii îl numesc căpitan al armatei lor pe condotierul Malatesta Baglioni, care depune jurămint, împreună cu ofițerii săi, să apere Florența, cît timp vor fi în viață. Asediul strîngea orașul din ce în ce mai puternic. Ambasadorul în timpina mari dificultăți să-și trimită depeșele: nici un curier nu se mai hazarda să iasă din oraș, periclitîndu-și viața. În primăvară, la Florența se instalează foametea; proviziile se epuizează, viața se scumpește, bîntuie epidemiile, numărul morților crește cu fiecare zi; într-o lună de zile pier aproape șase mii de persoane: „dar toate aceste rele sînt suportate cu răbdare de toți” (depeșa din 26 aprilie).

În afara Florenței, viteazul Ferruccio face minuni; el recucerește spre sfîrșitul lui aprilie Volterra și orașul recapătă curaj. Abandonată de toți, florentinii nu mai speră decît în Dumnezeu: toată lumea se împărțășește, orașul este traversat permanent de procesiuni, cu toți magistrații în frunte. Foametea constrînge Signoria să alunge gurile inutile și curtezanele. Signoria hotărăște să reziste cît se va putea și apoi, la terminarea ultimelor provizii, să opereze, cu toate forțele, o ieșire decisivă și să lupte pe viață și pe moarte. Se aștepta de asemenea apropierea lui Ferruccio victorios. Ordinele erau teribile: în caz de înfrîngere după ieșire, cei care rămîneau după paza porților trebuiau să ucidă femeile și copiii, să pună foc orașului și să distrugă totul de jos pînă sus, „astfel încît să nu rămînă decît memoria măreției de suflet a Florenței și ca aceasta să fie un exemplu pentru cei care, născuți liberi, doresc să trăiască în libertate”.

În acest moment s-a produs trădarea. De multă vreme, Baglioni era în contact secret cu oamenii papei și cu comandanții armatelor inamice. Cînd totul a fost gata pentru ieșire, el s-a opus; a împiedicat de asemenea trimiterea de ajutoare lui Ferruccio, care se afla înclăștat cu prințul d'O-

Bătălia de la Pavia (februarie 1525), după care Veneția își va trimite un ambasador la Florența

range nu departe de Florența. În oraș s-au produs noi tulburări. Spiritele s-au liniștit când s-a primit vestea că în lupta din apropiere de Pistoia, între Ferruccio și imperiali, prințul d'Orange a fost ucis.

Știrea era adevărată, dar incompletă: Ferruccio căzuse și el. Această nu i-a descurajat pe florentini, care insistau mereu pentru ieșirea decisivă. Au izbucnit noi tulburări, cerind demiterea lui Baglioni. Dar acesta, care se pusese în contact cu succesul lui d'Orange, Ferrante Gonzaga, a manevrat foarte abil pentru a câștiga timp și, făcându-i pe milițieni să creadă că va realiza ieșirea, a terminat prin a preda Florența imperialilor (ultima deșeu din 13 august 1530).

Emisarii trimiși de el au semnat capitularea. Condițiile nu erau cufuș de pușcă dezonorante pentru Florența: papa, nevoind să se pronunțe personal asupra formei de guvernare a orașului, lăsa această grijă împăratului; el afirma, de asemenea, că Florența își va păstra libertățile. Dar nimic din toate aceste clauze nu s-a respectat. Istoricul Varchi, care a scris pagini memorabile despre agonia republicii florentine, afirmă că la aplicare s-a făcut exact contrariul a ceea ce se convenise în mod onorabil. S-a pus capăt, pentru secole îndelungate, libertății Florenței.

Armata imperială a vrut să intre cu orice preț în oraș, pentru a se deda la jaf. Dar Clement VII nu voia să domnească asupra unui cadavru: el l-a făcut pe Baglioni răspunzător de integritatea orașului. Acesta a reușit, nu fără dificultăți, să-i înlăture pe soldații inamici.

Misiunea lui Cappello se încheiase. S-a reîntors la Veneția, unde a denunțat trădarea lui Malatesta Baglioni. ■

**În românește de
Silvia ȘANDRU**

1 Armată nepermanentă sau de rezervă.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Mircea Mușat, Ion Ardeleanu — ROMÂNIA DUPĂ MAREA UNIRE, VOL. II, PARTEA A II-A.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, 1 584 pp., 144 lei: frescă istorică privind viața economică, politică și diplomatică a societății românești în perioada noiembrie 1933-septembrie 1940.

● **Johannes Honterus — RUDIMENTA COSMOGRAPHICA. ELEMENTE COSMOGRAFIEI. BRAȘOV 1542** (textul original latin și traducerea în limba română de Valeria Căliman; cu o introducere de Paul Binder și Gernot Nussbächer).

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, 100 pp. + 15 pl., 11,50 lei: lucrarea umanistului sas (1498-1549), originar din Brașov, figură remarcabilă a culturii renascentiste din țara noastră.

● **Colonel dr. Cristache Gheorghe, dr. Maria Dogaru — REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848 REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTE DE METAL.**

Editura militară, București, 1988, 190 pp., 18 lei: anul revoluționar 1848 și modul cum s-a reflectat el în conștiința urmașilor, pe baza însemnelor pe suport metalic (sigilii, plăchete etc.).

● **ASTRA 1861-1950. ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN** (sub redacția dr. Victor V. Grecu).

Sibiu, 1987, 520 pp., 48 lei: volumul cuprinde lucrările prezentate la sesiunea jubiliară organizată cu prilejul împlinirii a 125 ani de la crearea acestui for cultural ce a jucat un rol important în lupta pentru unitatea națională.

● **Dan Bogdan — PE URMELE LUI ION GHICA.**

Editura Sport-Turism, București, 1987, 224 pp. + 16 pl., 12,50 lei: viața și opera revoluționarului pașoptist Ion Ghica (1816-1897).

● **PROGRESUL TEHNIC ȘI REDUCEREA CHELTUIELILOR MATERIALE** (sub egida Institutului central de cercetări economice și a Institutului de economie socialistă; coordonator Marcu Horovitz).

Editura politică, București, 1987, 306 pp., 20 lei: analiză complexă a corelației dintre factorul cel mai activ de creștere a economiei naționale — progresul tehnic — și consumul productiv de materii prime, combustibil, energie și materiale.

● **Stelian Țurlea — O LUME BOLNAVĂ. DOSARE NESECRETE ALE VIOLENȚEI.**

Editura politică, București, 1987, 225 pp., 14 lei: realități și contradicții din lumea capitalistă.

● **Theodor Mommsen — ISTORIA ROMÂNĂ, VOL. I-III** (cuvânt înainte de acad. Emil Condurache; traducere de Joachim Nicolaus).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1987, vol. I — 544 pp., 59 lei; vol. II — 260 pp., 35 lei; vol. III — 345 pp., 41 lei: traducerea în limba română a sintezei realizată de unul dintre marii istorici ai Romei din secolul trecut.

● **Jacques de Launay — MARI DECIZII ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, VOL. I-III** (studiu introductiv și note de Florin Constantiniu; traducere din limba franceză de Marcel și Dan Ghibernea).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, vol. I — 424 pp.; vol. II — 430 pp., 57 lei: o lucrare de sinteză investigând modul în care s-au adoptat o serie de hotărâri cu implicații decisive în evoluția ultimei conflagrații mondiale (vezi și Magazin istoric, nr. 9-12/1986).

● **Ivan Clouas — LORENZO MAGNIFICUL** (traducere S. Popescu). Editura Meridiane, București, 1987, 399 pp., 19,50 lei: reconstituirea personalității și epocii lui Lorenzo Magnificul, figură centrală a Renașterii italiene.

● **Benjamin Constant — SCRISORI CĂTRE DOAMNA DE RECAMIER (1807-1830)**, (prefață și note Angela Ion; traducere Ileana Literra).

Editura Univers, București, 1987, 296 pp., 20 lei: corespondența scriitorului și omului politic francez Benjamin Constant de Rebecque (1767-1830), cu una dintre personalitățile feminine ale epocii.

1944. UN PARAȘUTIST PE FRONTUL DE VEST

(Urmare din p. 43)

Povestea lui Sims a fost relatată în detaliu de o revistă americană, sub titlul *Incredibilă patrulă*. Într-adevăr incredibilă, pentru că atunci cind s-au înapoiat în bărcile lor, oamenii lui Sims aveau cu ei 32 prizonieri — trecuți toți cu bărcile, de partea cealaltă a fluviului, în liniile noastre.

Un episod oarecum similar, petrecut tot în octombrie, a fost salvarea a 138 parașutiști britanici, care supraviețuiseră bătăliei de la Arnhem, împreună cu patru piloți americani. De la Rezistența olandeză am aflat de prezența acestor oameni care se ascundeau în fermele și satele de pe malul nordic al Rinului. Împreună cu olandezii, am pregătit un plan de a trece bărcile peste fluviu, la o întâlnire cu supraviețuitorii, într-un punct stabilit dinainte. Operația s-a desfășurat fără nici o piedică, în noaptea de 22 spre 23 octombrie 1944.

Puține decorații sînt purtate cu mai mare mîndrie decît „Purple Heart”, acordată soldaților răniți în acțiuni împotriva inamicului. Presupun că celor mai mulți soldați le-ar plăcea să primească una, numai să nu fie prețul prea mare. Eu am obținut o astfel de decorație cu o rușinoasă ușurință, la 9 noiembrie, în împrejurări oarecum stînjenitoare. Inspectasem turnul din care un sergent observator dirija tragera artileriei și îi cerusem să respecte regulamentul în ce privește dirijarea tirului. Cind am coborît scara și am ieșit în curte, un obuz german a explodat la cîțiva yarzi, ridicînd un nor de praf și trîntindu-mă la pămînt cu o schișă fixată în șezut. Am des-

chis ochii și l-am văzut pe sergent atîrnat de fereastra turnului, strigînd la telefon: „Joe, cred că bossul a fost lovit în coadă”. Așa am luat „Purple Heart”.

M-am ridicat demn, am urcat în jeep, am condus pînă la primul post de ajutor medical, apoi pînă la cartierul general al diviziei, să fiu sigur că n-a ajuns acolo vreun raport exagerat despre rana mea. Apoi am mers la spitalul de campanie, unde colonelul Wallace Graham, care a ajuns după război, în timpul președintelui Truman, medicul Casei Albe, mi-a extras o schișă foarte mică din șold.

În general am fost mulțumit de performanțele Diviziei 101 și ale întregii operații aeropurtate. Eșecul în a menține un cap de pod pe Rin s-a datorat, în mare măsură, unor cauze ce nu puteau fi controlate de forțele aeriene. Greșeala principală a constat în conceperea unui atac armat, pe un front lat cît un drum. Chiar dacă britanicii ar fi înaintat frenetic spre nord cu ardoarea lui Patton, acel singur drum ar fi prezentat cele mai serioase dificultăți logistice pentru operații de durată. Cum avea să se afle ulterior, cauzele imediate ale eșecului de la Arnhem ar fi fost înaintarea lentă și ghinionul Diviziei 1 aeropurtate britanice, care a aterizat printr-o unitate blindată germane, despre care nu se știa nimic. Dar „Market-Garden”, pătîrîndu-se adînc în frontul german și eliberînd o mare parte din Olanda, ne-a convins de eficiența atacurilor prin surprindere ale trupelor aeropurtate. ■

Introducere, selecție și traducere:
Stelian ȚURLEA

Un american stînd de vorbă cu vestitul om politic britanic Arthur James Balfour (1848-1930), prim-ministru (1902-1905) și ministru de externe (1916-1919), își tot lăuda naționalii:

— Noi americanii, spunea el, sîntem niște oameni care nîciodată nu scoatem din gură o minciună...

— Aha, acum înțeleg de ce dumneavoastră, americanii, vorbiți pe nas, a replicat Balfour.

Un astrolog de la curtea regelui francez Ludovic XI (1461-1483) i-a prezis suveranului că o doamnă de care monarhul era îndrăgostit va muri peste opt zile. În ziua fatală, regele l-a chemat la el, după ce își instruisese servitorii ca, la un semn al său, să-l arunce pe astrolog pe fereastră.

— Tu, care zici că poți prezice soarta altora, l-a luat regele în primire de cum l-a văzut, spune-mi, dacă poți, cît mai ai de trăit?

Prevenit din timp despre intențiile regelui, astrologul i-a răspuns calm:

— Da, sire, voi muri cu trei zile înaintea Majestății Voastre...

Speriat, regele a uitat de semnal; mai mult, a dat dispoziții ca oamenii săi să-l ocrotească pe astrolog ca nu cumva să i se întimplă ceva.

William Pitt (1769-1806), prim-ministru al Marii Britanii (1783-1801 și 1804-1806) a fost întrebat de o doamnă din anturajul Curții:

— Domnule Pitt, dumneavoastră, care știți tot ce se mișcă în lumea politică, ați putea să ne spuneți ce noutăți mai sînt?

— Regret, i-a răspuns ironic premierul, dar n-am citit ziarele de astăzi...

PĂMÎNTUL ACESTEI ȚĂRI — PĂMÎNTUL MUNCII NOASTRE

(Urmare din p. 10)

secolul XVII, creșterilor spectaculoase ale dărilor, mișcărilor de oști, sarcinilor strivitoare reclamate de ele, gurilor mari produse în brațele de muncă. Sarcini adesea exorbitante, ridicind iobăgia Transilvaniei printre cele mai grele iobăgii cunoscute. Prea puțin operative hotărârile dietale, încercările de reglementare ale sarcinilor iobăgești. Prea puțin operante și felurile instrucțiunii senioriale, prea puțin duc ele înainte și economia domnenială cît timp e strivită de rutina economică dată, de capriciile condițiilor de muncă. Pe măsură ce aceasta crește, în aceeași măsură îi scade și randamentul. Mai mult, pe măsură ce ea crește, crește și rezistența supusului. Rezistență care mai crește încă și pe măsură ce pămîntul lui scade. Am văzut la cît de puțin se reduce sesia iobăgească în Transilvania față de cea din Bariaț sau din Ungaria, de pildă.

Să coborîm acum la condițiile obiective. La solul însuși al Transilvaniei, mai accidentat, mai puțin productiv, mai greu de fertilizat, de deal, de pădure, mai greu de defrișat, mai greu de lucrat, cerind supusului eforturi în plus.

În genere vorbind, Transilvania suferă de sărăcia supusului. Ba și de „sărăcia” nobilimii. Sărăcie în raport cu nobilimea din Ungaria. Aci sînt puține sau lipsesc latifundiile mari pe acolo, întinderile mari ale solului agricol, mai puțin dificil, de mai mult randament.

Drept temei să cităm doar cifrele evaluind statistic solul Transilvaniei în cursul secolului XIX: arători 20,5%; vii 0,4%; lunci 14,9%; fînațe, pășuni 8,7%; păduri 33,8%; neproductiv 21,7%.

Să mai remarcăm că aceste cifre cuprind și Pămîntul Regesc cu pămîntul cel mai bun și Pămîntul Secuiesc, care cad în masa lor covârșitoare în afara cercului iobăgiei, și că în zonele domeniiale intră copios și dealul cu pădurea, mai dificil și mai puțin productiv și vom înțelege mai bine epitetul de „sărăcie” aplicat nobilimii și supușilor săi. E ceea ce a agravat și iobăgia însăși.

Și să remarcăm acum că această vastă zonă a căzut mai ales în sarcina românilor, majoritatea covârșitoare a supușilor nobilimii, purtătoare masivă a muncii servile.

Românilor le-a revenit, înaintea tuturor, sarcina istorică fundamentală de a pune în serviciul vieții zestre și de pe pămînt, și de sub pămînt a acestei țări, de a valorifica și dealul, pădurea, muntele, partea covârșitoare a solului țării, cu dificultățile sale. Trei secole și mai bine de muncă ne stau în față, constituind un masiv segment de istorie, înainte de toate a însuși poporului român. un segment masiv din munca sa de totdeauna. Aproape nici un petec din pămîntul acestei țări nu e lipsit de amprentele brațelor sale. O muncă de temelie în serviciul vieții însăși.

Printr-o fatalitate istorică și o istovitoare muncă în servitute, o gravă servitute în serviciu străin, în serviciul unei clase stăpînitoare și unui stat ostil.

Vreo recunoștință? Vreun merit istoric? Disprețul, repudierea întregului popor român și a religiei sale, excluderea în totalitatea lui din rîndurile fiilor patriei, scotit fiind doar „tolerat” *usque ad beneplacitum regniculorum*. „Cel mai vechi popor al țării, mai vechi decît toate celelalte, cel mai numeros, mai numeros decît toate celelalte luate la un loc, purtătorul tuturor sarcinilor statului, mai mult decît toate celelalte împreună”, cum se exprimă în lupta lor militanții români, și, adăugăm noi, cel care e prezent mai masiv în muncă sub toate formele ei, temelia solidă pe care se clădește istoria, titlul optim și inalienabil al stăpînirii oricărui pămînt, împins în afara istoriei! Iată de ce am scotit să ridicăm pe prim plan istoria muncii. ■

• GLIO ANUNȚĂ •

CASTRUL DE LA VINDOLANDA

Prima tăbliță cu însemnări ale oștenilor din castrul roman Vindolanda a fost găsită în luna martie a anului 1973 la Chesterholm, Marea Britanie, în apropierea traseului fostului „șid al lui Hadrian” (construit între 122-127, pentru a opri incursiunile populațiilor din nordul insulei). Descoperirea aparține arheologului Robin Birley. De atunci, alte cîteva sute de tăblițe au fost scoase la iveală. Ele acoperă, în cea mai mare parte, intervalul anilor 95-105, o perioadă puțin cunoscută pînă acum din istoria insulelor britanice.

În ce constă importanța acestor documente? Așa cum nota și Philip Howard în ziarul The Times, din 24 septembrie 1988, este unul dintre rarele cazuri cînd ni s-au păstrat documente în care se vorbește nu despre împărași sau alte personaje de seamă, ci despre oameni de rînd. Tăblițele oferă date extrem de prețioase pentru cunoașterea organizării militare a Imperiului roman, a veșmintelor, hranei și preocupărilor de zi cu zi ale soldatului, dar și pentru manșele gramaticii și sintaxei latine de la granița secolelor I-II.

Două cohorte de auxiliari, recrutați din zona gurilor fluviului Rhin, formau garnizoana castrului. Oștenii căpătaseră cetățenia romană doar de o generație, dar scriau curent în limba latină; ei îl citau chiar pe Vergiliu, poet pe care îl învățau și copiii lor la școală. S-au identificat cel puțin 600 grafii, ceea ce demonstrează existența unui mare număr de știutori de carte.

În zona castrului și a așezării (vicus) din apropierea acestuia s-au descoperit numeroase obiecte din piele, o baie și o instalație de încălzire centrală. Cum doar opt la sută din vechia Vindolanda a fost explorată pînă acum, arheologii speră în noi descoperiri revelatorii

LA CÎRȚIȘOARA

În cadrul acestei rubrici, în nr. 11/1987, am publicat cîteva amintiri despre Badea Cîrțan, luptător pentru unitatea românească. Aduc și eu unele completări pe marginea acestei note, ne scrie **CLAUDIA VASILESCU**, din București, prezentîndu-vă colecția muzeală din comuna natală a eroului, Cîrțîșoara, jud. Sibiu. Într-o primă casă — de la mijlocul sec. XIX — sînt expuse obiecte de uz casnic și gospodăresc, oglindind specificul vieții sătești din regiune. O altă clădire prezintă obiecte de mobilier, ceramică, pictură pe sticlă precum și sticlărie, produsă la fabrica din Cîrțîșoara, ce a funcționat în secolul trecut. Tot aici sînt reunite obiecte evocîndu-l pe Badea Cîrțan: fluierle sale, fotografiile, calendare și multe din cărțile pe care le-a purtat în desagii săl pe drumurile ce legau frații de-o parte și alta a Munților Carpați.

O prezentare a acestor colecții muzeale a publicat Vasile Cărăbiș, în *Revista muzeelor și monumentelor*, nr. 10/1986.

EVOCĂRI AUREL VLAICU

VASILE CODRUT, din Iași: La 13 septembrie 1913, se sfîrșea tragic zborul lui Aurel Vlaicu în temerara sa încercare de a traversa Carpații spre frații din Transilvania. Avionul său, "Vlaicu II", a fost construit în anii 1910-1911 la Școala superioară de arte și meserii din București. Cu acest aparat, Vlaicu a efectuat mai multe zboruri între 29 august 1911 și 13 septembrie 1913 la Sibiu, Brașov, Iași, Cernăuți, Arad, Lugoj, Hateg, Alba Iulia, Săliște, Tirgu Mures, Dumbrăveni, Virșet, precum și pe traseele București-Giurgiu, București-Ploiești, Viena-Aspern, Hateg-Orăștie, Orăștie-Bîntînți-Orăștie, București-Orăștie și înapoi, București-Corabia.

În legătură cu același tragic eveniment, publicăm fotografia, de mai jos, înedită, primită de la cititorul **ION SPIRU**, din Alexandria, făcută la funeraliile lui Vlaicu (o altă imagine am publicat în cadrul acestei rubrici din nr. 2/1987).

COLECȚII COMPLETE

Din partea cercului de istorie al elevilor **ȘCOLII GENERALE** din com. Holboca, jud. Iași — prietenii statornici ai revistei noastre, participanți la mai multe ediții ale concursurilor Magazin istoric — primim o scrisoare semnată de **LUCICA ANECULEI**, din clasa a VIII-a, responsabilă cercului: În urmă cu un an — scrie Lucica — membrii cercului nostru de istorie au luat hotărîrea de a realiza o colecție completă Magazin istoric. Și am reușit s-o întocmim prin donații atât din partea elevilor cît și a cadrelor didactice. Ne mai lipsește doar numerele 1-5/1987, 1,4,5/1988, 10/1970, 3/1972, 4/1974 pe care, prin intermediul revistei, le solicităm celor care le au în plus.

În schimb, noi putem oferi: nr. 7-8/1969, 5/1971, 2, 10/1973, 9/1977, 4/1980, 12/1983, 11/1984, 6,9,11/1985, 3, 5,12/1986, 2,3/1987.

Felicitări elevilor din Holboca pentru colecția lor (aproape) completă! Și alți cititori ai revistei noastre ne-au scris, cu justificată mîndrie și bucurie, despre colecțiile lor complete Magazin istoric. Iată numele lor: **GABRIELA GEORGESCU**, din București; **CONSTANTIN C. GOMBOS**, din Timișoara; **MIRCEA NEMES**, din Cîmpia Turzii; **SIMION STAN**, din București; **CONSTANTIN GHEORGHE MIRCEA**, din Turda.

AN

La nr. 2/1989 al revistei noastre, în p. 36, coloana II, rîndurile 22-23 de sus în jos, se vor citi: „predind în paralel (pînă în 1942) și la Școala Politehnică”.

TRAMVAI... FĂRĂ CAI

ION POPESCU, din Cluj-Napoca, ne întreabă: În ce an a fost introdus celebrul tramvai cu cremalieră din orașul american San Francisco? El a apărut în decenul opt al secolului trecut și a fost creația unui mecanic, Andrew S. Hallidie, care, impresionat de efortul la care erau supuși caii ce trebuiau să urce pantele abrupte de pe Nob Hill din San Francisco, a încercat să caute un mijloc de transport mai eficient. Cum tramvaiele propulsate de forța aburului erau prea zgomotoase și nerentabile, Hallidie s-a gîndit să facă apăsă la cunoștințele sale mecanice. Sistemul zăsit — un cablu în permanentă mișcare, ce antrena tramvaial — s-a dovedit superior. Primele probe nu au fost însă lipsite de emoții. După cum aflăm dintr-un articol pe această temă, publicat în numărul din luna aprilie, 1987, al revistei *American History Illustrated*, la 2 august 1873, la prima încercare, un lanț rupt ce lega dispozitivul de prindere de cadrul vagonului a cauzat o întîrziere de 25 minute. Apoi, sub presiunea soției și a copilor, conductorul vagonului a refuzat să mai urce și Hallidie a pornit singur mașinăria. Pe măsură ce vagonul urca, tot mai mulți curioși se sulau în tramvai. Pînă pe curbura dealului au ajuns 90 de persoane, de trei ori mai mulți decît calculase inventatorul că ar putea transporta. Tramvaial cu cremalieră — care a suferit ulterior o serie de modificări — funcționează deel în San Francisco de mai bine de 100 ani.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

NICOLAE BOGOL, str. Transilvaniei, nr. 17, bl. B 15, sc. A, ap. 1, Pitești, solicită colecția 1985-1988.

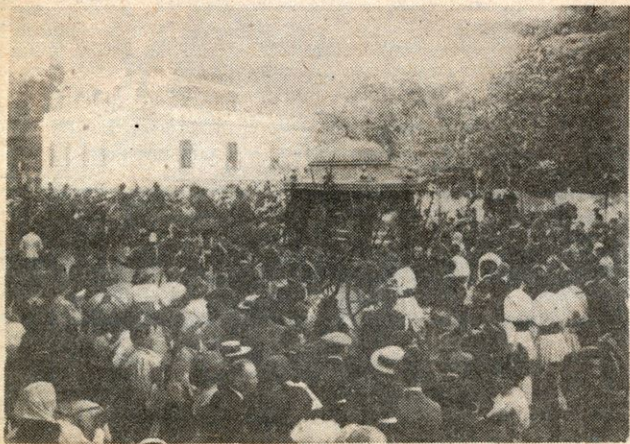
BURGHELEA ALEX. TCACENCO, str. Karl Marx, nr. 8, bl. 3, sc. B, et. IV, ap. 71, Sinaia, oferă: nr. 9-12/1965; 2, 6, 9, 10, 12/1969; 4, 9/1970; 9/1973; 4-7, 10, 12/1976; 1-12/1977; 2, 5, 11/1979; 3, 4/1980; 2, 3, 7/1981.

EUGEN ZAHARIA, b-dul Traian, nr. 18, bl. 15, sc. C, ap. 25, Hunedoara, oferă: nr. 3/1987; 6, 11/1969; 6, 8/1970; 3, 5, 6, 11/1974; 12/1987.

LILIAN CIURDEA, str. Valerian Belega, nr. 29, Gura Humorului, solicită: nr. 2/1967; 12/1969; 6, 8-12/1974; 1-3, 5-7, 11, 12/1975; 2, 6, 9/1976; 1/1977; 11/1978; 2, 3/1979; 4, 5, 9, 11/1980; 1-12/1988; 1-12/1984; 1-12/1985; 1-8/1986.

CONSTANTIN BARBACARU, str. Garibaldi, nr. 5, ap. 27, București, oferă colecția 1981-1988.

MIRCEA CĂLINESCU, str. Meseșilor, bl. A 11, sc. A, et. II, ap. 11, Deta, oferă colecția completă.

CONTENTS (Romanian History) N. Glosan The New Agrarian Revolution • Gh. Platon Romanian Unity and Independence (II) • D. Prodan The Genesis of Serfdom in Transylvania • R. St. Clobanu Radu the Great, Prince of Walachia (1495-1508) • R. Economu, I. Dumitriu-Snagov Gheorghe Sincal — an Enlightened Scholar • E. Preda 1938-1940. Victor Slăvescu's Diary (VI) • I. Popescu-Pufuri Confluences of Ancient Civilizations (XXXII) • R.L. Braham (United States) Romania — a Genuine Oasis for the Jews during World War II • V. Smărăndescu Historical Itinerary. From the Red Lake to the Bicaz Gorges • I.V. Popovici A Dutch Album Devoted to Trajan's Column • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) N. Glosan La nouvelle révolution agraire • Gh. Platon Permanences historiques roumaines — l'unité et l'indépendance (II) • D. Prodan La genèse du servage en Transylvanie • R. St. Clobanu Radu le Grand, prince de la Valachie (1495-1508) • R. Economu, I. Dumitriu-Snagov Gheorghe Sincal — un savant des lumières • E. Preda 1938-1940. Victor Slăvescu — Journal (VI) • I. Popescu-Pufuri Confluences de civilisations anciennes (XXXII) • R.L. Braham (Etats-Unis) La Roumanie — une véritable oasis pour les Juifs pendant la Seconde Guerre Mondiale • V. Smărăndescu Itinéraire historique. Du bord du Lac Rouge jusqu' aux Gorges du Bicaz • I.V. Popovici Un album hollandais consacré à la Colonne Trajane • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. Глосан Новая аграрная революция • Г. Платон Постоянные вопросы румынской истории — единство и независимость (II) • Д. Продан Происхождение крепостного права в Трансильвании • Р. Ст. Чобану Господар княжества Парамиянэ Радэ Великий (1495-1508) • Р. Эконому, И. Думитриу-Снагов Ученый просветитель Георг Шинкай • Е. Предэ 1938-1940. Виктор Славеску — дневник (VI) • И. Попеску-Пупури Слияние древних цивилизаций (XXXII) • Р. Л. Брахам (США) Румыния, сущий оазис для евреев в ходе второй мировой войны • В. Смărăндеску Исторический маршрут. От озера Лакул Рошу до теснины Биказ • И. В. Попович Голландский альбом, посвященный Траянскому Столбу • В Бухаресте 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) N. Glosan Die neue Agrarrevolution • Gh. Platon Ständige Anliegen der rumänischen Geschichte — die Einheit und die Unabhängigkeit (II) • D. Prodan Die Genesis der Leibeigenschaft in Transilvanien • R. St. Clobanu Der Fürst der Walachei Radu der Grosse (1495-1508) • R. Economu, I. Dumitriu-Snagov Gheorghe Sincal — ein Gelehrter der Aufklärung • E. Preda 1938-1940. Victor Slăvescu — tägliche Aufzeichnungen (VI) • I. Popescu-Pufuri Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXXII) • R.L. Braham (USA) Rumänien — im zweiten Weltkrieg ein wahrer Unterschlupf für die Juden • V. Smărăndescu Geschichtliche Reiseroute. Vom Roten See in die Bicaz-Klamm • I.V. Popovici Ein der Trajanssäule gewidmeter holländischer Bildband • In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) N. Glosan La nueva revolución agraria • Gh. Platon La unidad y la independencia — permanencias históricas rumanas (II) • D. Prodan La genesis de la servidumbre en Transilvania • R. St. Clobanu El principe de Valaquia, Radu el Grande (1495-1508) • R. Economu, I. Dumitriu-Snagov El sabio ilustrado Gheorghe Sincal • E. Preda 1938-1940. Victor Slăvescu — notas diarias (VI) • I. Popescu-Pufuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXXII) • R.L. Braham (E.E.U.U.) Rumania — una verdadera oasis para los judíos durante la segunda guerra mundial • V. Smărăndescu Itinerario histórico. Desde Lacul Roșu al Cañón de Bicaz • I.V. Popovici Un álbum holandés dedicado a la Columna de Trajano • En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfr.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACTIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ștefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesel, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioscurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.B., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

